

Νομικός **ΠΑΛΜΟΣ**

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

WHO is WHO?

TO WHO IS WHO ΤΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΠΑΛΜΟΥ

Ο Νομικός Παλμός είναι ένα βαθιά πολιτικό με την ευρεία έννοια του όρου, αλλά κομματικά ανεξάρτητο, φοιτητικό περιοδικό που δραστηριοποιείται από το 2009, συγκροτούμενο από πολιτικά ετερόκλητους φοιτητές. Το Νοέμβριο του 2012 ο Νομικός Παλμός αναγνωρίστηκε και επισήμως από την Πρυτανεία του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα θέματα τα οποία φιλοξενεί δεν είναι μόνο νομικά, αλλά αφορούν σε κάθε τομέα του επιστητού. Στόχος μας, πρωτίστως, είναι να συμβάλουμε στη διαμόρφωση ενός δημοκρατικότερου Πανεπιστημίου μέσω της προώθησης όλων των απόψεων, στις οποίες δίνουμε βήμα, αλλά και να αναδεικνύουμε διάφορες παθογένειες, ώστε να καταστούν γνωστές και να εξαλειφθούν. Η δράση μας, όμως, δεν περιορίζεται μόνο σε αυτό το «δημοσιογραφικό» επίπεδο, αλλά παράλληλα πλαισιώνουμε το έργο μας με ημερίδες και εκδηλώσεις, όπως αυτή την οποία διοργανώσαμε στις 4 Απριλίου 2023 με θέμα: «Debate ενόψει Εθνικών Εκλογών».

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΞΙΑ:
ΝΙΚΟΣ ΜΑΛΛΑΜΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ:
ΝΙΚΟΣ ΜΑΛΛΑΜΑΣ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:
www.behance.net/geomitilneos

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ:

Μαρία Δουραμάνη
Κωνσταντίνα Καλούτσα
Δήμητρα Καπρούλια
Νάσος Λούκος
Αλίκη Λυμπεροπούλου
Αντώνης Μιχελόγγονας
Λυδία Νίκα
Ευαγγελία Παπαδοπούλου
Δάφνη Πολιτικού
Ιωάννα Σοροβού
Βασίλης Τσιλιγιάννης
Βάσω Χαλαζιά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η βεσμική ιδιοπροσωπία των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών.	4
Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών (Venture Capital Funds): Μία σύντομη επισκόπηση.	6
Πέρι της αναμενόμενης απόφασης 1/2023 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου...	7
Η ευθύνη των εκπαιδευτικών κατά τις σχολικές εκδρομές μέσα από τη νομοθεσία και τη νομολογία.	8
Το ζήτημα του χρονικού σημείου έναρξης της προθεσμίας άσκησης αίτησης αναρέσεως από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ως πτυχή του δικαιώματος δίκαιης δίκης.	9
Το κράτος Δικαίου πλήττεται...	10
Κόμματα, εκλογές και Εκκλησία...	11
Ο Δήμαρχος Αθηναίων, κ. Κώστας Μπακογιάννης, μιλά στο Νομικό Παλμό.	12
Η δικαστική δαπάνη στην πολιτική δίκη.	14
Το ζήτημα των κρατικών ενισχύσεων από τη σκοπιά του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.	15
Η ηλεκτρονική παιδική πορνογραφία και η ανάγκη προστασίας των ανήλικων θυμάτων.	16
Liberté, égalité, fraternité... et le quarante-neuf trois!	18
Τεχνητή νοημοσύνη: Ευεργέτημα ή απειλή για την ανθρωπότητα.	20
Η δικηγορία στην προκρούστεια κλίνη της τεχνητής νοημοσύνης...	21
Περί της χριστιανικής ανάλυσης του νόμου... Μέρος Γ': Κατά Ματθαίον, 26:39!	22

ΤΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

«ΝΟΜΙΚΟΣ ΠΑΛΜΟΣ»

ΔΙΟΡΓΑΝΩΝΕΙ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΑΛΟΓΟ

ΕΝΟΨΕΙ ΕΘΝΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ.

ΟΜΙΛΗΤΕΣ:

- Σοφία Βούλτεψη: Υφυπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου, Βουλευτής Ν.Δ.
- Δημήτρης Τζανακόπουλος: Βουλευτής ΣΥ.ΡΙΖ.Α.-Π.Σ., πρώην Υπουργός.
- Μανώλης Χριστοδουλάκης: Μέλος Πολιτικού Συμβουλίου ΠΑ.ΣΟ.Κ.-ΚΙΝ.ΑΛ..
- Μιχάλης Κριθαρίδης: Μέλος Πολιτικής Γραμματείας ΜΕΡΑ25.

Τη συζήτηση θα συντονίζει ο Αρχισυντάκτης του Περιοδικού «Νομικός Παλμός» και Δικηγόρος, Νίκος Μάλαμας.

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ: ΤΡΙΤΗ, 4 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2023.

ΩΡΑ: 18:30.

ΜΕΡΟΣ: ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ «ΑΝΤΩΝΗΣ ΤΡΙΤΣΗΣ»

Ο.Π.Α.Ν.Δ.Α. (ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 50).

Μπορείτε να μας βρείτε:

Νομικός Παλμός

Νομικός Παλμός

Νομικός Παλμός

nomikospalmos2014@gmail.com

nomikospalmos.wordpress.com

Τα άρθρα απηχούν τις προσωπικές απόψεις των συντακτών τους και δεν υιοθετούνται απαραίτητα από το σύνολο της συντακτικής ομάδας.

Προεκλογικός δημόσιος διάλογος...

Την Τρίτη, 4 Απριλίου 2023, το Ανεξάρτητο και Επίσημα Αναγνωρισμένο από την Πρυτανεία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών Φοιτητικό Περιοδικό «Νομικός Παλμός» διοργάνωσε δημόσια συζήτηση με θέμα: «Debate ενόψει Εθνικών Εκλογών».

Στην εκδήλωση συμμετείχαν οι: κ. Σοφία Βούλτεψη, Υφυπουργός Μετανάστευσης και Ασύλου και Βουλευτής Ν.Δ., κ. Δημήτρης Τζανακόπουλος, Βουλευτής ΣΥ.ΡΙΖ.Α.-Π.Σ. και πρώην Υπουργός, κ. Μανώλης Χριστοδουλάκης, Μέλος Πολιτικού Συμβουλίου ΠΑ.ΣΟ.Κ.-ΚΙΝ.ΑΛ., και κ. Μιχάλης Κριθαρίδης, Μέλος Πολιτικής Γραμματείας ΜέΡΑ25.

Η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από τις εξής θεματικές ενότητες: Δημοκρατία-Δικαιοσύνη-Διαφάνεια, Οικονομία-Ανάπτυξη-Απασχόληση, Εθνική Άμυνα-Εξωτερική Πολιτική, Παιδεία-Νεολαία. Οι εκπρόσωποι των πολιτικών κομμάτων απαντούσαν σε χρόνο τριών λεπτών στις ερωτήσεις τις οποίες τούς έθετε ο Αρχισυντάκτης του Περιοδικού «Νομικός Παλμός» και Δικηγόρος, κ. Νίκος Μάλαμας. Στη συνέχεια, απαντήθηκαν παρεμβατικές και ενδιαφέρουσες ερωτήσεις του κοινού, στο οποίο δόθηκε ο λόγος, καθιστώντας την εκδήλωση πιο διαδραστική.

Η εκδήλωση έλαβε χώρα στο Αμφιθέατρο «Αντώνης Τρίτσης» του Οργανισμού Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας του Δήμου Αθηναίων.

Μιχάλης Κριθαρίδης, Μανώλης Χριστοδουλάκης,
Νίκος Μάλαμας, Δημήτρης Τζανακόπουλος,
Σοφία Βούλτεψη

Το κοινό παρακολουθεί με ενδιαφέρον την πολιτική
αντιπαράθεση μεταξύ των εκπροσώπων των
πολιτικών κομμάτων.

Μιχάλης Κριθαρίδης, Μανώλης Χριστοδουλάκης,
Νίκος Μάλαμας, Δημήτρης Τζανακόπουλος,
Σοφία Βούλτεψη

Σε εξέλιξη η συζήτηση στο Αμφιθέατρο «Αντώνης
Τρίτσης» του Οργανισμού Πολιτισμού, Αθλητισμού
και Νεολαίας του Δήμου Αθηναίων.

Η θεσμική ιδιοπροσωπία των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών.

Του Βασίλη Τσιλιγιάννη

Πρόλογος.

Στις αρχές του 21ου αιώνα, ο θεσμός των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, έχοντας αποτελέσει αντικείμενο νομοθετικής, νομολογιακής και δογματικής επεξεργασίας ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Επιτροπής Ανταγωνισμού (1977) ή έστω από το 1987, οπότε συγκροτήθηκε με το Νόμο 1730/1987 η Επιτροπή Τοπικής Ραδιοφωνίας ως ανεξάρτητο όργανο, κατοχυρώνεται στο ελληνικό Δημόσιο Δίκαιο και δη σε ανώτατο κανονιστικό επίπεδο. Πράγματι, με την Αναθεώρηση του 2001, θεσπίζεται η θεμελιώδης διάταξη του άρθρου 101Α του Συντάγματος, της οποίας οι εγγυήσεις καλύπτουν το σύνολο των ρητά μνημονευόμενων στο Σύνταγμα πέντε Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών και εξειδικεύονται στα εκτελεστικά του Συντάγματος νομοθετήματα, κατά βάση δε στο Νόμο 3051/2002.

Χωρίς αξιώσεις απολυτότητας, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η ratio καθιέρωσης των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών συνίσταται είτε στην αποτελεσματικότερη άσκηση ατομικών δικαιωμάτων -ιδίως των προστατευτικών της προσωπικότητας και της ιδιωτικής σφαιρας του ατόμου απέναντι στις σύγχρονες απειλές της τεχνολογίας- είτε στη διαφανέστερη λειτουργία των συλλογικών οργάνων της Διοίκησης -ιδίως με οιοει δικανικό τρόπο (κατ' επιταγή του τρίπτυχου των αρχών της προηγούμενης ακρόασης, της αμεροληψίας και της αιτιολογίας)- είτε, τέλος, στη ρύθμιση της λειτουργίας της αγοράς στο πεδίο άσκησης των οικονομικών λειτουργιών του κράτους -ιδίως σε απελευθερωμένες δημόσιες υπηρεσίες υπό λειτουργική έννοια-.

Αναφορικός δε προς την τυπολογία η οποία συστοιχεί προς την ανωτέρω τελολογία, αξίζει να παρατηρηθεί ότι στην πρώτη διαμορφούμενη κατηγορία Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών περιλαμβάνεται η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (άρθρο 9Α Συντ.), το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (άρθρο 15 παρ. 2 Συντ.), καθώς και η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (άρθρο 19 παρ. 1-2 Συντ.), όλες εκ των οποίων, άλλωστε, εντάσσονται στο Μέρος Δεύτερο του Συντάγματος, το οποίο φέρει τον τίτλο: «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα». Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (άρθρο 103 παρ. 7 Συντ.) και ο Συνήγορος του Πολίτη (άρθρο 103 παρ. 9 Συντ.), οι οποίες αμφότερες κατοχυρώνονται στο Μέρος Τρίτο, Τμήμα Στ', Κεφάλαιο Δεύτερο του Συντάγματος, υπό τον τίτλο: «Υπηρεσιακή κατάσταση των οργάνων της διοίκησης». Στην τρίτη κατηγορία, τέλος, εμπίπτει πλειάδα Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, όπως η Επιτροπή Ανταγωνισμού (Ν. 703/1997), η Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (Ν. 2075/1992, 2668/1998, 2867/2000, 3431/2006), η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (Ν. 2773/1999), καθώς και Επιτροπές οι οποίες συγκροτούνται με τη συμμετοχή κομματικών εκπροσώπων ή και ανώτατων δικαστικών λειτουργών προκειμένου για κρατικές προμήθειες αγαθών μεγάλης αξίας. Ας σημειωθεί, βεβαίως, ότι οι ρυθμιστικές της αγοράς Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές συστήνονται με νόμο, πλην η σύστασή τους δε συνιστά, ως επί το πλείστον, επιλογή του εθνικού νομοθέτη, αλλά υποχρέωση η οποία εκπορεύεται από το Ενωσιακό Δίκαιο.

Κατόπιν αυτών των εισαγωγικών διαπιστώσεων, δε μένει παρά να φωτιστεί η ίδια η έννοια της «Ανεξάρτητης Διοικητικής Αρχής», το βάθος της οποίας κρίνεται σκόπιμο, εξ επόψεως μεθοδολογικής, να διερευνηθεί υπό το αντίστοιχο τρίτο ορολογικό πρίσμα.

Α. Αρχές.

Σύμφωνα με το «Δίκαιον των Διοικητικών Πράξεων» του Μιχαήλ Στασινόπουλου, το όργανο αναβιβάζεται σε «αρχή» άμα τη συνδρομή δύο συστατικών στοιχείων: αφενός της έννομης εξουσίας προς έκδοση εκτελεστών πράξεων, αφετέρου της οργανικής ενότητας. Προς επίρρωση αυτής της διαπίστωσης, το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης χαρακτηρίζεται αρχικώς, με το άρθρο 1 παρ. 1 του Νόμου 1866/1989, ως «ανεξάρτητο όργανο», αλλά, μεταγενέστερα, ως «ανεξάρτητη αρχή», με το άρθρο 1 παρ. 1 του Νόμου 2863/2000, ο οποίος και προσέδωσε εκτελεστικό χαρακτήρα σε ένα ευρύ φάσμα των γνωμοδοτικών πράξεών του.

Ωστόσο, οι κανονιστικές αρμοδιότητες δεν αποτελούν ίδιον απασών των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών. Εύγλωττο παράδειγμα αποτελεί η μονοπρόσωπη Ανεξάρτητη Διοικητική Αρχή του Συνηγόρου του Πολίτη, η οποία, καίτοι προβλέπεται ρητά ως «ανεξάρτητη αρχή», τόσο από το άρθρο 103 παρ. 9 του Συντάγματος όσο και από το άρθρο 1 παρ. 1 του Νόμου 3094/2003, στερείται αποφασιστικών αρμοδιοτήτων άσκησης δημόσιας εξουσίας. Απεναντίας, από μια αδρομερή επισκόπηση των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών προκύπτει ότι οι αρμοδιότητες οι οποίες αποτελούν καθολικό γνώρισμά τους είναι αφενός μεν οι γνωμοδοτικές, αφετέρου δε οι ελεγκτικές. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η ένταξη των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών στην έννομη τάξη συνεπάγεται κατ' ανάγκη μία ανάπλαση της παραδεδομένης έννοιας της «αρχής», η οποία απαιτείται πλέον να μπορεί να συμπεριλάβει, έστω και στην περιφέρειά της, μορφώματα με οργανική ενότητα και εν ταυτώ άνευ εξουσίας μονομερούς θέσπισης κανόνων δικαίου.

Β. Διοικητικές.

Είναι αλήθεια ότι ο όρος «διοικητικές» στη σύμφραση «Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές» απαντάται μόνο μερικώς στην κοινή νομοθεσία (λόγου χάριν, όσον αφορά στο Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, στο Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού, στο Συνήγορο του Πολίτη ή του Καταναλωτή, στην Επιτροπή Ανταγωνισμού και στην Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, ο νομοθέτης έχει επιλέξει το χαρακτηρισμό «ανεξάρτητες αρχές», ενώ όσον αφορά στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα το χαρακτηρισμό «ανεξάρτητη δημόσια αρχή»), σπανίως δε στη νομολογία. Και τούτο, διότι ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2001 προέκρινε τη διατύπωση «ανεξάρτητη αρχή», τόσο στις κατ' ιδίαν συνταγματικές διατάξεις οι οποίες κατοχυρώνουν τις πέντε Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές όσο και στη γενική διάταξη του άρθρου 101Α του Συντάγματος.

Εν τούτοις, η υπό κρίση ορολογική επιλογή του αναθεωρητικού νομοθέτη δεν πρέπει και δε δύναται να νοηματοδοτηθεί απομονωμένη, εκτός της δομής των τυπικά ισοδύναμων κανόνων στην οποία αυτή εντοπίζεται. Άλλωστε, η συστηματική ερμηνευτική προσέγγιση του Συντάγματος καθίσταται κρίσιμο εργαλείο στην ανεύρεση της συνεκτικότερης και, επομένως της ισχύουσας, ερμηνείας του. Τούτου δοθέντος, επισημαίνεται ότι το άρθρο 101Α του Συντάγματος, το οποίο περιέχει τις γενικές θεσμικές εγγυήσεις των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, εντάσσεται στο Μέρος Τρίτο, Τμήμα Στ', Κεφάλαιο Πρώτο του Συντάγματος, το οποίο τιτλοφορείται: «Οργάνωση της διοίκησης». Έτσι, καθίσταται εναργές ότι οι «ανεξάρτητες αρχές» είναι πράγματι και «διοικητικές», υπό την έννοια ότι αποτελούν οργανωτικό μόρφωμα της Διοίκησης, το οποίο, ενόψει της τριπτής διάκρισης των λειτουργιών της κρατικής εξουσίας, αν δεν εντάσσεται, πάντως συνάπτεται με την εκτελεστική λειτουργία. Εντός αυτού του πλαισίου, η απάλειψη του όρου «διοικητικές» από το γράμμα του Συντάγματος δεν μπορεί παρά να γίνει κατανοητή ως απόπειρα επίτασης της «ανεξαρτησίας» των υπό εξέταση διοικητικών σχηματισμών.

Γ. Ανεξάρτητες.

Η ιδιοσυστατική έννοια των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών είναι αναμφίλεκτα η ενδοδιοικητική τους ανεξαρτησία. Και τούτο, διότι, ενώ εντάσσονται στο νομικό πρόσωπο του Κράτους, άλλως του Δημοσίου, εκφεύγουν της πυραμοειδούς δομής της διοικητικής ιεραρχίας και λειτουργούν με ανεξαρτησία απέναντι στην κυβέρνηση. Εν άλλους λόγους, τόσο η άσκηση των αρμοδιοτήτων των μελών των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών όσο και οι εκδιδόμενες πράξεις τους εν ουδεμία περιπτώσει υπόκεινται σε διοικητικό έλεγχο, ιεραρχικό έλεγχο ή διοικητική εποπτεία. Άλλωστε, οι ίδιες οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές χαιρούν οικονομικής και διοικητικής αυτοτέλειας, ενώ τα μέλη τους διαθέτουν προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία.

Παρά ταύτα, η υπό κρίση «ανεξαρτησία» νοείται μόνον έναντι των οργάνων της εκτελεστικής λειτουργίας, ήτοι, της κυβέρνησης και της

Διοίκησης. Πράγματι, οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές υπόκεινται σε έναν υποτυπώδη κοινοβουλευτικό έλεγχο, κατά τα διαλαμβανόμενα στο άρθρο 101Α του Συντάγματος και στα άρθρα 14 στχ. γ', 43Α παρ. 2 και 138Α του Κανονισμού της Βουλής, ενώ οι πράξεις τους τυγχάνουν προσβλητές ενώπιον του διοικητικού δικαστή, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 94-95 του Συντάγματος, το δε Δημόσιο ευθύνεται για τις παράνομες πράξεις ή τις παραλείψεις τους, βάσει του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα.

Δοθέντος, λοιπόν, ότι η ανεξαρτησία των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών συνδέεται αποκλειστικά με την εσωτερική οργάνωση της εκτελεστικής λειτουργίας, έχει υποστηριχθεί στην ελληνική θεωρία ότι οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές λειτουργούν ως «θεσμικά αντίβαρα» στο πλαίσιο μιας πλειοψηφικής εκδοχής του κοινοβουλευτικού συστήματος. Υπό αυτό το πρίσμα, οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές δεν αντιμετωπίζονται απλώς ως αρχές οι οποίες εφαρμόζουν το νόμο με αυξημένες εγγυήσεις αμεροληψίας, τεχνοκρατικής επάρκειας και εξειδίκευσης, αλλά ως θεσμοί οι οποίοι μπορούν «να αποτρέψουν ή έστω να δυσχεράνουν τη φυσική ροπή κάθε πλειοψηφίας να εκτρέπεται δι' ίδιον όφελος», ενισχύοντας τη διαφάνεια και τη συναίνεση, χάριν της λειτουργικής εξομάλυνσης του σύγχρονου κράτους Δικαίου. Αυτό το οποίο τελικά σκοπεύεται μέσω της καθιέρωσης των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, κατά την άποψη αυτή, είναι ουσιαστικά η ουδετεροποίηση ορισμένων θυλάκων της πολιτικής εξουσίας, ακριβέστερα δε η κομματική ουδετεροποίηση των φορέων της κρατικής εξουσίας στους επιλεγέντες τομείς της «ανεξαρτησίας».

Η ως άνω ευρεία αντίληψη του ρόλου των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών φαίνεται πως εκκινεί από τη σκέψη ότι τα θεσμικά αντίβαρα της πολιτικής εξουσίας δεν μπορεί παρά να ασκούν αντίρροπη μεν, πλην ομοειδή εξουσία, δηλαδή, πολιτική. Εν τούτοις, η πολιτική εξουσία δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ασκείται από κρατικά όργανα άνευ άμεσης δημοκρατικής νομιμοποίησης, δεδομένου ότι αυτή πρέπει να ανατίθεται στα συντεταγμένα όργανα, βάσει συγκεκριμένων συνταγματικών διατάξεων και, εν πάση περιπτώσει, σε συμφωνία με τις δεσμευτικές επιταγές της δημοκρατικής και αντιπροσωπευτικής αρχής. Κατά συνέπεια, η θεώρηση των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών ως «αντιπλειοψηφικών» αντιβάρων, ενόψει της ανάγκης ανάσχεσης των καταχρήσεων της πολιτικής εξουσίας εκ μέρους της κομματικής πλειοψηφίας, η οποία ελέγχει τη Βουλή και την κυβέρνηση, υπερακοντίζει την απλή οργάνωση της μίας από τις συντεταγμένες τρεις λειτουργίες και επιδρά στην ευρύτερη οργάνωση της κρατικής εξουσίας, καθότι συνεπάγεται την ανακατανομή της πολιτικής εξουσίας και την επανοριοθέτησή της έναντι της εν ευρεία εννοία εκτελεστικής λειτουργίας.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη την προβληματικότητα της προηγούμενης θέσης, στο μέτρο που αναγνωρίζει στις Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές και πολιτική -ανέλεγκτη- εξουσία με την έννοια της αυθεντικής επιλογής μεταξύ περισσότερων εξίσου νόμιμων αποφάσεων, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι δε λειτουργούν ως θεσμικά αντίβαρα, αλλά ως θεσμικές εγγυήσεις οι οποίες περιβάλλουν συλλήβδην τη λειτουργία του δημοκρατικού και δικαιοκρατικού πολιτικού συστήματος. Και τούτο, διότι, θωρακίζοντας την πολιτική έναντι αθέμιτων επιρροών οι οποίες απορρέουν από υπερσυγκεντρώσεις οικονομικής, επικοινωνιακής και τελικά πολιτικής επιρροής, οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές στην πραγματικότητα διασφαλίζουν την αυτονομία αυτής. Υπό αυτό το φως, βεβαίως, οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές δεν αποτελούν όργανα τα οποία ασκούν πολιτική εξουσία, ωστόσο, υπολαμβάνονται, όχι πλέον ως περιορισμός, αλλά ως μέσο εφαρμογής της ίδιας της πολιτικής βούλησης του κοινού νομοθέτη.

Κατά προέκταση του ανωτέρω σκεπτικού, γίνεται κατανοητή και η άποψη η οποία συζηγνύει τη μη πολιτική ανεξαρτησία των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών με την πλήρη νομική θεμελιωσιμότητα των αποφάσεών τους. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές υποχρεούνται, δια της αιτιολογίας, να καθιστούν διαφανή τη θεμελίωση της εκάστοτε απόφασής τους σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην καταλείπουν αμφιβολίες ότι πρόκειται για τη μία και μόνη ορθή -ή, με συνεπέστερους γνωσιοθεωρητικούς όρους, για την ορθότερη- κατά δίκαιον λύση. Τοιουτοτρόπως, μάλιστα, δικαιολογείται και η οργανωτική επιλογή της ανάθεσης «ανεξάρτητης» εξουσίας σε όργανα τα οποία κατ' ουσίαν δε μετέχουν σε κάποια άλυσο διαδικαστικής δημοκρατικής νομιμοποίησης των οικείων αποφάσεων. Υπογραμμίζεται, μάλιστα, ότι η πληρότητα της νομικής θεμελιωσιμότητας, η οποία συνεπάγεται την, κατά τα ανωτέρω,

πληρότητα της αιτιολογίας, είναι ανεξάρτητη τόσο από τον εκτελεστό ή μη χαρακτήρα των εκδιδόμενων πράξεων των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών όσο και από το δέσμιο χαρακτήρα της αρμοδιότητάς τους κατά την εφαρμογή του Συντάγματος. Και ενώ εν γένει γίνεται δεκτή η κάμψη της υποχρέωσης αιτιολογίας στις περιπτώσεις απόλυτα δέσμιας αρμοδιότητας, υποστηρίζεται ορθώς στο έργο «Η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων και ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος» του Μιχάλη Πικραμένου ότι «η αρχή του κράτους δικαίου και η αποτελεσματική δικαστική προστασία επιτάσσουν την αιτιολόγηση και των πράξεων δέσμιας αρμοδιότητας στις περιπτώσεις εκείνες που το διοικητικό όργανο έχει να αντιμετωπίσει ερμηνευτικά ζητήματα», όπως συμβαίνει προ παντός κατά την ενάσκηση της ως ώδε ερμηνευόμενης ανεξάρτητης εξουσίας, δυνάμει της οποίας εφαρμόζονται οι ομολογουμένως ελλειπτικές διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη.

Επίλογος.

Είναι γεγονός ότι οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές αποτελούν πλέον εμπειρωμένο θεσμό της ελληνικής έννομης τάξης, ο οποίος, καίτοι θέτει μια σειρά από ακανθώδη ζητήματα και δοκιμάζει τα όρια πολλαπλών πτυχών του δόγματος του Δημοσίου Δικαίου, κυρίως ενόψει της σαφούς εξουσιακής κατηγοριοποίησής του, προώριστα εκ του Συντάγματος να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο σε κρίσιμες όψεις του δημόσιου βίου. Άλλωστε, μόλις ένα έτος μετά τη συνταγματική Αναθεώρηση του 2001, σε ομιλία του τότε εισηγητή της κυβερνητικής πλειοψηφίας, Ευάγγελου Βενιζέλου, εξήρθη η κεφαλαιώδης σημασία των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, με την επισήμανση ότι: «(...) οι φορείς άσκησης αυτών των αρμοδιοτήτων των ανεξάρτητων αρχών αντιλαμβάνονται πόσο δύσκολο και επώδυνο είναι (...) να στέκεται κανείς όρθιος όταν αντιμετωπίζει όχι ένα συμφέρον, αλλά τη σύγκρουση των συμφερόντων. Εκεί χρειάζεται και αρετή και τόλμη. Όταν βρίσκεται στο μαγνητικό πεδίο της σύγκρουσης των συμφερόντων. Εκεί χρειάζεται και αρετή και τόλμη. Όταν όμως κάποιος είναι εξοπλισμένος με εγγυήσεις θεσμικές και από το Σύνταγμα και από το νόμο και από τον Κανονισμό της Βουλής και έχει επιλεγεί για τον σκοπό αυτό οφείλει να την δείξει αυτή την τόλμη και αυτή την αρετή.».

Οι σκέψεις αυτές συγκλίνουν στο γενικότερο συμπέρασμα ότι ο θεσμός των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, έτσι όπως κατοχυρώνεται στα άρθρα 101Α, 9Α, 15 παρ. 2, 19 παρ. 1-2 και 103 παρ. 7 και 9 του Συντάγματος, συγκαταλέγεται στη δέσμη των διατάξεων οι οποίες εξειδικεύουν και τεκμηριώνουν την αρχή του κράτους Δικαίου, το οποίο συμπύκνεται σε τελική ανάλυση με το συνταγματικό κράτος. Ταυτόχρονα, όμως, δεν πρέπει να λησμονείται ότι έκφανση του κράτους Δικαίου αποτελεί και η αρχή της αποτελεσματικότητας της διοικητικής δράσης, εν ονόματι της οποίας εγείρονται πολλαπλές επιφυλάξεις για το άχρι τούδε έργο των εν λόγω Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών συμφώνως προς τα κελεύσματα του συντακτικού νομοθέτη, της πολιτείας και των πολιτών. Ωστόσο, κάθε φωνή δικαιολογημένης κριτικής δεν μπορεί παρά να ισοδυναμεί με λόγο ενδυνάμωσης και όχι αποδόμησης των Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών, εφόσον το ζητούμενο είναι η θωράκιση της λειτουργίας τους ως εγγυητριών του δημοκρατικού κράτους Δικαίου.

 ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

 ΕΣΡ

 ΑΣΕΠ | ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ
ΑΝΩΤΑΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

 ΑΔΑΕ

 ΑΡΧΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών (Venture Capital Funds): Μία σύντομη επισκόπηση.

Του Νάσου Λούκου

Στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον της αβεβαιότητας και των ταχύτατων ρυθμών, τόσο όσον αφορά στη δημιουργία και ανάπτυξη επιχειρηματικών σχημάτων όσο και σε σχέση με τη χρεοκοπία και πτώση αυτών, η χρηματοδότηση επιχειρήσεων εμφανίζεται όλο και πιο έντονα στο προσκήνιο. Βέβαια, ζητήματα εξασφάλισης χρηματοδότησης δεν αντιμετωπίζουν τόσο οι «μεγάλοι παίκτες» του παγκόσμιου οικονομικού γίγνεσθαι, οι οποίοι διαθέτουν ίδια κεφάλαια για την τροφοδότηση με ρευστότητα των πλάνων τους (εσωτερική χρηματοδότηση), όσο οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες στις πλείστες των περιπτώσεων, κατά τα πρώτα βήματα τους, δε διαθέτουν οικονομική αυτάρκεια.

Τη λύση στο παραπάνω πρόβλημα, τόσο εντός της ελληνικής επικράτειας όσο και στο εξωτερικό, παρέχει παραδοσιακά, ως επί το πλείστον, η προσφυγή σε πιστωτικά ιδρύματα για τη χορήγηση δανείου (εξωτερική χρηματοδότηση). Ωστόσο, οι χρόνιες αδυναμίες του τραπεζικού συστήματος και ο αλληλένδετος με αυτές κίνδυνος αφερεγγυότητας των τραπεζών εξωθούν τους φορείς επιχειρηματικής δραστηριότητας στην εξεύρεση εναλλακτικών δυνατοτήτων εξασφάλισης κεφαλαίων. Σε αυτό, λοιπόν, το πλαίσιο τοποθετείται η εξέλιξη νέων χρηματοπιστωτικών θεσμών, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται και αυτός των Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών (Venture Capital Funds).

Αρχικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών εντάσσονται στη γενικότερη προβληματική της συμμετοχικής χρηματοδότησης, όχι, όμως, με τη μορφή του crowdfunding, καθώς αυτού του είδους τα επενδυτικά κεφάλαια συμμετέχουν στο κεφάλαιο της επιχείρησης ή αγοράζουν εταιρικές ομολογίες. Κρίσιμο, όμως, είναι να τονιστεί ότι τα Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών δεν ταυτίζονται ως προς τη μορφή και το σκοπό τον οποίο επιτελούν με τους Οργανισμούς Συλλογικών Επενδύσεων σε Κινητές Αξίες, ήτοι, τα λεγόμενα αμοιβαία κεφάλαια. Επίσης, αν και λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο, διαφοροποιείται η εποπτεία τους. Για αυτόν τον λόγο, κρατεί στη θεωρία ο χαρακτηρισμός τους ως μη εποπτευόμενων συλλογικών επενδύσεων.

Από πού, όμως, αντλούν τα Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών χρηματοδότηση ώστε να την παρέχουν με τη σειρά τους σε επιχειρήσεις οι οποίες την αναζητούν; Ως «οιονεί» Οργανισμοί Συλλογικών Επενδύσεων αποκτούν κεφάλαια από περισσότερους επενδυτές στο πλαίσιο της συμμετοχικής χρηματοδότησης προκειμένου να εξυπηρετήσουν τους στρατηγικούς τους στόχους. Αξιοπρόσεκτος, όμως, είναι ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η άντληση κεφαλαίων. Δεν ακολουθούν την πρακτική της δημόσιας πρότασης (public offer), προσφεύγοντας σε ρυθμιζόμενες αγορές και, κατ' αυτόν τον τρόπο, στο ευρύτερο επενδυτικό κοινό. Αποφεύγουν, δηλαδή, την υποχρέωση την οποία υπέχουν οι κοινές επενδυτικές υπηρεσίες για έγκριση από τις εποπτικές αρχές (στην Ελλάδα από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς) και για έκδοση ενημερωτικού δελτίου. Αντίθετα, όντας απαλλαγμένα από τέτοιες υποχρεώσεις, υιοθετούν την πρακτική της ιδιωτικής τοποθέτησης (private placement). Αναζητούν, δηλαδή, ένα μικρό αλλά εύπορο σχήμα έμπειρων επενδυτών με εξειδίκευση στον εκάστοτε τομέα επένδυσης. Αυτές οι ιδιότητες δικαιολογούν και την έλλειψη εποπτείας σε αυτές τις συλλογικές επενδύσεις, διότι οι γνώσεις και η πείρα των προσώπων στα οποία απευθύνονται τα εν λόγω funds δε συνηγορούν υπέρ τυχόν αυξημένης προστασίας.

Το επόμενο σε λογική σειρά ερώτημα το οποίο χρήζει περαιτέρω ανάλυσης είναι ο σκοπός και η λειτουργία του εν λόγω θεσμού. Άλλωστε, ερευνώντας τη δράση των Venture Capital Funds, γίνονται πληρέστερα αντιληπτές οι διαφορές τους με παρόμοια μορφώματα. Σε αδρές γραμμές, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών χορηγούν ρευστότητα σε νέες και καινοτόμες μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις με προοπτικές ραγδαίας ανάπτυξης είτε κατά το στάδιο της ίδρυσής τους είτε με απώτερο σκοπό την εξαγορά τους. Ο τρόπος με τον οποίο επενδύουν τα Venture Capital Funds οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αποτελούν κεφάλαια υψηλού κινδύνου, ο οποίος, όμως, μετριάζεται, ιδιαίτερα εάν ληφθεί υπόψη η διασπορά του κινδύνου η οποία επιτυγχάνεται, καθώς η χρηματοδότησή τους προέρχεται από ποικίλες πηγές και επειδή επενδύουν σε πληθώρα επιχειρηματικών ιδεών. Εξ αυτού του γεγονότος, πάντως, πολλοί σπεύδουν να χαρακτηρίσουν τα Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών ως τυχοδιωκτικά. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν ισχύει πλήρως, καθώς έχουν ορίζοντα αποεπένδυσης πέραν της πενταετίας, σε αντίθεση με τα συγγενή τους Αντισταθμιστικά Κεφάλαια (Hedge Funds), τα οποία εξέρχονται της επένδυσης συνήθως εντός τριετίας.

Κατά γενικά παραδεδεγμένη αρχή, σκοπός κάθε επένδυσης είναι η αποεπένδυση με ταυτόχρονη πρόσκτηση περιουσιακού οφέλους από αυτήν τη διαδικασία. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι τοποθετήσεις κεφαλαίων οι οποίες επιχειρούνται από Venture Capital Funds θεωρούνται υψηλού κινδύνου, στοιχείο το οποίο είναι χαρακτηριστικό

τους γνώρισμα. Κατά γενικό αξίωμα, όσο μεγαλύτερος ο κίνδυνος, τόσο μεγαλύτερο και το σκοπούμενο κέρδος (high risk-high reward). Το πραγματικά επιτευχθέν κέρδος υπολογίζεται κατά την έξοδο από την επένδυση και συνίσταται στη διαφορά της αξίας συμμετοχής στο κεφάλαιο της εταιρίας σε σχέση με την αξία μεταπώλησης της συμμετοχής αυτής. Όσον αφορά στη συμμετοχή, πρέπει να αναφερθεί πως πρόκειται συνήθως για μετοχές. Ως εκ τούτου, σκοπός τους είναι η αύξηση σε βάθος περίπου πενταετίας της χρηματιστηριακής αξίας της μετοχής της εταιρίας, ώστε να καρπωθούν αυτήν την υπεραξία (goodwill).

Στην ελληνική έννομη τάξη είναι αξιοπρόσεκτο πως υπάρχει ένα νομοθετικό πλέγμα το οποίο ρυθμίζει, έστω και ακροθιγώς, το ειδικό ζήτημα των Εταιριών Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών. Πρόκειται για το Νόμο 2367/1995, όπως αυτός έχει τροποποιηθεί και ισχύει μέχρι σήμερα, με τις σημαντικότερες αλλαγές να έχουν επέλθει με το Νόμο 4141/2013, κατά την περίοδο της χρηματοπιστωτικής κρίσης και των Μνημονίων. Αρχικά, στο άρθρο 5 του Νόμου 2367/1995 ορίζεται ότι οι Εταιρίες Κεφαλαίου Επιχειρηματικών Συμμετοχών περιβάλλονται υποχρεωτικά τον εταιρικό τύπο της Ανώνυμης Εταιρίας και μπορούν να επενδύουν τα κεφάλαιά τους σε εταιρίες με έδρα τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Ακόμα, στο άρθρο 6 του Νόμου 2367/1995 αναφέρεται ότι το ελάχιστο μετοχικό κεφάλαιο των Εταιριών Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών πρέπει να ανέρχεται τουλάχιστον σε 300.000 ευρώ, συνιστάμενο τόσο σε χρηματικές όσο και σε είδος εισφορές. Παράλληλα, κάθε ελληνική Εταιρία Κεφαλαίου Επιχειρηματικών Συμμετοχών οφείλει, από το 2013 και μετά, εντός 24 μηνών από την ίδρυσή της να εισαχθεί σε οργανωμένη αγορά ή σε Πολυμερή Μηχανισμό Διαπραγμάτευσης. Αποτυχία συμμόρφωσης προς αυτήν την υποχρέωση επισύρει ως συνέπεια τη διάλυσή της και την υποβολή της σε καθεστώς εκκαθάρισης.

Στο άνω σύστημα διατάξεων κατοχυρώνεται και ο τρόπος δράσης των Εταιριών Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών στην Ελλάδα, καθώς σκιαγραφούνται τα επιτρεπόμενα μέσα επένδυσης στις εταιρίες-στόχους. Κατ' αρχάς, όπως προδίδει και η ονομασία του θεσμού, οι Εταιρίες Κεφαλαίου Επιχειρηματικών Συμμετοχών δύνανται να επενδύουν σε εταιρικές συμμετοχές και συγκεκριμένα σε μετοχές Ανωνύμων Εταιριών, εταιρικά μερίδια Εταιριών Περιορισμένης Ευθύνης, τίτλους κτήσης μετοχών (warrants), δικαιώματα προαίρεσης (options) και μετατρεψίμες ομολογίες. Αυτό το οποίο προκαλεί εντύπωση είναι μια πρόσφατη τροποποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου το οποίο επιτρέπει στις Εταιρίες Κεφαλαίου Επιχειρηματικών Συμμετοχών να επενδύουν στο κεφάλαιο επιχειρήσεων των οποίων οι μετοχές είναι εισηγμένες και, ως εκ τούτου, αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε οργανωμένη αγορά ή σε Πολυμερή Μηχανισμό Διαπραγμάτευσης.

Το γεγονός ότι στην ελληνική έννομη τάξη τα Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών υποχρεούνται εκ του νόμου να αποτελούν Ανώνυμες Εταιρίες εισηγμένες σε οργανωμένη αγορά ή σε Πολυμερή Μηχανισμό Διαπραγμάτευσης αποτελεί αδιαμφισβήτητο τμήμα σε σχέση με τα διεθνώς ισχύοντα. Σε κάθε περίπτωση, η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη δικαιολογείται ιδιαίτερα εάν ληφθεί υπόψη ότι η χρονική περίοδος κατά την οποία τοποθετείται αυτή η απαγόρευση από την πεπατημένη, το 2013, μπορεί να χαρακτηριστεί χρηματοοικονομικά τουλάχιστον ως ασταθής. Οι ως άνω υποχρεώσεις έχουν ως επακόλουθο την ενεργή και σε σταθερή βάση εποπτεία της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς επί των Εταιριών Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών, μέτρο το οποίο ήταν αναγκαίο εκείνη την περίοδο για την πρόληψη και καταπολέμηση της αστάθειας στο χρηματοοικονομικό χώρο. Το ερώτημα, βέβαια, το οποίο γεννάται είναι εάν και κατά πόσο ο πατερναλισμός και η επέμβαση του κράτους σε κάθε επιμέρους τομέα οικονομικής δραστηριότητας είναι λύσεις για την πρόληψη και καταπολέμηση της γενικής κατάρρευσης.

Ολοκληρώνοντας, ο θεσμός των Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών διαθέτει αδιαμφισβήτητο ισχυρή δυναμική ώστε να παρέχει χρηματοδότηση σε μικρές και μεσαίες καινοτόμες και ταχέως αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις, οι οποίες, ειδάλλως, θα κατέφευγαν σε επισφαλείς επιχειρηματικές δανειοδοτήσεις. Η ευελιξία την οποία παρέχουν στους επιχειρηματικούς φορείς, ως ένας εναλλακτικός τρόπος άντλησης κεφαλαίων, απαιτεί παράλληλα και ένα ευρύτερο και «χαλαρότερο» περιθώριο δράσης το οποίο επιτυγχάνεται με την έλλειψη ουσιαστικής εποπτείας επί αυτών των εταιριών. Ωστόσο, ο Έλληνας νομοθέτης, φέρνοντας τον εν λόγω θεσμό πιο κοντά στα μέτρα της ελληνικής πραγματικότητας, επέβαλε την εποπτεία από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, αφού από το 2013 και εφεξής οι Εταιρίες Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών πρέπει να λειτουργούν ως εισηγμένες Ανώνυμες Εταιρίες. Έτσι, αν και η αυξημένη ουσιαστική εποπτεία συνηγορεί υπέρ της διαφάνειας, ίσως περιορίζει υπέρμετρα την εξέλιξη του θεσμού και υπονομεύει την αποτελεσματικότητά του.

Πέρι της αναμενόμενης απόφασης 1/2023 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου...

Της Ευαγγελίας Παπαδοπούλου

Η έκδοση της απόφασης 1/2023 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου προκάλεσε εκκωφαντικό κρότο στο δικονομικό κόσμο, καθώς έδωσε λύση -η οποία ήταν η αναμενόμενη- ως προς το πρόβλημα της εξαιρετικής νομιμοποίησης των Εταιριών Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις για την επίτευξη δικαστικών ενεργειών και τη διενέργεια πράξεων αναγκαστικής εκτελέσεως, ανεξαρτήτως του νομικού πλαισίου εντός του οποίου συντελείται η ανάθεση της διαχείρισεως των απαιτήσεων στις εν λόγω Εταιρίες, δηλαδή, είτε με βάση το Νόμο 3156/2003 για την τιτλοποίηση απαιτήσεων είτε με βάση το Νόμο 4354/2015 για τη μεταβίβαση των μη εξυπηρετούμενων-κόκκινων δανείων. Ο λόγος για τον οποίο χαρακτηρίζεται ως αναμενόμενο το περιεχόμενο της απόφασης είναι ακριβώς ο σκοπός για τον οποίο προβλέφθηκε όχι απλά η διαχείριση, την οποία ασκούν οι Εταιρίες Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις, αλλά και η ίδια η θέσπιση αμφοτέρων των Νόμων. Για να καταστεί, βέβαια, σαφέστερος αυτός ο λόγος είναι χρήσιμη η συνοπτική παρουσίαση του μηχανισμού τιτλοποίησης απαιτήσεων και μεταβίβασης δανείων.

Προ της σύντομης παρουσίασης είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι, σύμφωνα και με το διατακτικό της απόφασης, η εξαιρετική νομιμοποίηση υπάρχει λόγω της παράλληλης και συνδυαστικής εφαρμογής των δύο ανωτέρω Νόμων (άρθρο 1 παρ. 1 στχ. δ' Ν. 4354/2015). Ο λόγος για τον οποίο ψηφίστηκε ο νέος Νόμος 4354/2015 με ειδικότερο περιεχόμενο ειδικά ως προς τη μεταβίβαση δανείων ήταν ότι ο Νόμος 3156/2003 συνέβαλε μεν στην κάλυψη της ανάγκης των τραπεζών προς εξυγίανση των χαρτοφυλακίων τους (χωρίς αυτός να αφορά μόνο στις απαιτήσεις από δάνεια αλλά γενικώς σε επιχειρηματικές απαιτήσεις), ωστόσο, το ρυθμιστικό του πλαίσιο δεν ήταν επαρκές, ενόψει και της ραγδαίας αύξησης του αριθμού των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Συνεπώς, δημιουργήθηκε η ανάγκη δημιουργίας μίας δευτερογενούς αγοράς εξυπηρετούμενων και μη δανείων.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στη διαδικασία τιτλοποίησης, σύμφωνα με το Νόμο 3156/2003, λεκτέα είναι τα εξής: Ένας έμπορος -κατά κανόνα η Τράπεζα- επιλέγει το σύνολο των απαιτήσεων (χαρτοφυλάκιο αναφοράς) τις οποίες επιθυμεί να ρευστοποιήσει και προβαίνει σε μεταβίβαση λόγω πώλησης σε Εταιρία Ειδικού Σκοπού (Special Purpose Vehicle) -κατά κανόνα Ανώνυμη Εταιρία-, η οποία συστήνεται με αποκλειστικό σκοπό να καταστεί φορέας των απαιτήσεων (διαφορά σε σχέση με το νεότερο Νόμο 4354/2015, όπως θα φανεί κατωτέρω). Η διαχείριση, όμως, των τιτλοποιημένων απαιτήσεων δε γίνεται αυτοπροσώπως από την Εταιρία Ειδικού Σκοπού, αλλά, ανατίθεται σε φορείς διαχείρισης με αυτοτελή νομική προσωπικότητα προβλεπόμενους ειδικά στο άρθρο 10 παρ. 14 του Νόμου 3156/2003. Η ανάθεση της διαχείρισης σε διαφορετικό φορέα αποσκοπεί στην αποτελεσματική διαχείριση των απαιτήσεων ενόψει και της ειδικής τεχνολογίας αυτού. Μεταξύ της Τράπεζας και της Εταιρίας Ειδικού Σκοπού, δηλαδή, μεταξύ μεταβιβάζοντος και αποκτώντος, καταρτίζονται δύο συμβάσεις: η σύμβαση πώλησης και η σύμβαση εκχώρησης. Για την ικανοποίηση του τιμήματος από την ως άνω σύμβαση πώλησης ο Νόμος 3156/2003 προβλέπει αφενός ορισμένο τρόπο λήψης χρηματοδότησης μέσω της έκδοσης ομολογιακού δανείου από το καταβαλλόμενο δάνεισμα των ομολογιούχων δανειστών-επενδυτών, αφετέρου κάποιες υποχρεωτικές εξασφαλίσεις για την ενίσχυση της ασφάλειας των εν λόγω δανειστών μέσω της χορήγησης νόμιμου ενεχύρου υπέρ αυτών επί των απαιτήσεων του χαρτοφυλακίου αναφοράς και επί του λογαριασμού στον οποίο κατατίθεται η είσπραξη των απαιτήσεων. Με αυτόν τον τρόπο, η τιτλοποίηση λειτουργεί ως χρηματοδοτικό μέσο. Δηλαδή, το τίμημα από την πώληση των τιτλοποιημένων απαιτήσεων συνιστά τη χρηματοδότηση της τράπεζας.

Όσον αφορά στη διαδικασία μεταβίβασης απαιτήσεων από δάνεια και πιστώσεις, σύμφωνα με το Νόμο 4354/2015, αυτή ομοιάζει με την ανωτέρω περιγραφόμενη. Βασική διαφορά, ωστόσο, μεταξύ άλλων, είναι ότι, ενώ ο αποκτών-δικαιούχος των απαιτήσεων στο Νόμο 3156/2003 είναι η Εταιρία Ειδικού Σκοπού, στο Νόμο 4354/2015 είναι η Εταιρία Απόκτησης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις. Αυτή δεν απαιτείται να έχει αποκλειστικό σκοπό την απόκτηση απαιτήσεων, αλλά, εφόσον η τράπεζα δεν αναθέσει απλώς τη διαχείριση σε μια Εταιρία Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις, παραμένοντας η ίδια κυρία των απαιτήσεων (1η δυνατότητα, βάσει του άρθρου 1 παρ. 1 στχ. α' Ν. 4354/2015), αλλά επιλέξει τη μεταβίβασή τους σε μια Εταιρία Απόκτησης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις λόγω πώλησης (2η δυνατότητα, βάσει του άρθρου 1 παρ. 1 στχ. β' Ν. 4354/2015), η μεταβίβαση θα είναι έγκυρη μόνο εφόσον η τελευταία

έχει υπογράψει σύμβαση διαχείρισης των μεταβιβαζόμενων απαιτήσεων με αδειοδοτηθείσα στην Ελλάδα Εταιρία Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις, η οποία είναι και η μόνη αρμόδια για την άσκηση των απορρεόντων από τη μεταβίβαση δικαιωμάτων.

Ειδικά ως προς την απόφαση 1/2023 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, το ζήτημα το οποίο ανάγκασε το Ανώτατο Δικαστήριο να παραπέμψει στην Πλήρη Ολομέλειά του την αίτηση αναίρεσης της Eurobank και μιας από τις Εταιρίες Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις ήταν η ανακύψασα στη νομολογία διάσταση ως προς φλέγον θέμα της νομιμοποίησης των εν λόγω Εταιριών για την άσκηση διαδικαστικών πράξεων υπό το καθεστώς των δύο Νόμων. Μέχρι την «επαναστατική» απόφαση 822/2022 του Αρείου Πάγου, γινόταν δεκτό στη νομολογία ότι οι Εταιρίες αυτές, στο πλαίσιο τιτλοποιήσεων του Νόμου 3156/2003, νομιμοποιούνται κατ' εξαίρεση να διεκδικήσουν τις τιτλοποιημένες απαιτήσεις δικαστικά κατόπιν τελεολογικής ερμηνείας του άρθρου 10 παρ. 14 του Νόμου 3156/2003 και με παραχώρηση τέτοιας δικονομικής εξουσίας μέσω της σύμβασης διαχείρισης (δικαιοπρακτική θεμελίωση της νομιμοποίησης, μη νόμιμη, πάντως, κατά κρατούσα στη θεωρία άποψη). Στην απόφαση 822/2022 του Αρείου Πάγου, δεν ακολουθήθηκε η καθιερωμένη κατά τα άλλα νομολογία και απορρίφθηκε η πρόσθετη παρέμβαση της Εταιρίας Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις, με το σκεπτικό ότι δεν υφίσταται ρητή αναφορά στο Νόμο 3156/2003, όπως κατά κανόνα θα πρέπει να υπάρχει για τη θεμελίωση κατ' εξαίρεση νομιμοποίησης, σε αντίθεση με το άρθρο 2 παρ. 4 του Νόμου 4354/2015, στο οποίο υπάρχει ρητή πρόβλεψη τέτοιας δυνατότητας. Ενδιαφέρον, δε, είναι το γεγονός ότι μετά από ένα μήνα περίπου εκδόθηκε η αντίθετη απόφαση 1102/2022 του Αρείου Πάγου, η οποία έκρινε παραδεκτή την (αυτοτελή) πρόσθετη παρέμβαση της διαχειρίστριας εταιρίας και υιοθέτησε τη μέχρι τότε κρατούσα θέση σε θεωρία και νομολογία, κατά την οποία ήταν αυτονόητη η κατ' εξαίρεση νομιμοποίηση των Εταιριών Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις από τιτλοποίηση, με βάση τελεολογική ερμηνεία του άρθρου 10 παρ. 14 του Νόμου 3156/2003, υπό το πρίσμα της συμπεριληψής (και) της νομιμοποίησης στην εξουσία είσπραξης η οποία απονέμεται σε αυτήν ως αναγκαία συνέπεια αυτής. Το ρήγμα βάθυνε ακόμη περισσότερο με έκδοση αντίθετων αποφάσεων με αποτέλεσμα την παραπομπή του ζητήματος στην Πλήρη Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, η οποία, εν τέλει, επέφερε ενότητα στο δικονομικό δικασμό.

Έτσι, η απόφαση 1/2023 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου αναγνώρισε την κατ' εξαίρεση νομιμοποίηση των Εταιριών Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις του άρθρου 2 παρ. 4 του Νόμου 4354/2015 «προς άσκηση κάθε ένδικου βοηθήματος και κάθε άλλης δικαστικής ενέργειας προς είσπραξη των υπό διαχείριση απαιτήσεων, ανεξάρτητα από το ειδικότερο νομικό πλαίσιο, με βάση το οποίο συντελείται η μεταβίβαση των υπό διαχείριση απαιτήσεων, δηλαδή ακόμη και όταν η μεταβίβαση των απαιτήσεων και η ανάθεση της διαχείρισής τους στις εν λόγω εταιρίες συντελείται σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 3156/2003 για την τιτλοποίηση των απαιτήσεων». Βασικό επιχειρήμα του Δικαστηρίου ήταν το κοινό τελεολογικό υπόβαθρο των δύο Νόμων. Όπως επισημάνθηκε χαρακτηριστικά, «Η διαφορετική αντιμετώπιση των εταιριών διαχείρισης του Ν. 3156/2003 από εκείνες του Ν. 4354/2015 θα έχει ως συνέπεια λογική ανακολουθία στο εσωτερικό σύστημα του νόμου. Αυτό, άλλωστε, συνάγεται και από τη συστηματική ερμηνεία των ως άνω κανόνων δικαίου, οι οποίοι παρουσιάζουν νοηματική και λειτουργική συνοχή μεταξύ τους, αφού και οι δύο ρυθμίζουν τη διαχείριση και είσπραξη απαιτήσεων τρίτων». Πώς θα ήταν δυνατή η διαχείριση απαιτήσεων, εάν η Εταιρία Διαχείρισης Απαιτήσεων από Δάνεια και Πιστώσεις δεν μπορούσε να προβεί σε δικαστικές ενέργειες; Επίσης, διαφορετική αντιμετώπιση «θα ήταν αντίθετη προς την αρχή της ενότητας και ασφάλειας του δικαίου, η οποία απορρέει από τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 25 παρ. 1 εδαφ. α' του Συντάγματος και επιβάλλει τη σαφήνεια και την προβλέψιμη εφαρμογή των εκάστοτε νομοθετικών ρυθμίσεων, η οποία πρέπει να τηρείται, ιδίως όταν πρόκειται για διατάξεις που μπορούν να έχουν σοβαρές οικονομικές συνέπειες για τους ενδιαφερόμενους, όπως οι προαναφερόμενες διατάξεις». Άλλωστε, η λύση αυτή κρίνεται ως συμφέρουσα για τους οφειλέτες, καθώς αυτοί μπορούν να επιδιώξουν την εκπλήρωση των δικών τους συμφερόντων με πολύ μεγαλύτερη ευχέρεια, αφού απέναντί τους έχουν μια εταιρία με έδρα στην Ελλάδα και όχι υποχρεωτικά την Εταιρία Ειδικού Σκοπού, η οποία μπορεί να εδρεύει και στην αλλοδαπή.

Η ευθύνη των εκπαιδευτικών κατά τις σχολικές εκδρομές μέσα από τη νομοθεσία και τη νομολογία.

Της Βάσως Χαλαζιά

Το τελευταίο διάστημα και με αφορμή το τραγικό δυστύχημα των Τεμπών επανήλθαν στην επικαιρότητα -έγινε δε και σχετική επερώτηση στη Βουλή προς την Υφυπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων- δύο καίρια ζητήματα τα οποία αφορούν στη μαθητική και εκπαιδευτική κοινότητα: πρώτον, πώς διασφαλίζεται ότι οι σχολικές εκδρομές οι οποίες διεξάγονται κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους πληρούν όλους τους όρους ασφαλείας και δεύτερον, εάν και σε ποιο βαθμό ευθύνονται οι συνοδοί εκπαιδευτικοί σε περίπτωση ατυχήματος. Παράλληλα, προβληματισμό δημιουργούν και διάφορα άλλα δυσάρεστα συμβάντα του πρόσφατου παρελθόντος, όπως, ενδεικτικά, η περίπτωση του οδηγού σχολικού λεωφορείου στα Καλύβια ο οποίος οδηγούσε χωρίς δίπλωμα, επαναφέροντας επιτακτικά στο προσκήνιο τόσο το θέμα της ευθύνης για την ασφαλή μετακίνηση των μαθητών όσο και εκείνο της επιτήρησης και εποπτείας των μαθητών από τους εκπαιδευτικούς.

Ο τρόπος οργάνωσης και διεξαγωγής των σχολικών εκδρομών αναλύεται στις υπ' αριθμούς Φ.14/89494/ΓΔ4 (Φ.Ε.Κ. Β' 2888/17.07.2020) και 20883/ΓΔ4 (Φ.Ε.Κ. Β' 456/13.02.2020) Υπουργικές Αποφάσεις, οι οποίες εξειδικεύουν τις προϋποθέσεις της ομαλής και ασφαλούς μετακίνησης των μαθητών.

Η πρώτη Υπουργική Απόφαση αφορά στις εκδρομές και μετακινήσεις των μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Το άρθρο 12 παρ. 4 της εν λόγω Υπουργικής Απόφασης ορίζει: «Η τήρηση του προγράμματος της εκπαιδευτικής μετακίνησης, καθώς και η ασφάλεια των μαθητών και μαθητριών σε όλη τη διάρκεια της μετακίνησης, από την αναχώρηση έως και την επιστροφή τους, αποτελεί ευθύνη του/της υπεύθυνου/ης της μετακίνησης και των συνοδών εκπαιδευτικών. Ο/Η Διευθυντής/τρια του σχολείου, εφόσον η μετακίνηση γίνεται με τουριστικά λεωφορεία, απευθύνεται εγγράφως στη Διεύθυνση Τροχαίας της Ελληνικής Αστυνομίας, ώστε να διενεργηθεί έλεγχος των οχημάτων (έγγραφα καταλληλότητας οχήματος, επαγγελματική άδεια οδήγησης, έγγραφο οδηγού κ.λπ.), λίγο πριν την αναχώρηση των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών. Οι συνοδοί εκπαιδευτικοί επιβλέπουν τα όρια ταχύτητας και, εφόσον κρίνουν σκόπιμο, απευθύνονται στις αστυνομικές διευθύνσεις του τόπου προορισμού, για επανάλληψη των ελέγχων». Περαιτέρω, καθιερώνεται ευθύνη του υπεύθυνου της μετακίνησης ως προς την επιλογή των χώρων διαμονής, εστίασης και ψυχαγωγίας των μαθητών. Έτσι, στο άρθρο 12 παρ. 5 της Υπουργικής Απόφασης προβλέπεται ότι οι χώροι αυτοί πρέπει να διαθέτουν νόμιμη άδεια λειτουργίας και να πληρούν τους όρους ασφαλείας και υγιεινής, ενώ, στην ειδικότερη περίπτωση μετάβασης των μαθητών σε οργανωμένους χώρους άθλησης και δραστηριοτήτων, ο υπεύθυνος της μετακίνησης ζητεί αντίγραφα των σχετικών αδειών και πιστοποιητικών τόσο των εγκαταστάσεων όσο και των παρεχόμενων υπηρεσιών, τις οποίες λαμβάνει υπόψη ο Σύλλογος Διδασκόντων προκειμένου να αποφασίσει για τη μετακίνηση στο συγκεκριμένο χώρο, όπως απαιτεί το άρθρο 12 παρ. 9 της εν λόγω Υπουργικής Απόφασης. Βέβαια, σε όλα τα είδη των μετακινήσεων, όπως για εκπαιδευτικές ή διδακτικές επισκέψεις, απαιτείται, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 4 της Υπουργικής Απόφασης, ενυπόγραφη υπεύθυνη δήλωση από τον κηδεμόνα περί συναίνεσης ή μη συμμετοχής του παιδιού του στη σχεδιαζόμενη εκπαιδευτική δράση, αφού προηγουμένως έχει ενημερωθεί εγγράφως για το αναλυτικό πρόγραμμα αυτής, καθώς και για τις υποχρεώσεις των μαθητών. Ωστόσο, αυτό δεν απαλλάσσει από την ευθύνη τους συνοδούς εκπαιδευτικούς, οι οποίοι σε κάθε περίπτωση έχουν το καθήκον της οργάνωσης των εκδρομών και της επιτήρησης των μαθητών, όπως προβλέπεται στα άρθρα 1 παρ. 7 και 2 παρ. 8 της εν λόγω Υπουργικής Απόφασης.

Η δεύτερη Υπουργική Απόφαση αναφέρεται στις εκδρομές και μετακινήσεις των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Το άρθρο 15 παρ. 6 της εν λόγω Υπουργικής Απόφασης ορίζει: «Η τήρηση του προγράμματος της εκδρομής, καθώς και η ασφάλεια των μαθητών και μαθητριών σε όλη τη διάρκεια της μετακίνησης, από την αναχώρηση έως και την επιστροφή τους, αποτελεί ευθύνη του αρχηγού της εκδρομής και των συνοδών εκπαιδευτικών». Επιπλέον, με το άρθρο 15 παρ. 8 της Υπουργικής Απόφασης τίθεται ως βασική προϋπόθεση οι χώροι οι οποίοι επιλέγονται για τη διαμονή, την εστίαση και την ψυχαγωγία των μαθητών να πληρούν τις προδιαγραφές νόμιμης λειτουργίας, ασφαλείας και υγιεινής. Οι παραπάνω ευθύνες συνάγονται έμμεσα και από το άρθρο 18 παρ. 4 του Νόμου 1566/1985 περί δομής και λειτουργίας της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, σύμφωνα με το οποίο οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι συνοδεύουν μαθητές σε εκδρομές θεωρείται ότι εκτελούν διατεταγμένη υπηρεσία, ήτοι, ευθύνονται για την ορθή εκτέλεση των καθηκόντων τους και τη νομιμότητα των ενεργειών τους.

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η νομολογία, η οποία έχει δεχθεί κατά το παρελθόν ότι σε περίπτωση ατυχήματος κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων και εκδρομών την ευθύνη επιμίζονται οι συνοδοί εκπαιδευτικοί. Ενδεικτική είναι η απόφαση 1288/2017 του Άρειου Πάγου με την οποία δικαίωθηκε αμετάκλητα η οικογένεια μαθητή Γυμνασίου, ο οποίος σε σχολικό περίπατο έχασε τη ζωή του, καθώς καταπλακώθηκε από το οριζόντιο δοκάρδι μεταλλικού τέρματος, επειδή πραγματοποιούσε ταλαντώσεις. Πιο συγκεκριμένα, το 2009 το 2ο Γυμνάσιο Χώρας Νάξου διοργάνωσε εκπαιδευτικό περίπατο σε μονή της περιοχής. Όταν ολοκληρώθηκε η επίσκεψη, Καθηγητές και μαθητές κατευθύνθηκαν πεζή, κατά ομάδες, αλλά όχι στον ίδιο χρόνο, σε κοντινό χωριό, μολοντί η κατεύθυνση αυτή δεν περιλαμβανόταν στον αρχικό σχεδιασμό. Το αποτέλεσμα ήταν ο αρχικός

περίπατος να μετατραπεί σε ημερήσια εκδρομή δίχως συγκεκριμένο πρόγραμμα. Οι μεν Καθηγητές κάθισαν σε ταβέρνα για να γευματίσουν, οι δε μαθητές, μεταξύ των οποίων και ο θανών, διασκορπίστηκαν σε κοντινά σημεία, χωρίς, ωστόσο, να επιτηρούνται από κάποιον από τους συνοδούς Καθηγητές. Τόσο το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Νάξου όσο και το Τριμελές Εφετείο Αιγαίου καταδίκασαν τη Διευθύντρια του σχολείου και τους Καθηγητές για ανθρωποκτονία από αμέλεια τελούμενη δια παραλείψεως.

Το σκεπτικό των αποφάσεων είχε ως εξής: «Από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 302 παρ. 1 και 28 του ΠΚ προκύπτει ότι για την θεμελίωση της αξιόποινης πράξης της ανθρωποκτονίας από αμέλεια απαιτείται πρόκληση θανατώσεως άλλου καθώς και η διαπίστωση αφενός ότι ο δράστης δεν κατέβαλε την απαιτούμενη κατ' αντικειμενική κρίση προσοχή, την οποία όφειλε να καταβάλει κάθε μετρίως συνειδητός και ευσυνειδητός άνθρωπος, που βρίσκεται υπό τις ίδιες πραγματικές συνθήκες, με βάση τους νομικούς κανόνες, τις συνήθειες που επικρατούν στις συναλλαγές, την κοινή πείρα, την συνήθη πορεία των πραγμάτων και τη λογική, και αφετέρου ότι είχε την δυνατότητα με τις προσωπικές του ιδιότητες, γνώσεις και ικανότητες να προβλέψει και να αποφύγει το αξιόποιο αποτέλεσμα, το οποίο πρέπει να τελεί σε αντικειμενικό αιτιώδη σύνδεσμο με την πράξη ή παράλειψή του. Η παράλειψη, ως έννοια, ενυπάρχει σε κάθε είδος αμέλειας, εφόσον το ένα σκέλος της ευθύνης συνίσταται στη μη καταβολή της προσοχής, δηλαδή σε παράλειψη. Όταν, όμως, η αμέλεια συνίσταται σε σύνολο συμπεριφοράς που προηγήθηκε του αποτελέσματος, για την θεμελίωση της ανθρωποκτονίας ή της σωματικής βλάβης από αμέλεια, ως εγκλήματος που τελείται με παράλειψη, απαιτείται η συνδρομή και των όρων του άρθρου 15 του ΠΚ. Κατά την διάταξη αυτή, "όπου ο νόμος, για την ύπαρξη ορισμένης αξιόποινης πράξης απαιτεί να έχει επέλθει ορισμένο αποτέλεσμα, η μη αποτροπή του τιμωρείται όπως η πρόκλησή του με ενέργεια, αν ο υπαίτιος της παράλειψης είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να παρεμποδίσει την επέλευση του αποτελέσματος". Η ιδιαίτερη αυτή νομική υποχρέωση, δηλαδή ειδική και όχι γενική (προς ενέργεια τείνουσα στην παρεμπόδιση του αποτελέσματος), μπορεί να πηγάζει από ρητή διάταξη νόμου ή από σύμπλεγμα νομικών καθηκόντων, που συνδέονται με ορισμένη έννομη σχέση του υποχρέου, ή από σύμβαση ή από ορισμένη προηγούμενη συμπεριφορά του, από την οποία δημιουργήθηκε ο κίνδυνος επελεύσεως του εγκληματικού αποτελέσματος. Η ιδιαίτερη αυτή νομική υποχρέωση των εκπαιδευτικών που συνοδεύουν μαθητές σε σχολικές εκδηλώσεις που συνδέονται με το εκπαιδευτικό έργο (όπως εκδρομές, περίπατοι, αγώνες, πολιτιστικές εκδηλώσεις), με την μορφή της άσκησης επιμέλειας, εποπτείας και επιτήρησης επ' αυτών, αποτρέποντας στα πλαίσια του δυνατού ενδεχόμενες δυσμενείς καταστάσεις, απορρέει από το είδος και την φύση του λειτουργήματος των και των διατάξεων των αρθ. 25, 107 ν. 3528/2007 σε συνδυασμό με εκείνες των αρθ. 1, 18 παρ. 4 ν. 1566/85 αφού θεωρούνται και σ' αυτήν την περίπτωση ότι εκτελούν διατεταγμένη υπηρεσία (ΑΠ 584/2016).».

Εν προκειμένω, οι εν λόγω εκπαιδευτικοί παρέλειψαν να λάβουν κάθε πρόσφορο μέσο για τη διασφάλιση της σωματικής ακεραιότητας των μαθητών τους οποίους συνόδευαν. Το τραγικό συμβάν, κατά τις παραπάνω δικαστικές αποφάσεις, θα είχε αποφευχθεί εάν γίνονταν σχετικές παρατηρήσεις προς το μαθητή να απέχει από επικίνδυνες ενέργειες, καθώς αυτές από μόνος του λόγω του πολύ νεαρού της ηλικίας του δεν μπορούσε να αντιληφθεί την επικινδυνότητα και τα ζημιολογικά επακόλουθα των πράξεών του. Υπό το παραπάνω σκεπτικό, οι Καθηγητές και η Διευθύντρια καταδικάστηκαν για ανθρωποκτονία εξ αμελείας δια παραλείψεως. Ακολούθως, ορισμένοι εκ των κατηγορουμένων άσκησαν αίτηση αναιρέσης στον Άρειο Πάγο, κάνοντας λόγο για έλλειψη εμπειριστατωμένης αιτιολογίας της εφετειακής απόφασης. Εν τέλει, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση αναιρέσης ως αβάσιμη, δικαιώνοντας αμετάκλητα την οικογένεια του θανόντος μαθητή.

Ωστόσο, έχουν υπάρξει και περιπτώσεις ατυχημάτων προκληθέντων από την καταφανή απερισκεψία μαθητών, καίτοι προηγήθηκε προσεκτικός σχεδιασμός ως προς τη διοργάνωση της εκδρομής. Χαρακτηριστικό είναι το πρόσφατο περιστατικό το οποίο συνέβη στα Ιωάννινα, όταν ένας μαθητής έβαλε κατά τη διάρκεια της εκδρομής με αεροβόλο πιστόλι εναντίον αστυνομικού ο οποίος εκτελούσε υπηρεσία τροχαίας αστυνομόμευσης. Σε βάρος της συνοδού Καθηγήτριας και των γονέων σχηματίστηκε δικογραφία για παραμέληση της εποπτείας του μαθητή. Εύλογα μπορεί να αναρωτηθεί κάποιος εάν για ένα τέτοιο περιστατικό, το οποίο μάλλον εκφεύγει της δυνατότητας ελέγχου, δικαιολογείται να ευθύνεται και ο συνοδός εκπαιδευτικός. Μήπως τα αίτια παρόμοιων περιστατικών πρέπει να αναζητηθούν στην ανατροφή και διαπαιδαγώγηση την οποία τα παιδιά λαμβάνουν από την οικογένειά τους και -σε τελική ανάλυση- στο σύστημα παιδείας της χώρας μας;

Ανακεφαλαιώνοντας, θα λέγαμε πως οι σχολικές εκδρομές δεν είναι απλό ζήτημα. Για την ομαλή διεξαγωγή τους απαιτείται σοβαρός προγραμματισμός και οργάνωση, αλλά και διάθεση των εκπαιδευτικών για αυστηρή εποπτεία των μαθητών, προκειμένου να αποφεύγονται, όσο είναι δυνατό, τα δυσάρεστα συμβάντα. Όσον αφορά, όμως, στα απρόβλεπτα περιστατικά, τα οποία αδυνατούν να ελέγξουν οι εκπαιδευτικοί, μήπως θα έπρεπε να υπάρχει μέριμνα, ούτως ώστε να μην τούς επιρρίπτονται ευθύνες άδικα; Είναι ένας προβληματισμός ο οποίος θα πρέπει να απασχολήσει τη νομική επιστήμη και την πολιτεία.

Το ζήτημα του χρονικού σημείου έναρξης της προθεσμίας άσκησης αίτησης αναίρεσης από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ως πτυχή του δικαιώματος δίκαιης δίκης.

Των: Νίκου Μάλαμα και Λυδίας Νίκα

Το δικαίωμα στη χρηστή απονομή της Δικαιοσύνης (άρθρο 6 παρ. 1 Ε.Σ.Δ.Α.) εξοπλίζει τα ήδη κατοχυρωμένα με εθνικές διατάξεις δικαιώματα με την αξίωση περί ικανοποίησής τους μέσω μιας δίκαιης δίκης. Το παρόν άρθρο αφορά στην απόρριψη από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο αίτησης αναίρεσης ασκηθείσας από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου κατά αθωωτικής απόφασης ποινικού δικαστηρίου, κατόπιν σχετικού αιτήματος του πολιτικού ενάγοντος, μετά την οποία ο τελευταίος προσέφυγε ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο κατέληξε ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα πρόσβασής του σε δικαστήριο (απόφαση Καρανταλής κατά Ελλάδος, 67398/14, 31.01.2023).

Αναλυτικότερα, αρχικά, είχε υποβληθεί μήνυση εκ μέρους του προσφεύγοντος κατά ενός δικηγόρου στην οποία γινόταν λόγος περί παραβίασης του Νόμου 2472/1997 σχετικά με την προστασία των ατόμων αναφορικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Στις 29 Απριλίου 2013, δημοσιεύθηκε αθωωτική απόφαση από το Τριμελές Εφετείο Πλημμελημάτων Πατρών, ενώ δεν ασκήθηκε έφεση. Η δε απόφαση, η οποία κατέστη τελεσίδικη, καταχωρίστηκε στο ειδικό βιβλίο το οποίο τηρείται στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 22 Ιουλίου 2013.

Λίγες ημέρες μετά, συγκεκριμένα, στις 30 Ιουλίου 2013, ο προσφεύγων αιτήθηκε προς τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου την άσκηση αναίρεσης κατά της αθωωτικής απόφασης, βάσει του άρθρου 505 παρ. 2 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, κάνοντας λόγο περί λανθασμένης ερμηνείας και εφαρμογής του Νόμου 2472/1997 εκ μέρους του δικάσαντος Δικαστηρίου.

Τελικώς, στις 3 Σεπτεμβρίου 2013, λαμβάνοντας υπόψη και την αναστολή κατά το μήνα Αύγουστο, ασκήθηκε αναίρεση από τον Ανώτατο Εισαγγελέα για εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή διατάξεων του Νόμου 2472/1997, η οποία, με βάση την εκδοθείσα 528/2014 απόφαση του Αρείου Πάγου, κρίθηκε απαράδεκτη ως εκπρόθεσμη.

Σχετικά πρέπει να αναφερθεί ότι, βάσει των τότε ισχυόντων άρθρων 505 παρ. 2, 479 και 473 παρ. 3 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, η προθεσμία άσκησης αναίρεσης ήταν 30ήμερη και εκκινούσε από τη στιγμή της καταχώρισης της καθαρογραμμένης τελεσίδικης απόφασης στο ειδικό βιβλίο. Μετά δε την πάροδο της προθεσμίας αυτής, ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου δύναται να ασκήσει αναίρεση μόνο υπέρ του νόμου, το αποτέλεσμα της οποίας δεν επηρεάζει το κύρος και τα ουσιαστικά αποτελέσματα της προσβαλλόμενης απόφασης (άρθρο 505 παρ. 2 Κ.Π.Δ.). Ωστόσο, το επιχείρημα του Αρείου Πάγου ήταν ότι η 30ήμερη προθεσμία δεν εφαρμόζεται στην υπό κρίση υπόθεση, καθώς η καθ' ης η αίτηση αναίρεσης απόφαση, όταν δημοσιεύθηκε, ήταν εκκλητή και, εφόσον υπήρχε δυνατότητα προσβολής της με έφεση, η οποία δεν ασκήθηκε, η προθεσμία για την άσκηση αναίρεσης από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου είχε ως αφετηρία την ημερομηνία δημοσίευσης της απόφασης.

Ακολούθως, ο προσφεύγων απευθύνθηκε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και υποστήριξε ότι λόγω της απόρριψης της αίτησης αναίρεσης του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου παραβιάστηκε το δικαίωμα πρόσβασής του σε δικαστήριο (άρθρο 6 παρ. 1 Ε.Σ.Δ.Α.). Σε σχέση με την παρούσα προσφυγή, η ελληνική κυβέρνηση από την πλευρά της υποστήριξε ότι ο προσφεύγων δεν είχε την ιδιότητα του θύματος και ότι σε κάθε

περίπτωση η προσφυγή του θα έπρεπε να κηρυχθεί απαράδεκτη ως προδήλως αβάσιμη, εφόσον το δικαίωμα αναίρεσης ανήκε στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και όχι στον ίδιο, ενώ προέβαλε και μία ένσταση αναφορικά με την καθ' ύλην αρμοδιότητα (*rationae materiae*). Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε παραδεκτή την προσφυγή, καθώς ο προσφεύγων είχε συνδεθεί άρρηκτα με τη διαδικασία, αφού συμμετείχε ως διάδικος ενώπιον του Αρείου Πάγου, επιδιώκοντας την αποκατάσταση της ζημίας την οποία υπέστη εξαιτίας της συμπεριφοράς του κατηγορούμενου.

Εν τέλει, ως προς το επίμαχο θέμα της προθεσμίας, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι, εφόσον ο προσφεύγων, όπως ακριβώς και ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου, επιθυμούσε να αμφισβητήσει όχι τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αλλά νομικής φύσεως ζητήματα, όπως, άλλωστε, επιβάλλει η φύση της αναίρεσης ως ενδίκου μέσου, ήταν αναγκαία η γνώση του πλήρους περιεχομένου της απόφασης, προκειμένου να διατυπωθούν με την απαραίτητη σαφήνεια και ακρίβεια οι λόγοι στους οποίους ερειδόταν η αίτηση αναίρεσης. Επιπροσθέτως, με δεδομένο ότι ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου προφανώς διέθετε την πλέον επαρκή γνώση επί των σχετικών διαδικαστικών ζητημάτων, εάν οι εφαρμοστέοι στην παρούσα υπόθεση κανόνες βρίσκονταν σε συμφωνία με την ερμηνεία και τις διατυπώσεις της ελληνικής κυβέρνησης, θα αρνούταν να ασκήσει την αναίρεση.

Έτσι, όπως ήταν αναμενόμενο, το Δικαστήριο του Στρασβούργου απεφάνθη ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εφόσον ο προσφεύγων αποστερήθηκε το δικαίωμα πρόσβασής του σε δικαστήριο λόγω της απόρριψης της ασκηθείσας αίτησης αναίρεσης από τον Άρειο Πάγο, και τού επιδίκασε αποζημίωση για ηθική βλάβη 7.500 ευρώ. Κατά τη γνώμη των γραφόντων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ορθώς κατέληξε σε αυτήν την κρίση. Σημειωτέον ότι ίδια ήταν η κρίση του και στην υπόθεση ΑΕΠΙ Α.Ε. κατά Ελλάδα (48679/99, 11.04.2002). Μάλιστα, και η θεωρία ενέμενε στην έναρξη της προθεσμίας από την καταχώριση και όχι από τη δημοσίευση της απόφασης, επικαλούμενη επιχειρήματα όπως αυτό της ανάγκης γνώσης εκ μέρους του Ανώτατου Εισαγγελέα της ακριβούς διατύπωσης της προσβαλλόμενης απόφασης, εφόσον με την αναίρεση πλήττεται ο νομικός πυρήνας αυτής. Πλέον, σε αντίθεση με την υπό κρίση 528/2014 απόφαση του Αρείου Πάγου, ειδικά για την αναίρεση κατά πρωτόδικων αποφάσεων έχει προβλεφθεί στο άρθρο 473 παρ. 3 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ότι: «Στο ειδικό αυτό βιβλίο [το οποίο τηρείται στη Γραμματεία του Ποινικού Δικαστηρίου] καταχωρίζονται καθαρογραμμένες και οι αποφάσεις των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων, που, όπως απαγγέλθηκαν, προσβάλλονται με έφεση, εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από τη δημοσίευση της απόφασης, το ζητήσει ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου. Στην περίπτωση αυτή η απόφαση καθαρογράφεται εντός του απολύτως αναγκαίου χρόνου. Η προθεσμία για την άσκηση αναίρεσης από τον εισαγγελέα αρχίζει και στην περίπτωση αυτή, από την ως άνω καταχώριση.». Μετά και από την τελευταία αυτή εξέλιξη αποδείχθηκε περίτρανα η βασιμότητα των επιχειρημάτων του προσφεύγοντος, ο οποίος είχε υποστεί παραβίαση του θεμελιώδους δικαιώματός του περί πρόσβασης στο δικαστήριο (άρθρο 6 παρ. 1 Ε.Σ.Δ.Α.).

Το κράτος Δικαίου πλήττεται...

Της Αλίκης Λυμπεροπούλου

«[Στην Ελλάδα] υπάρχουν πολύ σοβαρές απειλές για το κράτος Δικαίου και τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η διάκριση των εξουσιών, απαραίτητη για μια ισχυρή Δημοκρατία, δέχεται ισχυρές πιέσεις, ο έλεγχος των αρμόδιων φορέων και του Τύπου υποσκάπτεται, η Δικαιοσύνη είναι εξαιρετικά αργή και αναποτελεσματική, γεγονός το οποίο καλλιεργεί μία κουλτούρα ατιμωρησίας. Η διαφθορά διαβρώνει τις δημόσιες υπηρεσίες και τα αγαθά.»

Οι ανωτέρω δηλώσεις της Sophie in 't Veld, Ολλανδής ευρωβουλευτή και επικεφαλής της Αντιπροσωπείας της Επιτροπής Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, λογικά δε θα έπρεπε να είχαν περάσει απαρατήρητες. Υπό κανονικές συνθήκες, θα έπρεπε οι αρμόδιοι να λογοδοτήσουν για αυτές. Βέβαια, αυτό αποτελεί και ένα από τα βασικότερα συστημικά προβλήματα στη χώρα μας, δηλαδή, το γεγονός ότι οι υπόχρεοι λογοδοσίας μάλλον δε λογοδοτούν.

Εν προκειμένω, στην έκκληση της ευρωβουλευτή για παροχή εξηγήσεων επί του θέματος, κάποιοι ανώτατοι αξιωματούχοι δεν ήταν διαθέσιμοι, ενώ κάποιοι άλλοι αρνήθηκαν να την συναντήσουν. Ενδεικτικά, πηχρές αρνήσεις, οι οποίες οδηγούν στο συμπέρασμα πως στην Ελλάδα, εκ του αποτελέσματος, η προστασία του κράτους Δικαίου δε βρίσκεται στην κορυφή των προτεραιοτήτων των ιθυνόντων, ήταν εκείνες, πρωτίστως του Πρωθυπουργού, αλλά και διαφόρων Υπουργών, εκπροσώπων της Αστυνομίας και, τέλος, του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου.

Ωστόσο, το αντεπιχείρημα το οποίο προβλήθηκε, μάλλον αχρείαστα επανειλημμένως το τελευταίο διάστημα, ήταν ότι η προγραμματισμένη άφιξη της Επιτροπής στην Ελλάδα συνέπεσε με την τραγωδία των Τεμπών, γεγονός το οποίο οδήγησε, κατ'επέκταση, στη μη διαθεσιμότητα των υψηλόβαθμων αξιωματούχων. Σε τελική ανάλυση, πόσες κρίσεις μπορούμε να διαχειριστούμε ταυτοχρόνως σε αυτήν την χώρα;

Η κρίση η οποία πλήττει τον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πάντως, δύναται ευκόλως να αμφισβητηθεί, καθώς το συνταγματικώς κατοχυρωμένο πολίτευμα της χώρας μας είναι η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, ενώ, παράλληλα, ο καθένας από εμάς μπορεί να ασκεί χωρίς οποιονδήποτε περιορισμό το δικαίωμα της ελευθερίας στην έκφραση. Φυσικά, το γεγονός ότι η Ελλάδα φαίνεται να έχει πέσει πάνω από 30 θέσεις, κατέχοντας πλέον την 107η από τις 180, στην ετήσια παγκόσμια κατάταξη ως προς την ελευθερία του Τύπου, την οποία δημοσιεύει η οργάνωση «Δημοσιογράφοι Χωρίς Σύνορα», προφανώς δεν αποτελεί κρούση του κώδωνα του κινδύνου και δεν ανησυχεί τους αρμοδίους...

Στη Γερμανική εφημερίδα "Süddeutsche Zeitung", ο Tobias Zick, συντάκτης εξωτερικών θεμάτων, δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο: «Ελλάδα: Αστυνομική βία, σκάνδαλο υποκλοπών, επαναπροωθήσεις» και υπότιτλο: «Το ελληνικό κράτος Δικαίου δέχεται έντονη πίεση και ορισμένοι επικριτές προειδοποιούν ότι απειλούνται θεμελιώδη δικαιώματα. Θα επικρατήσουν σύντομα συνθήκες παρόμοιες με αυτές στην Ουγγαρία ή την Πολωνία;».

Ίσως το ερώτημα να φαίνεται ακραίο, αλλά με μία ανάγνωση των συνταγματικών κειμένων αυτών των δύο κρατών, οιοσδήποτε θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι το καθεστώς τους είναι δημοκρατικό. Είναι, όμως, διαφορετικό ζήτημα το εάν ο μέσος Πολωνός ή ο μέσος Ούγγρος θα ερμήνευαν την καθημερινότητά τους με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή, λαμβάνοντας θέση υπέρ της δημοκρατικότητας του πολιτεύματός τους...

Αδιαμφισβήτητα, οι Συνταγματολόγοι δε θα ενθουσιάζονταν ενώπιον της προοπτικής μίας τέτοιου είδους σύγκρισης. Η δυνατότητα μίας «κλιμακούμενης» Δημοκρατίας παρουσιάζεται πλέον ως αληθοφανής και πειστική άποψη. Ειδικότερα, εάν θεωρήσουμε το προ του Συντάγματος του 1975 καθεστώς ως μη δημοκρατικό και, παράλληλα, το καθεστώς της Αρχαίας Αθήνας ως την απόλυτη μορφή του δημοκρατικού πολιτεύματος, παρεπόμενο είναι να ειπωθεί πως η σύγχρονη Δημοκρατία επιδέχεται διαβαθμίσεων. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, γίνεται λόγος για ζήτημα δημοκρατικότητας ή, καλύτερα, αντι-δημοκρατικότητας, όταν η πραγματικότητα την οποία βιώνουμε ως πολίτες ομοιάζει περισσότερο με εκείνη της προ του 1975 περιόδου.

Σημείο αναφοράς για την κρίση στον τομέα των ανθρωπίνων ελευθεριών αποτελούν οι, γνωστές σε όλους πια, παρακολουθήσεις των τηλεοπτικών καναλιών. Η απαρχή του ελληνικού "Watergate" έγινε με τις άδειες οι οποίες δόθηκαν από την αρμόδια Εισαγγελέα για την παρακολούθηση του τηλεφώνου Έλληνα ευρωβουλευτή από τις ελληνικές Μυστικές Υπηρεσίες για λόγους «εθνικής ασφάλειας». Εν τω μεταξύ, ο Πρωθυπουργός είχε θέσει τις Μυστικές Υπηρεσίες υπό τον άμεσο έλεγχο του λίγο μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, το 2019. Διαφαίνεται προδήλως, έτσι, ένα σοβαρό πλήγμα στη «δημοκρατικότητα» της χώρας μας, το οποίο, σε επίπεδο κλίμακα, μας οδηγεί στην κάθοδο προς μία «υποδεέστερη» Δημοκρατία.

Στο ίδιο πλαίσιο, η έρευνα της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας για τη χρήση παράνομων λογισμικών στο σκάνδαλο της Ελλάδας, κατόπιν αιτήματος της Εξεταστικής Επιτροπής PEGA, την οποία έχει συστήσει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οξύνει το πρόβλημα δημοκρατικότητας, το οποίο αντιμετωπίζουμε, αποδεικνύοντας πως οι δημοκρατικοί θεσμοί στο ελληνικό κράτος διανύουν μία υποτονική περίοδο.

Ας μη λησμονούμε, επίσης, και την ταχεία κυβερνητική δράση για την αντιμετώπιση των περιστατικών με την παραίτηση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών, ο οποίος φέρεται να είχε υπογράψει άδειες εξαγωγής του λογισμικού Predator, αλλά και τις προγενέστερες παραιτήσεις του Γενικού Γραμματέα του Πρωθυπουργού και του Διοικητή της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών...

Όσο πολύπλευρη είναι η εκτελεστική εξουσία, όμως, άλλο τόσο είναι και οι πληγές στο κράτος Δικαίου. Τα περιστατικά αστυνομικής βίας σε ανηλίκους και ενήλικες φαίνεται να ανησυχούν ιδιαίτερω τους Ευρωπαίους, με την προσοχή να στρέφεται εντονότερα σε περιπτώσεις αστυνομικής βίας κατά δημοσιογράφων. Τέτοιου τύπου συμπεριφορές προσβάλλουν όχι μόνο την ανθρωπινή αξία και το έννομο αγαθό της ζωής, αλλά και έναν κλάδο συνυφασμένο με την ελευθερία της έκφρασης και την ελεύθερη διακίνηση πληροφοριών. Σχετικώς, η Sophie in 't Veld δήλωσε πως πολλοί δημοσιογράφοι αντιμετωπίζουν σωματικές απειλές και λεκτική βία, αλλά και παραβιάσεις της ιδιωτικής τους ζωής, ενώ ταυτόχρονα εξέφρασε την ανησυχία της για το γεγονός ότι η ιδιοκτησία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης από ένα μικρό αριθμό ολιγαρχικών επηρεάζει αρνητικά τον πλουραλισμό, με αποτέλεσμα την ανεπαρκή αναφορά σε ορισμένα θέματα.

Η Αντιπροσωπεία της Επιτροπής Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, επιστρέφοντας στις Βρυξέλλες, κατέστησε εμφανείς τις ανησυχίες της ως προς το πεδίο της ελευθερίας της έκφρασης, αλλά και ως προς τα αυξημένα περιστατικά οικογενειακής βίας και βίας κατά των γυναικών τα οποία παρατηρήθηκαν τα τελευταία έτη. Στα πορίσματά της, ενώ αναγνωρίζει πως στην Ελλάδα υφίσταται στέρεο θεσμικό και νομικό σύστημα για την αναγνώριση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εν τούτοις, τοποθετεί στο επίκεντρο την ελληνική κουλτούρα ατιμωρησίας και τη βαθιά ριζωμένη τάση διαφθοράς της ελληνικής κοινωνίας.

Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Ελλάδα, από την ίδρυση του Δικαστηρίου, το 1959, έως σήμερα, βρίσκεται στην 3η θέση από τις 48, όσον αφορά στις καθυστερήσεις στην απονομή της Δικαιοσύνης από τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα, και στην 7η θέση, ως προς τις περισσότερες καταδίκες, με 948 εις βάρος της καταδικαστικές αποφάσεις. Όσον αφορά στις καταδίκες της χώρας μας, συγκεκριμένα, επί του πεδίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η Ελληνική Δημοκρατία κατατάχθηκε 5η μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2020, ενώ το 2019 βρισκόταν στην 3η θέση! Τα δικαιώματα τα οποία παρουσιάζονται ως τα πιο ευάλωτα, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία του 2020, κατά κύριο λόγο, είναι εκείνα τα οποία σχετίζονται με τη δίκαιη δίκη και τη χρηστή απονομή της Δικαιοσύνης (άρθρο 6 Ε.Σ.Δ.Α.), καθώς και με την αποτελεσματική προσφυγή ενώπιον των εθνικών αρχών (άρθρο 13 Ε.Σ.Δ.Α.).

Στην πραγματικότητα, ωστόσο, εάν ο μέσος Έλληνας ερωτηθεί για την κατάσταση των δικαιωμάτων του, δε θα ήταν απίθανο να υποτεθεί πως θα έδινε μία μάλλον θετική απάντηση. Μία τέτοια κρίση ίσως θα οφειλόταν στο γεγονός ότι ικανό μέρος του ελληνικού λαού έχει ακόμα στη μνήμη του καταστάσεις δικτατορικού τύπου και, επομένως, οτιδήποτε άλλο φαίνεται πως συνιστά βελτίωση. Από επιστημονικής σκοπιάς, όμως, δε θα ήταν ορθό να συγκρίνουμε παρελθοντικές καταστάσεις με εκείνες της σύγχρονης εποχής. Αναμφίβολα, τέλος, δεν πρέπει να παραγκωνίσουμε τις προσδοκίες μας, επειδή στο, όχι και τόσο, μακρινό παρελθόν θα τις ονομάζαμε ελπίδες...

Κόμματα, Εκλογές και Εκκλησία...*

Του Γεωργίου Ι. Ανδρουτσόπουλου**

Με τις Εθνικές Εκλογές της 21ης Μαΐου προ των πυλών, η συγκοινωνούσα σχέση διοικούσας Εκκλησίας και πολιτικών έρχεται και πάλι στο προσκήνιο. Μπορεί, βεβαίως, οι ναοί να μη διατίθενται πλέον στην υπηρεσία των εκλογικών αναγκών, όπως συνέβαινε κατά το παρελθόν, με αποτέλεσμα να αναγκάζεται, για παράδειγμα, στο μακρινό 1925, ο Επίσκοπος Πατρών Αντώνιος Β΄ [Παράσχος] να ζητάει όπως «αί κατά Κυριακάς καί λοιπάς έορτάς τελούμεναι θείαι λειτουργίαι γίνωνται ένωρίτερόν πως, ούτως ώστε από τής 9 ½ π.μ. οι Ναοί νά είναι έλεύθεροι διά νά δύνανται αί έπιτροπαί άνασυντάξεως τών εκλογικών καταλόγων νά συνεδριάξωσιν (...)», ωστόσο, οι πολιτικοί δεν παραλείπουν (μάλλον επιδιώκουν) και σήμερα να εντάσσουν την Εκκλησία στους προεκλογικούς σχεδιασμούς τους.

Έτσι, η εμπλοκή της Εκκλησίας στην (προ)εκλογική διαδικασία δεν είναι, όπως άλλοτε, νομοθετημένη, πλην όμως, παραμένει, έστω ανεπίγνωστα, τυποποιημένη. Και εξηγούμαι: Στο κάδρο της προεκλογικής δραστηριότητας πολλών υποψηφίων κατέχουν περίοπτη θέση τα ενσταντανέ (instantané) από τη συνάντησή τους με τον επικώριο Επίσκοπο. Ο τελευταίος, ως «ό ποιμήν ό καλός», ανταποκρίνεται θετικά στα σχετικά αιτήματα. Καλοπροαίρετα θα μπορούσα να δεχθώ ότι οι συναντήσεις αυτές στοχεύουν στην εκζήτηση της ευλογίας της Εκκλησίας. Στην περίπτωση, όμως, αυτή είναι προφανές ότι πρόκειται για μία εκδήλωση από μέρους των υποψηφίων της ενδιάθετης, μύχιας πεποιθήσής τους σε σχέση με το «θείο», της οποίας δε χρειάζεται η φωτογραφική αποτύπωση και, πολύ περισσότερο, η προβολή και η υστερόβουλη δημοσιοποίηση. Όταν το τελευταίο συμβαίνει, οι αγαθές, ενδεχομένως, προθέσεις, ευλόγως, περνούν σε δεύτερο πλάνο... Και τούτο, διότι δίδεται η εντύπωση ότι η δημοσιοποίηση αυτών των, ιδιωτικών κατά τα λοιπά, στιγμών αποβλέπει στη θρησκευτική συνείδηση των ψηφοφόρων, της οποίας επιχειρεί να διεγείρει τα αντανάκλαστικά...

Η Εκκλησία, βεβαίως, (πρέπει να) προσφέρει την αγκαλιά της σε όλους. Για αυτό, δεν μπορεί, εκ φύσεως, να στηρίζει συγκεκριμένα κόμματα, τα οποία εκπροσωπούν, εξ ορισμού, ένα μέρος της κοινωνίας. Άλλωστε, είναι υποχρεωμένη, λόγω της θεσμικής θέσης της, να συνυπάρχει με όποιο κομματικό σχηματισμό συγκεντρώνει την προτίμηση του ελληνικού λαού, συχνά πετυχαίνει δε, παρά την αμφιμερή καχυποψία η οποία χαρακτηρίζει, κατά καιρούς, τις σχέσεις της με την Πολιτεία, να προωθεί τα καλώς νοούμενα συμφέροντά της. Αντιθέτως, οι πολιτικοί είναι εκείνοι οι οποίοι, συνήθως, διεκδικούν μία προνομιακή, κατά περίπτωση, σχέση με την Εκκλησία, ακόμα και αν εκφράζουν, με άλλες ευκαιρίες, επιφυλάξεις για τη θέση και την εν γένει παρουσία της θρησκείας στη δημόσια σφαίρα...

Δε λείπουν, μάλιστα, και οι περιπτώσεις στις οποίες το Κράτος έσπευσε να «χρησιμοποιήσει» την Εκκλησία για «ίδιον όφελος». Τα παραδείγματα πολλά. Θα αναφέρω μόνο δύο από το απώτερο παρελθόν για την οικονομία της συζήτησης:

α) Δεν πρέπει να αγνοείται ότι δεν ήταν η Εκκλησία και μάλιστα η Ορθόδοξη αυτή η οποία ζήτησε την καθιέρωση του όρκου στη διοικητική πρακτική και στα δικαστήρια, αφού την αποκρούει για λόγους θεολογικούς. Αντιθέτως, το Κράτος θέλησε ιστορικά να «αξιοποιήσει» τη θρησκευτική συνείδηση των διαδίκων, των μαρτύρων ή των διοικουμένων για τους δικούς του δικονομικούς ή διοικητικούς σκοπούς.

β) Το Κράτος έφθασε μέχρι του σημείου να χρησιμοποιήσει την Εκκλησία ακόμη και ως όργανο αντεγκληματικής πολιτικής, καθιερώνοντας νομοθετικώς (1852), μετά από αίτηση διαδίκου, τη δυνατότητα επιβολής από τον επικώριο Επίσκοπο του επιτιμίου του προσωπικού αφορισμού για την αποκάλυψη των υπαίτιων τέλεσης παράνομων πράξεων, εκμεταλλεόμενο τη θεοσέβεια του ελληνικού λαού...

Θα ήθελα να κατακλείσω το παρόν σημείωμα με δύο επισημάνσεις:

α) Αν και έχουν παρέλθει εβδομήντα περίπου χρόνια από τον Απρίλιο του 1954, όταν επιτράπηκε στους κληρικούς να ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα, «η Εκκλησία δεν πολιτεύεται» (Αρχιεπίσκοπος Σεραφείμ, «Η Καθημερινή»,

23.06.1981), αλλά πάγιο αίτημά της (πρέπει να) είναι ο «εξανθρωπισμός της πολιτικής» (Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος).

β) Συχνά διαλανθάνει την προσοχή κάποιων πολιτικών η απόκριση του Ιησού στα επίμονα ερωτήματα του Πόντιου Πιλάτου ότι: «Ή βασιλεία ή έμμη ούκ έστιν έκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ιω. 18:36). Στο πλαίσιο αυτό, η αναγωγή της όποιας σχέσης τους με την Εκκλησία σε προεκλογικό asset παρίσταται μάλλον ατυχής...

* Το άρθρο παρατίθεται ακριβώς όπως εστάλη.

** Ο κ. Γεώργιος Ι. Ανδρουτσόπουλος είναι Επίκουρος Καθηγητής Εκκλησιαστικού Δικαίου της Νομικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α. και Δικηγόρος.

Ο Δήμαρχος Αθηναίων, κ. Κώστας Μπακογιάννης, μιλά στο Νομικό Παλμό.

Του Νίκου Μάλαμα

1) Κύριε Δήμαρχε, πρόσφατα πετύχατε την πλήρη ψηφιοποίηση των υπηρεσιών του Δήμου Αθηναίων. Αρκεί το βήμα αυτό από μόνο του προκειμένου να εκπληρώνονται με ταχύτητα τα αιτήματα των πολιτών; Το ρωτώ αυτό, καθώς από την εμπειρία της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης του κράτους έχουμε δει σε κάποιες περιπτώσεις ότι οι χρόνοι δε συντέμνονται όσο θα αναμενόταν λόγω της έλλειψης ικανού αριθμού υπαλλήλων.

Πράγματι πετύχαμε την 100% ψηφιοποίηση των υπηρεσιών του Δήμου. Αυτό επιφέρει σημαντική βελτίωση στην εξυπηρέτηση των πολιτών. Ενδεικτικά αναφέρω μείωση μετακινήσεων και αναμονής σε ουρές, εξοικονόμηση χρόνου στην καθημερινότητα των δημοτών και αύξηση αποδοτικότητας των στελεχών. Το ερώτημα σας αφορά στα περαιτέρω, δηλαδή, εάν η ψηφιοποίηση αρκεί για την πλήρως εύρυθμη λειτουργία των υπηρεσιών. Ανεπιφύλακτα όχι, δεν είναι πανάκεια. Είναι, όμως, περισσότερο από το ήμισυ του παντός. Προφανώς, απαιτούνται επιπλέον βήματα, όπως η αναδιοργάνωση των υπηρεσιών και η βελτίωση των υποδομών. Τέλος, η αλλαγή της σχέσης Δημοσίου-πολίτη δεν περιορίζεται στον ψηφιακό μετασχηματισμό και στην ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Υπάρχουν και πιο ριζικές αποφάσεις οι οποίες πρέπει να ληφθούν και αφορούν σε αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου. Για να το πω απλά, πρέπει να προβαίνουμε και σε τροποποιήσεις της νομοθεσίας, παράλληλα με την ψηφιοποίηση της γραφειοκρατίας, ώστε να έχουμε ένα βέλτιστο αποτέλεσμα, όπως για παράδειγμα έγινε με το Τέλος Ακίνητης Περιουσίας στο Δήμο Αθηναίων.

2) Μετά τις διάφορες κρίσεις οι οποίες έπληξαν τα προηγούμενα χρόνια την ελληνική οικονομία, πολλές περιοχές αντιμετωπίζουν μεγάλο πρόβλημα λόγω της αύξησης των αντικειμενικών αξιών. Για αυτό, με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου έχετε προτείνει στο Υπουργείο Οικονομικών τον επανακαθορισμό τους ούτως ώστε η αύξηση να περιοριστεί σημαντικά. Πιστεύετε ότι θα βρει ανταπόκριση το αίτημά σας; Αν όχι, υπάρχει πιθανότητα να προσφύγετε δικαστικά, όπως έχουν κάνει άλλοι Δήμοι;

Πολύ σωστά. Οι οριζόντιες αυξήσεις πάσχουν από έλλειψη πλαισίου και πλήττουν τους πιο ευάλωτους δημότες. Ο Δήμος Αθηναίων έχει προωθήσει αίτημα για την αναπροσαρμογή των αντικειμενικών αξιών, θέτοντας ένα λογικό πλαφόν στο 50% το οποίο να διασφαλίζει τη διόρθωση των στρεβλώσεων τις οποίες δημιουργούν οι υπερβολικές αυξήσεις οι οποίες αγγίζουν ακόμα και το 95%. Είναι υποχρέωσή μας να προστατεύσουμε τους πολίτες από τέτοιου είδους αθέλητες πηγές ανισοτήτων και ειδικότερα συμπολίτες μας χαμηλού εισοδήματος, οι οποίοι βρίσκονται ξαφνικά εκτός ρυθμίσεων και επιδομάτων. Προς αυτήν την κατεύθυνση, κινούνται και μια σειρά από μέτρα, όπως η μείωση των δημοτικών τελών κατά 5%, οι απαλλαγές από αυτά για τα άτομα με πάνω από 80% αναπηρία και η -υπό προϋποθέσεις- μείωση 50% στην κύρια κατοικία. Αντίστοιχα μέτρα έχουμε λάβει και για τους πολύτεκνους. Με άλλα λόγια, επειδή είναι ένα σοβαρότατο πρόβλημα, το ίδιο σοβαρή, επίμονη και εξαντλητική θα είναι και η προσπάθειά μας για την επίλυσή του.

3) Οι τιμές των κατοικιών αυξάνονται, βέβαια, και εξαιτίας της υπέρμετρης διείσδυσης των AIRBNB σε ορισμένες γειτονιές του Δήμου Αθηναίων. Έχετε ταχθεί υπέρ της ανάγκης ρύθμισης αυτών των βραχυχρόνιων μισθώσεων. Σε τι κατεύθυνση κινούνται τα μέτρα τα οποία έχετε εισηγηθεί στην κυβέρνηση να νομοθετήσει; Πιστεύετε ότι θα γίνει πράξη τελικά;

Τα μέτρα τα οποία έχουμε προτείνει καλούν σε συνεχή συνεργασία, συνεννόηση και συντονισμό μεταξύ μας, ώστε όλοι οι αρμόδιοι φορείς να φύγουμε από τη λογική των οριζόντιων λύσεων και πολιτικών και να θεσπίσουμε δυναμικούς κανόνες γειτονιά γειτονιά, όπως γίνεται, άλλωστε, και σε σχεδόν όλες τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, όπως είναι η Βαρκελώνη, το Άμστερνταμ και άλλες. Αυτό, γιατί δεν υπάρχει καλή ή κακή βραχυχρόνια μίσθωση. Η υπέρμετρη διείσδυση των AIRBNB, στην οποία αναφέραστε, σε ορισμένες γειτονιές, στις οποίες έχουν ξεπεραστεί τα όρια του κορεσμού, θα ονομαζόταν θετική επίδραση σε άλλες, στις οποίες η «ανανέωση» και η «τόνωση», την οποία μπορεί να επιφέρουν τα AIRBNB, είναι καλοδεχόμενες. Για να πετύχει αυτό, επιβάλλεται η Τοπική Αυτοδιοίκηση να αναλάβει τη ρυθμιστική αρμοδιότητα και την πολιτική ευθύνη.

4) Πρόσφατα ξεκίνησαν οι πρόδρομες εργασίες για την κατασκευή του νέου γηπέδου του Παναθηναϊκού στο Βοτανικό. Ο Δήμος Αθηναίων είχε καθοριστική ανάμιξη προκειμένου να ξεμπλοκάρει αυτό το έργο το οποίο τόσα χρόνια λήμναζε. Πώς το καταφέρατε αυτό; Πώς ήταν η συνεργασία σας με τους άλλους εμπλεκόμενους θεσμικούς φορείς; Είστε σε θέση να εγγυηθείτε ότι όντως το 2026 θα είναι έτοιμο το γήπεδο;

Τη δουλειά μας κάναμε. Δηλαδή, πέτυχαμε τη συνεργασία πολλών διαφορετικών υπηρεσιών και ενδιαφερομένων. Ξέρετε, η συνεργασία δεν είναι μια στιγμή. Είναι αντίληψη και μακρύς δρόμος ενεργειών, διαδικασιών και οργάνωσης. Το κοινό όφελος υπήρχε και εμείς το αναδείξαμε. Αυτό είναι συνεργασία. Είμαστε περήφανοι που το καταφέραμε και που το έργο υλοποιείται. Το 2026 ο Παναθηναϊκός θα έχει το νέο του σπίτι. Ένα σπίτι το οποίο θα αλλάξει όλη τη γειτονιά του. Αυτό σας το εγγυώμαι. Το έργο θα γίνει πράξη με επισπεύδοντα το Δήμο Αθηναίων.

5) Πρόσφατα ψηφίστηκε ο Νόμος 5003/2022 ο οποίος θέτει ένα νέο θεσμικό πλαίσιο για τη Δημοτική Αστυνομία. Τι αλλαγές εισάγει;

Ο νέος Νόμος 5003/2022 είναι μια αρχή για την ενίσχυση της ευελιξίας και της αποτελεσματικότητας της Δημοτικής Αστυνομίας. Με το νέο θεσμικό πλαίσιο, αυτή αναλαμβάνει περαιτέρω αρμοδιότητες, κυρίως τροχονομικές, αποκτά αμυντικό εξοπλισμό και δικαίωμα πραγματοποίησης συλλήψεων και ενοποιείται το κατακερματισμένο ρυθμιστικό πλαίσιο διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού της (νέο σύστημα πρόσληψης, ειδική εκπαίδευση και επιμόρφωση κ.ά.). Όσον αφορά στη στελέχωση, εκκρεμεί μια προκήρυξη για 181 νέες θέσεις στη Δημοτική Αστυνομία της Αθήνας.

6) Κατά τη διάρκεια της δημαρχίας σας, η Αθήνα έχει υποστεί τόσες παρεμβάσεις όσες δεν έγιναν ίσως ούτε για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Κάποιοι έχουν γράψει ότι η Αθήνα έχει μετατραπεί σε ένα απέραντο εργοτάξιο. Τι απαντάτε σε αυτό; Γιατί από τη μια πλευρά έχουμε τα έργα για το Μετρό και από την άλλη διάφορες αναπλάσεις στις οποίες προβαίνει ο Δήμος. Ενδεικτικά αναφέρομαι στις παρεμβάσεις στο Λόφο του Λυκαβηττού και του Στρέφη και στα έργα στον Εθνικό Κήπο και στην Ακαδημία Πλάτωνος. Τι φιλοδοξείτε με καθεμιά από αυτές και ποια είναι τα επόμενα σχέδιά σας;

Ανοίγετε πολλά θέματα, οπότε, θα απαντήσω κάπως ελλιπτικά. Μετά από 15 χρόνια, κατά τα οποία η πόλη ήταν «παγωμένη», επιτέλους, τα πράγματα κινούνται. Δεν είναι μόνο τα έργα τα οποία αναφέρετε. Να προσθέσω, για παράδειγμα, την Πλατεία Θεάτρου, το Εμπορικό Τρίγωνο ή τις τεράστιες εργολαβίες ασφαλτοστρώσεων και αναβάθμισης πεζοδρομίων. Να τονίσω, επίσης, ότι δεν τίθεται θέμα φιλοδοξίας, αλλά σχεδιασμού και συστηματικής δουλειάς. Η Αθήνα προχωρεί και ετοιμάζεται. Προχωρεί γειτονιά γειτονιά, βήμα βήμα, όπου υπάρχει ευκαιρία ανάπλασης, πρασίνου, πλατειών, απόδοσης δημόσιου χώρου. Δίνουμε προτεραιότητα σε έργα καθημερινότητας, με πρακτικές συνέπειες στις ζωές των κατοίκων, όπως είναι ο φωτισμός, η καθαριότητα, οι παιδικές χαρές, τα γήπεδα και τα πεζοδρομια. Εκτός από την καθημερινότητα, όμως, υπάρχουν και τα επείγοντα μεγάλα έργα, κάποια από τα οποία αναφέρετε. Ιστορικό Κέντρο, κεντρικοί οδικοί άξονες, Λόφοι Λυκαβηττού και Στρέφη, Διπλή Ανάπλαση, Ακαδημία Πλάτωνος, Εθνικός Κήπος. Αυτά είναι η νέα Αθήνα του 2030, η οποία σχεδιάστηκε και σταδιακά προχωρεί. Η πόλη ετοιμάζεται για το μέλλον το οποίο θα περιλαμβάνει, ανάμεσα σε άλλα, το Ελληνικό και τις κυβερνητικές υπηρεσίες εκτός Κέντρου. Μιλάμε για αποφάσεις και πραγματικότητες οι οποίες αλλάζουν τη δυναμική της πόλης. Οι επιπτώσεις τους θα επηρεάσουν ολόκληρες περιοχές και τα σχέδια ζωής εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων.

7) Ειδικά για την Ακαδημία Πλάτωνος, στην οποία προορίζεται να κατασκευαστεί το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, έχουν υπάρξει καταγγελίες ότι η υλοποίηση των σχεδίων θα οδηγήσει σε στέρση μεγάλων εκτάσεων πρασίνου και αθλητικών εγκαταστάσεων από τους πολίτες. Τι απαντάτε σε αυτό;

Δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Βασική αρχή σε όλα τα έργα και στις παρεμβάσεις τις οποίες υλοποιούμε στο Δήμο Αθηναίων είναι το ισοζύγιο πρασίνου να είναι πάντα θετικό. Το ίδιο ισχύει και εδώ. Το συγκεκριμένο εγχείρημα, προϊόν της γόνιμης συνεργασίας μας με το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, αποσκοπεί στη συνολική ανάδειξη της Ακαδημίας Πλάτωνος με τρεις ενέργειες: α) τις αρχαιολογικές ανασκαφές για την αναβάθμιση του αρχαιολογικού άλσους, β) την ανάπλαση του πάρκου, γ) τη δημιουργία ενός σύγχρονου, πράσινου Μουσείου της Πόλης των Αθηνών. Από αυτά τα τρία, ο Δήμος μέσω προγραμματικής σύμβασης έχει αναλάβει τη συντήρηση και βελτίωση των υποδομών του πάρκου και τη διενέργεια του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού. Φυσικά, το ισοζύγιο πρασίνου θα είναι θετικό. Επιπλέον, και στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Πόλης των Αθηνών, όταν αυτό υλοποιηθεί, το πράσινο θα είναι άφθονο, καθώς το Μουσείο θα είναι υπόσκαφο και η οροφή του θα χρησιμοποιείται για πράσινο. Όσον αφορά στις αθλητικές εγκαταστάσεις, θα υπάρχουν και στο τέλος των έργων. Εξάλλου, ήταν μια από τις απαιτήσεις τις οποίες είχαμε προδιαγράψει και στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό του Μουσείου. Δείτε τις λύσεις. Προβλέπουν το πρώτο βιοκλιματικό πράσινο Μουσείο στη χώρα! Τέλος, επειδή γνωρίζουμε πολύ καλά πως εκτός από αρχαιολογικός χώρος το σημείο αυτό είναι και πάρκο το οποίο εξυπηρετεί τις ανάγκες της γειτονιάς, αποκαταστήσαμε το υφιστάμενο γήπεδο ποδοσφαίρου και φτιάχνουμε νέα παιδική χαρά ώστε να πληρούν τα κριτήρια ασφαλείας σύγχρονων αστικών κοινόχρηστων χώρων.

8) Προφανώς δε θα μπορούσα να μη σας ρωτήσω και για το Μεγάλο Περίπατο, συγκεκριμένα για το μέρος το οποίο αφορά στην Οδό Πανεπιστημίου. Ξέρετε πολύ καλά τι σας έχουν προσάψει: Αφενός ότι το εγχείρημα, αν και πιλοτικό στην αρχή, στοίχισε πολύ, αφετέρου ότι προκάλεσε μεγάλη ταλαιπωρία και κυκλοφοριακές δυσκολίες. Εσείς ο ίδιος δηλώσατε σε συνέντευξή σας ότι το συγκεκριμένο έργο «βγήκε και δε βγήκε». Πρόσφατα απομακρύνθηκαν, μάλιστα, και οι φοίνικες οι οποίοι είχαν τοποθετηθεί. Τι απαντάτε σε αυτά; Ποια λάθη έγιναν; Δεσμεύεστε ότι θα ολοκληρωθούν σύντομα τα έργα στην Οδό Πανεπιστημίου;

Ας τα πάρουμε με τη σειρά. Πρώτον, το «εγχείρημα» δεν κόστισε κάτι παραπάνω, αφού ο αστικός εξοπλισμός της πιλοτικής φάσης, μεταφέρθηκε και επαναχρησιμοποιείται αλλού μέσα στην πόλη. Δεύτερον, οι χρόνοι διαδρομής σταδιακά ομαλοποιήθηκαν, δηλαδή, η κυκλοφορία επανήλθε. Τρίτον, τους φοίνικες θα τους δείτε στις γειτονιές της πόλης, στις οποίες και «μοιράζονται», σύμφωνα με το αρχικό πλάνο. Το καλοκαίρι θα είναι έτοιμη η Πανεπιστημίου και θα προστεθεί στη δέση μεγάλων παρεμβάσεων σε κομβικά σημεία της πόλης, τα οποία ενισχύουν τη λειτουργικότητα και την αισθητική της. Τέτοια είναι η νέα Ομόνοια, η αναβαθμισμένη κάτω πλευρά της Πλατείας Συντάγματος, ο Εθνικός κήπος και ο Λυκαβηττός, τα οποία ολοκληρώνονται σύντομα, αλλά και η Βασιλίσσης Όλγας, στην οποία ξεκίνησαν οι εργασίες. Πρόκειται για παρεμβάσεις οι οποίες έχουν άμεσο και πραγματικό αντίκτυπο στην καθημερινότητα των κατοίκων και των επισκεπτών και ενσωματώνουν μια αντίληψη συνέργειας της πόλης για αναβάθμιση τουρισμού, πολιτισμικού χώρου και ήπιων βιορμηθμών.

9) Ήδη πριν από την εκλογή σας είχατε προτείνει τη συνένωση του Αρχαιολογικού Μουσείου, του ανακαινισμένου ξενοδοχείου «Ακροπόλ» και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Η Υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού, κ. Λίνα Μενδώνη, ωστόσο, έχει αναφέρει ότι η ενοποίηση δε θα αφορά και στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, το οποίο απλώς θα συλλειτουργεί. Τι θα γίνει τελικά και σε ποια φάση βρίσκεται αυτό το αναπτυξιακό σχέδιο;

Το σχέδιο του νικητή του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, όπως παρουσιάστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, παρουσιάζει μια εξαιρετική αισθητική πρόταση η οποία βασίζεται σε μια ευρηματική σχέση νέου-παλιού κτιρίου. Επόμενο βήμα είναι οι οριστικές μελέτες οι οποίες θα προσδιορίσουν τη χωροταξική και πολεοδομική ένταξη του Μουσείου στην ευρύτερη περιοχή. Εκεί πράγματι έχουμε πολλή δουλειά να κάνουμε και θα την κάνουμε όλοι μαζί!

10) Μια από τις πρώτες προτεραιότητες τις οποίες θέσατε μετά την εκλογή σας ήταν και το ζήτημα των ναρκωτικών. Στο πλαίσιο αυτό, δημιουργήσατε τον Ξενώνα «Ιονίς» για τη φιλοξενία άστεγων χρηστών και τον πρώτο Χώρο Εποπτευόμενης Χρήσης στην Ελλάδα "STEKI 46". Μιλήστε μας λίγο για αυτές τις πρωτοβουλίες.

Όλες οι πρωτοβουλίες μας σχετικά με τα ναρκωτικά αποτελούν συντονισμένες και σωστά σχεδιασμένες ενέργειες, οι οποίες σηματοδοτούν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο η Δημοτική Αρχή αντιλαμβάνεται, διαχειρίζεται και δίνει λύσεις σε αυτό το διαχρονικό πρόβλημα της πόλης. Η εποπτευόμενη χρήση είναι μία από αυτές. Πρόκειται για μια καλή πρακτική η οποία έχει εφαρμοστεί με μεγάλη επιτυχία στο εξωτερικό σαν «απάντηση» στην αστεγία των χρηστών και στη χρήση ουσιών σε δημόσιους χώρους. Δεν είναι μόνο το «STEKI 46» και ο πρώην «Ιονίς», ο Ξενώνας Αστεγών Χρηστών (Δήμος Αθηναίων-Ο.ΚΑ.ΝΑ.-ΚΕ.Θ.Ε.Α.), ο οποίος πλέον στεγάζεται στο ξενοδοχείο MyAthens. Αυτήν τη στιγμή έχουμε στην Αθήνα, σε πλήρη λειτουργία, το Υπνωτήριο Αστεγών Χρηστών (Ο.ΚΑ.ΝΑ.), το Ανοικτό Κέντρο Ημέρας Αστεγών Χρηστών (Ο.ΚΑ.ΝΑ.), τις ενισχυμένες υπηρεσίες streetwork (Κ.Υ.Α.Δ.Α.) και εντός των επόμενων μηνών και κινητές μονάδες εποπτευόμενης χρήσης (Δήμος Αθηναίων-Ο.ΚΑ.ΝΑ.). Επιπλέον, προκειμένου

να μειωθεί η θνησιμότητα των χρηστών, επιδιώξαμε και καταφέραμε, με την πολύτιμη συμβολή του Υπουργείου Υγείας και του Ο.ΚΑ.ΝΑ., να καταστεί άμεσα προσβάσιμη η ναλοζόνη (το αντίδοτο σε περιπτώσεις υπερδοσολογίας) από τους χρήστες ουσιών. Συνεχίζουμε τη συλλογική προσπάθεια και την εντατική δουλειά μέχρι όλοι οι χρήστες να κερδίσουν ένα δεύτερο δικαίωμα στη ζωή μακριά από τους δρόμους.

11) Ωστόσο, μεγάλο είναι το πρόβλημα της διακίνησης και εμπορίας των ναρκωτικών στην Αθήνα και γενικότερα η έλλειψη ασφάλειας την οποία αισθάνονται οι δημότες σας στην πόλη. Ως προς το συγκεκριμένο θέμα, καταγράφηκε πέρυσι και μια αντιπαράθεση μεταξύ υμών και του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, κ. Τάκη Θεοδωρικάκου, καθώς θεωρήσατε ότι δεν έχει προβεί σε επαρκείς παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας. Θεωρείτε ότι υπάρχει σήμερα κάποια βελτίωση; Έχουν διατεθεί περισσότερες δυνάμεις για αστυνόμευση της πρωτεύουσας;

Η αστυνόμευση είναι ελλιπής. Χωρίς εμφανή αστυνόμευση, σταθερά και επίμονα, χωρίς αποκεντρωμένες, «έξυπνες» δράσεις για την αποδιοργάνωση των εστιών παρανομίας το πρόβλημα δεν μπορεί να υποχωρήσει. Η Αθήνα είναι μια πόλη στην οποία καθημερινά, σε περιόδους αιχμής, κινούνται περίπου 2 εκατομμύρια άνθρωποι. Όλες οι πόλεις έτσι προχώρησαν, σε Ευρώπη και Αμερική, από την παράνομη στάθμευση έως τα ναρκωτικά. Έχουν γίνει ορισμένα βήματα, όπως η δημιουργία του Ενιαίου Συντονιστικού Κέντρου ή ο νέος Νόμος 5003/2022, τον οποίο συζητήσαμε παραπάνω. Προφανώς αποτελούν μια καλή βάση, όμως, στην εφαρμογή χρειάζονται πολύ περισσότερα.

12) Το τελευταίο διάστημα παρακολουθήσαμε τις διαστάσεις τις οποίες είχε λάβει το θέμα των ιστορικών αιθουσών «INTEAL», «ΑΣΤΟΡ» και «ΙΡΙΣ» σχετικά με το αίτημα να κηρυχθεί διατηρητέα η χρήση τους ως κινηματογράφων, το οποίο είχατε στηρίξει. Φαίνεται πως τελικά δόθηκε μια λύση. Εξηγήστε μας σχετικά.

Είμαι όχι απλώς ευχαριστημένος, αλλά χαρούμενος! Είναι ένα θέμα το οποίο μόλις πρόσφατα επιλύθηκε και ο Δήμος Αθηναίων ανταμείφθηκε για τις προσπάθειές του. Όπως σωστά αναφέρετε, με δύο ομόφωνες εισηγήσεις, το Δημοτικό Συμβούλιο είχε ζητήσει να κηρυχθούν διατηρητέοι ως προς τη χρήση οι κινηματογράφοι «INTEAL» και «ΑΣΤΟΡ». Όπως και έγινε, έπειτα από απόφαση του Κεντρικού Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας. Εμείς στηρίξαμε αυτήν τη θέση, γιατί ο Δήμος επιδιώκει η χρήση των ιστορικών κτιρίων και χώρων να αναδεικνύει την αστική παράδοση και κληρονομιά και το σύγχρονο πολιτισμό. Όσον αφορά στην ευρύτερη δημόσια συζήτηση για το χαρακτήρα και την προσωπικότητα της πρωτεύουσας, η οποία αναδιαμορφώνεται, χαίρομαι που υπάρχει πάθος, ζωντάνια και διαφορές. Δουλειά μας είναι να οργανώνουμε τη συζήτηση ώστε να καταλήγει σε έξυπνες, πρακτικές και κυρίως εφαρμόσιμες λύσεις, να πιάνει τόπο η σύγκρουση και να γίνεται έργο η αντίθεση. Αυτό σημαίνει πολιτική από τα κάτω. Για αυτό, μάς αρέσει η Αυτοδιοίκηση!

13) Έχετε δηλώσει ότι θα διεκδικήσετε εκ νέου το Δήμο Αθηναίων. Ποιος είναι ο απολογισμός της πρώτης θητείας σας και ποιες οι προτεραιότητες τις οποίες θέτετε ενόψει μιας ενδεχόμενης δεύτερης θητείας;

Σε κάποια γίναμε καλύτεροι, σε κάποια γίναμε σοφότεροι. Σε 3,5 χρόνια έχουμε καταφέρει χιλιάδες «μικρές νίκες» για την καθημερινότητα των Αθηναίων. Οι περισσότερες δε θα γίνουν πρωτοσέλιδο και η είδηση δε θα φτάσει παντού. Ωστόσο, οι άνθρωποι οι οποίοι ζουν στην πόλη σιγά σιγά τις βιώνουν. Μού το λένε αυτό, με τον τρόπο τους. Βλέπουν πως εστιάσαμε στα απαραίτητα τα οποία, δυστυχώς, δεν είναι αυτονόητα. Έργα πρακτικά και συγκεκριμένα. Φυσικά, δεν εννοώ ότι όλα έχουν αλλάξει από τη μια μέρα στην άλλη, όμως, νιώθω πως επιτέλους η πόλη, εμείς, δηλαδή, αποφασίσαμε ή μπορούσαμε να ασχοληθούμε σοβαρά με το να βελτιωθούμε. Οι δουλειές, όταν τις αφήνεις, γίνονται βουνό. Και αυτό γινόταν για δεκαετίες. Αυτό το βουνό από κάπου πρέπει να το πιάσουμε και να το τραβήξουμε. Αυτό κάναμε. Και αυτό θα κάνουμε. Με αυτήν τη λογική της συνέχειας και της συνοχής θα προχωρήσουμε σε μια ενδεχόμενη δεύτερη θητεία. Πατώντας στη γη και αξιοποιώντας τα κεκτημένα, στρατηγικά, μεθοδικά και σταθερά, με έργα μεγάλης κλίμακας, θα αυξάνουμε τη δυνατότητα της πόλης να αντεπεξέλθει στις νέες προκλήσεις οι οποίες παρουσιάζονται, αλλά και να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες.

14) Έχετε επανειλημμένα δηλώσει και αποδειξει ότι υπηρετείτε την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Μετά από μια νέα δημοκρατική θητεία, εφόσον επανεκλεγείτε, θα έχετε διαγράψει έναν κύκλο μεγαλύτερο των 15 ετών. Έχετε αρχίσει να κάνετε σκέψεις να μεταπηδήσετε στην κεντρική πολιτική σκηνή;

Όπως πολύ σωστά λέτε, διεκδικώ μια δεύτερη θητεία. Θέλω να συνεχίσω στο Δήμο Αθηναίων, να τελειώσω αυτό το οποίο ξεκίνησα και να νιώσω ότι τα έδωσα όλα. Δεν είναι μόνο η Αυτοδιοίκηση, είναι και η Αθήνα. Είναι το πρότυπο, ο ομφαλός των πόλεων, η πόλη του Παρθενώνα. Αλλά είναι και η πόλη μου, το σπίτι των παιδιών μου. Αυτό το νιώθω και το ζω και μού αρέσει! Δε σκέφτομαι τι θα κάνω σε 5 χρόνια. Κοιμάμαι και ξυπνάω με την Αθήνα στο μυαλό μου!

Η δικαστική δαπάνη στην πολιτική δίκη.

Της Κωνσταντίνας Καλούτσα

Η πρόσβαση στη Δικαιοσύνη αποτελεί ένα δικαίωμα το οποίο χαιρεί συνταγματικής κατοχύρωσης (άρθρο 20 Συντ.). Ωστόσο, πολλές φορές η υπεράσπιση των δικαιωμάτων αποβαίνει αρκετά δαπανηρή σε χρήματα αλλά και σε χρόνο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι διαφορές για ζημιές από αυτοκίνητα, στις οποίες, εκτός των λοιπών εξόδων, οι διάδικοι συχνά επωμίζονται και το κόστος πραγματογνωμόνων και τεχνικών συμβουλών, ή οι υποθέσεις στις οποίες αλλοδαπά έγγραφα πρέπει να μεταφραστούν για να προσκομιστούν στο δικαστήριο. Για την αντιμετώπιση του κόστους πρόσβασης στη Δικαιοσύνη έχουν προβλεφθεί ορισμένοι θεσμοί, όπως το ευεργέτημα της πενίας και η νομική βοήθεια για τους οικονομικά αδύναμους, καθώς και ο θεσμός των δικαστικών εξόδων, ο οποίος είναι ανεξάρτητος της οικονομικής κατάστασης των μερών. Στο παρόν άρθρο θα εξεταστεί ο τελευταίος, όπως αυτός προβλέπεται σε σχέση με την πολιτική δίκη.

Ως προς την πολιτική δίκη, ο θεσμός της δικαστικής δαπάνης προβλέπεται στα άρθρα 173-193 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Ο γενικός κανόνας είναι ότι την εκκαθαρισμένη δικαστική δαπάνη (άρθρο 189 Κ.Πολ.Δ.) την οποία κατέβαλε ο νικήσας διάδικος επωμίζεται ο ηττηθείς (άρθρο 176 Κ.Πολ.Δ.), πέραν των δικών του εξόδων τα οποία ήδη έχει προκαταβάλει (άρθρο 173 Κ.Πολ.Δ.). Δηλαδή, στο διατακτικό της απόφασης, μεταξύ άλλων, το δικαστήριο καταδικάζει τον ηττηθέντα διάδικο στη δικαστική δαπάνη του αντιδίκου, εφόσον αυτός έχει υποβάλει σχετικό αίτημα. Ωστόσο, το δικαστήριο έχει την ευχέρεια να αποκλίνει από τον ανωτέρω γενικό κανόνα (άρθρα 177, 179, 184, 185 και 186 Κ.Πολ.Δ.).

Για να επιδικασθεί δικαστική δαπάνη πρέπει να υποβληθεί ανάλογο αίτημα, έστω και σιωπηρώς, όπως για παράδειγμα, με την υποβολή καταλόγου (άρθρο 190 Κ.Πολ.Δ.). Το αίτημα υποβάλλεται και με τις προτάσεις (ενδεικτικά: απόφαση 24/1995 Μονομελούς Πρωτοδικείου Ρόδου). Το δικαστήριο δεν μπορεί να ενεργήσει αυτεπαγγέλτως, δίχως να έχει υποβληθεί σχετικό αίτημα, αφού σε διαφορετική περίπτωση θα υποπέσει στο σφάλμα της υπέρβασης εξουσίας. Η πρόβλεψη για υποβολή καταλόγου (άρθρο 190 Κ.Πολ.Δ.) δεν είναι υποχρεωτική για την επιδίκαση της δικαστικής δαπάνης, αλλά, εάν υποβληθεί και γίνει εν μέρει αποδεκτός από το δικαστήριο, παρέχεται η δικονομική ευχέρεια στον εν μέρει νικήσαντα διάδικο να προβάλλει έναν ακόμη, πέραν των επί της ουσίας της υπόθεσης (άρθρο 193 Κ.Πολ.Δ.), λόγο εφέσεως, και υπό την προϋπόθεση ότι η παράθεση των επιμέρους κονδυλίων δεν αντιτίθεται στις διατάξεις οι οποίες καθορίζουν το ύψος αυτών.

Τα δικαστικά έξοδα μπορούν να αναζητηθούν μόνο στο πλαίσιο της δίκης στην οποία αφορούν, εφαρμοζόμενων των διατάξεων του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας για τη δικαστική δαπάνη. Έτσι, δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο αποζημιώσεως κατά το κοινό δίκαιο και, συνεπώς, δεν υπάρχει η δικονομική δυνατότητα να ασκηθεί αγωγή με την οποία να ζητείται η επιδίκαση δικαστικών δαπανών άλλων δικών (ενδεικτικά: απόφαση 6961/2003 Εφετείου Αθηνών). Ακόμα και αν θεωρηθεί ότι εμπίπτουν στην έννοια του άρθρου 914 του Αστικού Κώδικα, δεν είναι δυνατή η άσκηση της ουσιαστικής αξιώσεως, καθώς αυτή υποχωρεί στο μέτρο κατά το οποίο μπορεί να ασκηθεί μία ταυτόσημη δικονομική αξίωση προβλεπόμενη από τα άρθρα 176, 178, 181 και 189 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Υπό την αντίθετη εκδοχή, θα ετίθεντο εκποδών οι περι δικαστικής δαπάνης διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, οι οποίες ρυθμίζουν ειδικώς το ζήτημα, κατ' αποκλεισμό άλλων διατάξεων οι οποίες θα μπορούσαν να στηρίξουν ανάλογο αίτημα (ενδεικτικά: απόφαση 1609/2007 Αρείου Πάγου).

Εάν η απόφαση επί της κύριας διαφοράς δεν περιέχει διάταξη για τα έξοδα, μπορεί να υποβληθεί σχετική αίτηση στο ίδιο δικαστήριο (άρθρο 191 παρ. 3 Κ.Πολ.Δ.). Επίσης, αίτηση μπορεί να υποβληθεί και αν η απόφαση ορίζει μόνο τον υπόχρεο αλλά όχι και το ποσό των εξόδων, ανεξαρτητως εάν υπήρχε ή όχι κατάλογος εξόδων ή αίτηση επιδίκασης αυτών. Η αυτοτελής αίτηση, σύμφωνα με τα ανωτέρω, προϋποθέτει περάτωση της κύριας δίκης (ενδεικτικά: απόφαση 321/1970 Εφετείου Πατρών). Με τη ρύθμιση καλύπτεται τόσο η περίπτωση κατά την οποία υπεβλήθη στη δίκη αίτημα για επιδίκαση δικαστικών εξόδων και δεν αποφάνθηκε το δικαστήριο όσο και η περίπτωση κατά την οποία δεν υπεβλήθη τέτοιο αίτημα. Η αίτηση υποβάλλεται πάντοτε στο ίδιο δικαστήριο, ακόμα και αν το ζητούμενο ποσό δεν είναι της καθ' ύλην αρμοδιότητάς του, αφού το ποσό των δικαστικών εξόδων δε λαμβάνεται υπόψη για τον καθορισμό αυτής. Η απόφαση, ως προς το κεφάλαιο της δικαστικής δαπάνης, δεν κηρύσσεται προσωρινώς εκτελεστή (άρθρο 909 στχ. 2 Κ.Πολ.Δ.), ωστόσο, εάν καταστεί τελεσίδικη, αποτελεί τίτλο εκτελεστό και για αυτή.

Τα έξοδα τα οποία μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο της δικαστικής δαπάνης προβλέπονται στο άρθρο 189 παρ. 1 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Από αυτά θα εξεταστούν αναλυτικότερα οι αμοιβές πραγματογνωμόνων, τεχνικών συμβούλων και δικηγόρων.

Σχετικά με την αμοιβή του πραγματογνώμονα, κατά μία άποψη, εάν στο πλαίσιο πολιτικής δίκης το δικαστήριο διόρισε με απόφασή του αυτόν, η αμοιβή του πρέπει να καταβληθεί από το διάδικο ο οποίος τού γνωστοποίησε το διορισμό του

και τον προσκάλεσε στην ορκωμοσία και διεξαγωγή της πραγματογνωμοσύνης, όπως αυτό συνάγεται από το άρθρο 173 παρ. 3 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ενδεικτικά: αποφάσεις 654/1983 Αρείου Πάγου, 525/1979 Ολομέλειας Αρείου Πάγου και 2955/1989 Εφετείου Θεσσαλονίκης). Κατά την ίδια άποψη, το έξοδο αυτό περιλαμβάνεται μεταξύ των αποδοτέων τα οποία προβλέπονται στο άρθρο 189 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και, εν τέλει, θα βαρύνει τον ηττηθέντα διάδικο, εφόσον επιδικασθεί δικαστική δαπάνη σε βάρος του (ενδεικτικά: απόφαση 9087/1999 Εφετείου Αθηνών), αλλά αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι υπόχρεος έναντι του πραγματογνώμονα παραμένει ο διάδικος ο οποίος επέσπευσε την ορκωμοσία. Δηλαδή, το άρθρο 189 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας ρυθμίζει μόνο τις μεταξύ των διαδίκων σχέσεις. Κατ' άλλη άποψη, εάν στο πλαίσιο πολιτικής δίκης το δικαστήριο διόρισε με απόφασή του πραγματογνώμονα και διαρκεί η κύρια δίκη, η αμοιβή του πραγματογνώμονα πρέπει να καταβληθεί από το διάδικο ο οποίος φέρει το υποκειμενικό βάρος της απόδειξης, ανεξάρτητα από το εάν η πραγματογνωμοσύνη επισπεύσθηκε τελικά με την επιμέλεια του αντιδίκου (ενδεικτικά: απόφαση 700/2019 Αρείου Πάγου). Κατά την ίδια άποψη, εάν στο πλαίσιο πολιτικής δίκης το δικαστήριο διόρισε με απόφασή του πραγματογνώμονα και η κύρια δίκη τερματιστεί τελεσίδικα, η αμοιβή του πραγματογνώμονα πρέπει να καταβληθεί από τον ηττηθέντα διάδικο (ενδεικτικά: απόφαση 29/1977 Αρείου Πάγου). Πάντως, κατά τη γνώμη της γράφουσας, η πρώτη άποψη είναι πιο συνεπής με τις διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και μάλλον κρατούσα στη νομολογία. Η αμοιβή την οποία δικαιούται ο πραγματογνώμονας προσδιορίζεται από το δικαστήριο κατά δίκαιη κρίση, ανάλογα με την απασχόληση και τις ειδικές γνώσεις του, χωρίς δέσμευση από τις ειδικές διατάξεις, όπως περί αμοιβών μηχανικών (ενδεικτικά: αποφάσεις 55/2017 Εφετείου Λάρισας, 1101/1995 Εφετείου Πειραιώς και 896/1988 Εφετείου Αθηνών). Αυτή η νομολογία, βέβαια, έρχεται σε αντίθεση με το γράμμα του άρθρου 189 παρ. 1 στχ. δ' του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, το οποίο προβλέπει ότι τα σχετικά ποσά καθορίζονται σύμφωνα με τις ισχύουσες διατιμήσεις.

Αναφορικά με την αμοιβή του τεχνικού συμβούλου, αυτή καταβάλλεται από το διάδικο ο οποίος τον διόρισε (άρθρο 391 παρ. 2 Κ.Πολ.Δ.). Κατά μία άποψη, αυτή δε συνιστά αποδοτέο έξοδο, ενώ, κατ' άλλη άποψη, η αμοιβή αυτή πρέπει να συμπεριληφθεί στη δικαστική δαπάνη του διαδίκου, εφόσον αυτός νικήσει και δε θεωρηθεί η δαπάνη αυτή ως δαπάνη εξ υπερβολικής πρόνοιας και το ύψος της ως μη ανάλογο των τυχόν ισχυουσών διατιμήσεων.

Όσον αφορά στην αμοιβή του δικηγόρου, αυτή ρητά αποτελεί μέρος της αποδιδόμενης δικαστικής δαπάνης (άρθρο 189 παρ. 1 στχ. γ' Κ.Πολ.Δ.), η οποία αποδίδεται στο διάδικο και όχι στον πληρεξούσιο δικηγόρο του. Η επιδίκαση, κατά τα ανωτέρω, αφορά στις σχέσεις μεταξύ των διαδίκων, ενώ η σχέση δικηγόρου και εντολέα είναι διάφορη και η υποχρέωση του τελευταίου να καταβάλει την αμοιβή του πληρεξουσίου δικηγόρου του είναι ανεξάρτητη, βάσει του άρθρου 83 του Κώδικα Δικηγόρων, από την εκκαθάριση των δικαστικών εξόδων στην οποία προβαίνει το δικαστήριο. Η αμοιβή του πληρεξουσίου δικηγόρου ανάγεται στην εσωτερική σχέση εντολής μεταξύ αυτού και του διαδίκου εντολέα του και καθορίζεται, κατ' αρχήν, ελεύθερα με έγγραφη μεταξύ τους συμφωνία, κατά το άρθρο 58 παρ. 1 του Κώδικα Δικηγόρων. Ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, προβλέπονται νόμιμες δικηγορικές αμοιβές στα Παραρτήματα του Κώδικα Δικηγόρων. Υποστηρίζεται, μάλιστα, ότι από την Αιτιολογική Έκθεση του Νόμου 4194/2013, ο οποίος μεταρρύθμισε τον Κώδικα Δικηγόρων, προκύπτει ότι καταργήθηκαν οι διατιμήσεις και προωθήθηκε ο ελεύθερος προσδιορισμός των αμοιβών, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του άρθρου 63 παρ. 3 του Κώδικα Δικηγόρων. Πάντως, για τον προσδιορισμό της αποδοτέας αμοιβής δικηγόρου, το δικαστήριο, ελλείψει προσκόμισης της έγγραφης συμφωνίας εντολέα-δικηγόρου, μπορεί να λάβει υπόψη το νόμιμο παραστατικό το οποίο εξέδωσε ο δικηγόρος, καθώς για την εκκαθάριση των δικαστικών εξόδων αρκεί πιθανολόγηση (άρθρο 190 παρ. 3 Κ.Πολ.Δ.). Εάν δεν υπάρχει ούτε έγγραφη συμφωνία ούτε παραστατικό, τότε το δικαστήριο καθορίζει την αποδοτέα αμοιβή, βάσει των ισχυουσών νόμιμων δικηγορικών αμοιβών.

Σε γενικές γραμμές, ο θεσμός των δικαστικών εξόδων έχει διαπλαστεί υπό το φως εξυπηρέτησης δύο σκοπών: αφενός της αποκατάστασης της περιουσίας του νικητή διαδίκου, εφόσον το δικαστήριο εφαρμόσει το γενικό κανόνα, ή εν γένει της σχετικής διευθέτησης μεταξύ των διαδίκων, ανάλογα με τις συνθήκες της υποθέσεως και τη δικονομική συμπεριφορά τους, αφετέρου της προστασίας του υπόχρεου σε καταβολή των δικαστικών εξόδων διαδίκου από δαπάνες στις οποίες προέβη ο υπέρ ου η επιδίκαση υπαίτια ή αδικαιολόγητα και οι οποίες δεν ήταν απαραίτητες για την υπεράσπισή του. Δηλαδή, αμφότεροι οι σκοποί τελούν υπό την αρχή της αναλογικότητας και του μη πλουτισμού. Συνεπώς, δεν είναι άστοχο να εκφραστεί ότι ο θεσμός των δικαστικών εξόδων λειτουργεί συμπληρωματικά ως προς τη δικαιοδοτική κρίση επί της κύριας διαφοράς και επικουρεί την απόδοση της ουσιαστικής Δικαιοσύνης.

Το ζήτημα των κρατικών ενισχύσεων από τη σκοπιά του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Της Δήμητρας Καρούλια

Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και προς το σκοπό της οικονομικής ενοποίησης μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κρίθηκε αναγκαίο να θεσπιστούν συγκεκριμένοι κανόνες ως προς τη λειτουργία της ανοιχτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό, οι οποίοι και προβλέφθηκαν στα άρθρα 101 και επόμενα της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι βασικοί κανόνες ως προς τις κρατικές ενισχύσεις τίθενται από το άρθρο 107 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο, κατ' αρχήν, καθιερώνει το ασυμβίβαστο με την εσωτερική αγορά των ενισχύσεων, οι οποίες χορηγούνται από τα κράτη-μέλη και νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό μέσω της ευνοϊκής μεταχείρισης την οποία επιφυλάσσουν προς τις επιχειρήσεις. Ωστόσο, εισάγονται και εξαιρέσεις από τον ως άνω κανόνα, οι οποίες είτε θεωρούνται ότι συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά, όπως οι ενισχύσεις για την επανόρθωση ζημιών και την αντιμετώπιση έκτακτων γεγονότων, είτε δύνανται να θεωρηθούν, με έγκριση από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (άρθρο 108 Σ.Λ.Ε.Ε.), ότι συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά, όπως οι ενισχύσεις σε περιοχές με χαμηλό βιοτικό επίπεδο.

Για την εξασφάλιση της τήρησης των κανόνων αυτών, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει διαμορφώσει, κατόπιν αυτόνομης ερμηνείας των σχετικών διατάξεων, ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες τού επιτρέπουν να κρίνει, όποτε επιλαμβάνεται μίας σχετικής υπόθεσης, εάν συντρέχει πράγματι περίπτωση απαγορευμένης κρατικής ενίσχυσης. Κατά τούτο, σε πρώτη φάση, μία κρατική ενίσχυση εμπίπτει στον απαγορευτικό κανόνα του άρθρου 107 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφόσον χορηγεί σε μία επιχείρηση πλεονέκτημα έναντι των λοιπών επιχειρήσεων. Προς διαπίστωση αυτού του πλεονεκτήματος, απαιτείται να διενεργηθεί σύγκριση μεταξύ της κατάστασης η οποία διαμορφώθηκε με τη χορήγηση της κρατικής ενίσχυσης και της κατάστασης η οποία θα είχε διαμορφωθεί εάν δεν είχε λάβει χώρα η συγκεκριμένη ενίσχυση. Πρόκειται για έναν έλεγχο με έντονο το υποθετικό στοιχείο, δηλαδή, απαιτείται μία πρόβλεψη σχετικά με το πώς θα εξελισσόταν η οικονομική πορεία της ενισχυθείσας επιχείρησης, εάν δεν είχε επέμβει η κρατική εξουσία σε αυτήν τη διαδρομή.

Σε δεύτερη φάση, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξετάζει εάν πηγή της ενίσχυσης αποτέλεσαν κρατικοί πόροι, δηλαδή, πόροι οι οποίοι ανήκουν στο κράτος και αποκτήθηκαν από αυτό είτε μέσω της άσκησης κρατικής κυριαρχίας, όπως δια φορολογίας, είτε μέσω της δραστηριοποίησής του ως *fiscus*. Ένα σημαντικό ζήτημα, το οποίο απασχόλησε στο παρελθόν, ήταν το κατά πόσο θεωρείται κρατική ενίσχυση προς μια επιχείρηση και μια ενίσχυση προερχόμενη από ιδιωτικές επιχειρήσεις δυνάμει σχετικού νόμου. Την απάντηση στο ερώτημα αυτό έδωσε το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη από το 2001 στην υπόθεση *PreussenElektra AG κ.ά.* (C-379/98, 13.03.2001), στην οποία έκρινε πως δεν πληρούται η προϋπόθεση της κρατικής ενίσχυσης στη συγκεκριμένη περίπτωση. Παρά την αντίθετη γνώμη του Εισαγγελέα και ορισμένων δικαστών, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έκρινε ότι για την πλήρωση του εν λόγω κριτηρίου δεν πρέπει να συντρέχει περίπτωση χορήγησης ενίσχυσης από ιδιώτη σε άλλο ιδιώτη. Εν τούτοις, η άποψη αυτή επικρίθηκε από τη θεωρία, η οποία αναγνώρισε στην περίπτωση αυτή μία έμμεση μορφή κρατικής ενίσχυσης, υπό την έννοια ότι η ενίσχυση δόθηκε μεν από ιδιώτες, ωστόσο, δε θα είχε χορηγηθεί στην επιχείρηση, εάν δε μεσολαβούσε η έκδοση σχετικού νόμου ο οποίος υποχρέωνε τους ιδιώτες προς τούτο.

Σχετικός με την ως άνω προϋπόθεση αποτελεί ο τρίτος όρος τον οποίο θέτει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ώστε να οδηγηθεί σε κατάφαση της απαγορευμένης κρατικής ενίσχυσης. Αυτός συνίσταται στον καταλογισμό της απόφασης για τη χορήγηση ενίσχυσης σε κρατικό όργανο, το οποίο μπορεί να ανήκει τόσο στην εκτελεστική όσο και στη νομοθετική ή και στη δικαστική εξουσία. Έχει κριθεί επανειλημμένα, ειδικά σε υποθέσεις οι οποίες αφορούσαν στην ελληνική έννομη τάξη, πως χορήγηση κρατικής ενίσχυσης μπορεί να καταλογιστεί και σε όργανο της δικαστικής εξουσίας, εφόσον η απόφαση του εν λόγω δικαστικού οργάνου ευνοεί τη χορήγηση κρατικής ενίσχυσης ή αποζημιώνει επιχείρηση λόγω ανάκλησης κρατικής ενίσχυσης. Ζήτημα αυξημένου ενδιαφέροντος, το οποίο ακόμα δεν έχει κριθεί οριστικά από τη

νομολογία, συνιστά το εάν ο καταλογισμός μπορεί να αφορά και στη διαδικασία της διαιτησίας. Η θεωρία απαντά στο ερώτημα αυτό καταφατικά, με το επιχείρημα της δεσμευτικότητας της απόφασης για τα μέρη, η οποία για να εκτελεστεί θα οδηγήσει σε συνδρομή του κράτους προς ολοκλήρωση της διαδικασίας.

Δεν εγείρονται, ωστόσο, ιδιαίτεροι προβληματισμοί ως προς την τέταρτη προϋπόθεση, την οποία εξετάζει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήτοι, την προϋπόθεση της επιλεκτικότητας. Απαγορευμένη κρατική ενίσχυση χαρακτηρίζεται κάθε φορά εκείνη η οποία δεν έχει γενικό χαρακτήρα, δηλαδή, δε χορηγείται τοις πάσι, αλλά μόνο σε ένα συγκεκριμένο τομέα ή επιχείρηση. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ιδιαίτερα αυστηρό ως προς το κριτήριο αυτό λόγω των διαφορών οι οποίες καταγράφονται σε επίπεδο οικονομίας μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά την άποψή του, τα κράτη-μέλη τα οποία διαθέτουν ισχυρή οικονομική δύναμη είναι σε θέση, μέσω των κρατικών ενισχύσεων, να διαμορφώσουν κατά το δοκούν τις συνθήκες της αγοράς, νοθεύοντας σοβαρά τον ελεύθερο ανταγωνισμό και διακινδυνεύοντας την ευρωπαϊκή ενοποίηση και ολοκλήρωση.

Τέλος, σύμφωνα με τη νομολογία, για να οδηγηθούμε σε κατάφαση περί απαγορευμένης κρατικής ενίσχυσης, πρέπει να επέρχεται νόθευση του ανταγωνισμού ή και επηρεασμός του διακρατικού εμπορίου. Η παράμετρος αυτή εντοπίζεται ευχερέστερα κατά την εξέταση των πραγματικών περιστατικών λόγω της μεγαλύτερης αποδεικτικής ευκολίας. Η νόθευση του ανταγωνισμού αφορά στο εσωτερικό του κράτους-μέλους, ενώ ο επηρεασμός του διακρατικού εμπορίου συνίσταται, όπως προκύπτει και από τον ίδιο τον όρο, στη διατάραξη του ανταγωνισμού μεταξύ περισσότερων κρατών-μελών.

Οι ανωτέρω προϋποθέσεις οφείλουν να συντρέχουν σωρευτικώς. Δηλαδή, ελλείψει μίας από αυτές, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα κρίνει επιτρεπτή την ενίσχυση και δε θα εξετάσει περαιτέρω τη συνδρομή των λοιπών όρων. Προς αποφυγή της διαπίστωσης παραβάσεων, τα κράτη-μέλη οφείλουν, προτού λάβουν οποιοδήποτε μέτρο το οποίο δύνανται να συνιστά κρατική ενίσχυση, να γνωστοποιήσουν την πρόθεσή τους στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, να αναμείνουν απάντηση περί του επιτρεπτού ή μη του μέτρου και, εφόσον η απάντηση είναι καταφατική, τότε μόνο δύνανται να προχωρήσουν και στην υλοποίησή του.

Πολύ συχνά, ωστόσο, τα κράτη-μέλη, είτε λόγω προσδοκίας θετικής απάντησης εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είτε χωρίς να έχουν προβεί σε κοινοποίηση των αναγκαίων στοιχείων προς αυτή, χορηγούν παρανόμως μία κρατική ενίσχυση. Στην πρώτη εκ των δύο περιπτώσεων είναι δυνατή η επιβολή προσωρινών μέτρων και συγκεκριμένα της διαταγής προσωρινής ανάκτησης της κρατικής ενίσχυσης. Μη συμμόρφωση του κράτους-μέλους στην εν λόγω προσωρινή διαταγή ανοίγει το δρόμο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την άσκηση προσφυγής κατά αυτού στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά παρόμοιο τρόπο είναι δυνατό να κινηθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και στη δεύτερη περίπτωση. Εν προκειμένω, όμως, όχι μόνο αυτή, αλλά και άλλο κράτος-μέλος μπορεί να προσφύγει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησης, με αίτημα την ανάκληση της κρατικής ενίσχυσης και την επιστροφή του ποσού της με τους αναλογούντες τόκους. Παράλληλα, και οι ανταγωνίστριες επιχειρήσεις στο εσωτερικό του κράτους-μέλους, οι οποίες θίγονται από την κρατική ενίσχυση, μπορούν να προσφύγουν στα εθνικά δικαστήρια, αμφισβητώντας τη νομιμότητα της χορηγηθείσας ενίσχυσης.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ασχολείται συχνά με το ζήτημα των κρατικών ενισχύσεων, ειδικά τα τελευταία έτη λόγω των διαρκών διεθνών αναταραχών, όπως είναι η χρηματοπιστωτική κρίση και η πανδημία. Παρ' ότι η απόφασή του περί ανάκλησης μιας κρατικής ενίσχυσης είναι δεσμευτική για το κράτος-μέλος και για όλα τα όργανά του, δεν αποτελεί στην πράξη ένα ισχυρό μέσο το οποίο να προλαμβάνει την παράνομη δράση των κρατών-μελών. Εν τέλει, μάλιστα, αυτές οι οποίες πραγματικά ζημιώνονται είναι οι επιχειρήσεις οι οποίες έλαβαν την κρατική ενίσχυση και οφείλουν να επιστρέψουν τόσο το αρχικό ποσό όσο και τόκους. Εξ αυτού του λόγου, κρίνεται σκόπιμη η αναθεώρηση του νομικού πλαισίου των κρατικών ενισχύσεων προς μία αυστηρότερη κατεύθυνση, εγχείρημα το οποίο φαίνεται δύσκολο να υλοποιηθεί στην πράξη, αφού ουδέν κράτος-μέλος είναι πρόθυμο να υποβάλει εαυτό σε πρόσθετους περιορισμούς...

Η ηλεκτρονική παιδική πορνογραφία και η ανάγκη προστασίας των ανήλικων θυμάτων.

Της Ιωάννας Σοροβού

Τους τελευταίους μήνες η υπόθεση σεξουαλικής κακοποίησης του 12χρονου κοριτσιού στον Κολωνό συντάραξε την ελληνική κοινωνία, αν και δεν πρόκειται για ένα μεμονωμένο περιστατικό. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία από την ιστοσελίδα www.safeline.gr, μόνο τα τελευταία δύο χρόνια οι καταγγελίες για πιθανή παιδική σεξουαλική κακοποίηση έφτασαν διεθνώς περίπου τις 1.500.000, από τις οποίες η συντριπτική πλειονότητα αφορούσε σε θύματα γυναικείου φύλου, κυρίως 3-13 ετών. Στην Ελλάδα, το 2022 έγιναν περίπου 12.000 καταγγελίες στο Ελληνικό Κέντρο Ασφαλούς Διαδικτύου, σημειώνοντας αύξηση 114% σε σχέση με το 2021. Συγκεκριμένα δε ως προς τα διαδικτυακά εγκλήματα, την περίοδο 2017-2021 η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος διερεύνησε 1.044 υποθέσεις πορνογραφίας ανηλίκων και 319 υποθέσεις σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Δυστυχώς, όμως, η πραγματικότητα φαίνεται ακόμα χειρότερη. Τα ποσοστά των καταγγελλόμενων περιστατικών δεν αντιστοιχούν παρά σε ένα πολύ μικρό ποσοστό αυτών τα οποία λαμβάνουν χώρα. Τούτο συμβαίνει, διότι πολλά θύματα δεν απευθύνονται στις αρχές, καθώς νιώθουν ενοχές και τύψεις ότι ευθύνονται τα ίδια, βιώνοντας παράλληλα και συναισθηματική κακοποίηση, ή απλά φοβούνται να προβούν σε καταγγελία, ειδικά όταν πρόκειται για υποθέσεις στις οποίες ο δράστης προέρχεται από το οικογενειακό, συγγενικό ή φιλικό περιβάλλον. Ακόμα, είναι πιθανό ένα παιδί να σιωπά, επειδή νιώθει μερδεμένο ή δεν μπορεί συνειδητοποιήσει εάν η πράξη την οποία βίωσε ήταν κακή, αφού δεν μπορεί να διανοηθεί πώς ένα αγαπημένο του πρόσωπο θα του έκανε κάτι κακό. Σχετικό, εν προκειμένω, είναι το φαινόμενο του "grooming", δηλαδή, όταν ο δράστης προσεγγίζει το παιδί φιλικά, εισχωρώντας στη ζωή του και κερδίζοντας σταδιακά την εμπιστοσύνη του, ώστε να προβεί στη συνέχεια σε κακοποιητικές πράξεις, ακόμα και μέσω διαδικτύου.

Ειδικότερα, το έγκλημα της παιδικής πορνογραφίας, πλήττει το έννομο αγαθό της σεξουαλικής αυτοδιάθεσης των ανηλίκων, συγκεκριμένα δε, την ακώλυτη και αδιατάρακτη σεξουαλική τους ανάπτυξη. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία έχει κυρωθεί με το Νόμο 3625/2007, παιδική πορνογραφία συνιστά «κάθε αναπαράσταση, με οποιοδήποτε μέσο, ενός παιδιού που εμπλέκεται σε πραγματικές ή προσομοιωμένες γενετήσιες δραστηριότητες, ή οποιαδήποτε αναπαράσταση των γεννητικών οργάνων ενός παιδιού πρωταρχικά για γενετήσιους σκοπούς». Δράστης μπορεί να είναι οποιοδήποτε πρόσωπο, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, ενώ θύμα είναι ένα ανήλικο πρόσωπο οποιοδήποτε φύλου ή άλλων χαρακτηριστικών.

Ως προς την ελληνική έννομη τάξη, η εγκληματική πράξη της πορνογραφίας ανηλίκων προβλέπεται στη βασική της μορφή στο άρθρο 348Α παρ. 1 του Ποινικού Κώδικα, το οποίο ορίζει: «Όποιος με πρόθεση παράγει, διανέμει, δημοσιεύει, επιδεικνύει, εισάγει στην Επικράτεια ή εξάγει από αυτήν, μεταφέρει, προσφέρει, πωλεί ή με άλλον τρόπο διαθέτει, αγοράζει, προμηθεύεται, αποκτά ή κατέχει υλικό παιδικής πορνογραφίας ή διαδίδει ή μεταδίδει πληροφορίες σχετικά με την τέλεση των παραπάνω πράξεων, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους και χρηματική ποινή». Στο άρθρο 348Α παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα προβλέπεται ως διακεκριμένη μορφή του εγκλήματος η ηλεκτρονική-ψηφιακή πορνογραφία ανηλίκων, με ξεχωριστή τυποποίηση και αυστηρότερη τιμωρία, ήτοι, φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή. Εν προκειμένω, ο νομοθέτης, προκειμένου να προλάβει τις ραγδαίες εξελίξεις στο χώρο της τεχνολογίας, εισάγει τη γενική έννοια των πληροφοριακών συστημάτων στην οποία εμπίπτουν, ενδεικτικά, η τεχνολογία των πληροφοριών και επικοινωνιών, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, τα κινητά τηλέφωνα, οι έξυπνες τηλεοράσεις, οι σύγχρονες παιχνιδιομηχανές, οι συσκευές PDA και το διαδίκτυο.

Μεταξύ των τρόπων τέλεσης του εγκλήματος της πορνογραφίας ανηλίκων είναι και η κατοχή υλικού. Πώς ορίζεται, όμως, η έννοια της ψηφιακής κατοχής, εφόσον στο ελληνικό Ποινικό Δίκαιο η κατοχή νοείται κατ' αρχήν στα ενσώματα αντικείμενα; Την απάντηση σε αυτόν τον προβληματισμό έδωσε η απόφαση 1517/2018 του Αρείου Πάγου, κατά την οποία «η κατοχή (...) επί των δεδομένων ηλεκτρονικού υπολογιστή αποσκοπεί σε καθ' εαυτά τα τελευταία και όχι στον υλικό φορέα αποθηκεύσεώς τους, με αποτέλεσμα, κάτοχος πορνογραφικών δεδομένων να είναι εκείνος που τα συνέλεξε και αποθήκευσε σταθερά σε μνήμη ηλεκτρονικού υπολογιστή και γενικότερα σε οποιοδήποτε πρόσφορο υλικό αποθηκευτικό μέσο από αυτά που προαναφέρθηκαν [σκληρός δίσκος του ηλεκτρονικού υπολογιστή, δισκέτες, οπτικά μέσα (CD, DVD κ.ά.), κάρτες μνήμης], έχει δε, ως εκ των ανωτέρω, την πραγματική δυνατότητα στην πρόσβαση, διαχείριση και διάθεση αυτών».

Στο άρθρο 348Α παρ. 3 του Ποινικού Κώδικα ορίζεται η έννοια του υλικού παιδικής πορνογραφίας στην οποία εμπίπτει «η αναπαράσταση ή η πραγματική ή η εικονική αποτύπωση σε ηλεκτρονικό ή άλλο υλικό φορέα των γεννητικών οργάνων ή του σώματος εν γένει του ανηλίκου, κατά τρόπο που προδήλως προκαλεί γενετήσια διέγερση, καθώς και της πραγματικής ή εικονικής γενετήσιας πράξης που διενεργείται από ή με ανήλικο». Εξετάζοντας τα στοιχεία της έννοιας αυτής, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η απεικόνιση πρέπει να είναι οπτική. Συνεπώς, ηχητικές παρουσιάσεις, τηλεφωνικές συνομιλίες, κείμενα και βιβλία χωρίς εικόνες, sms και e-mails δεν εμπίπτουν στην έννοια του υλικού. Όσον αφορά στο περιεχόμενο, ο Ποινικός Κώδικας δεν εξαντλείται στα γεννητικά όργανα του ανηλίκου, αλλά επεκτείνεται και στο υπόλοιπο σώμα.

Στο άρθρο 348Α παρ. 4-5 του Ποινικού Κώδικα προβλέπονται κακουργηματικές μορφές του εγκλήματος, ανάλογα με την ηλικία του παθόντος ή τις συνθήκες τέλεσης της πράξης. Σύμφωνα με την απόφαση 376/2022 του Αρείου Πάγου, για την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του κακουργηματικού χαρακτήρα εγκλήματος της προμήθειας και κατοχής υλικού παιδικής πορνογραφίας δεν απαιτείται επιπλέον κίνδυνος διάδοσης και μετάδοσης του υλικού.

Τέλος, στο άρθρο 348Α παρ. 6 του Ποινικού Κώδικα τιμωρείται ως πλημμέλημα και η εν γνώσει κάποιου πρόσβαση σε υλικό παιδικής πορνογραφίας μέσω πληροφοριακών συστημάτων.

Εκτός, όμως, από τη νομική όψη του φαινομένου, αξίζει να αναφερθούμε και στις επιπτώσεις τις οποίες επιφέρει στην προσωπική και κοινωνική ζωή των ανηλίκων θυμάτων, οι οποίες παραμένουν, ακόμα και όταν αυτά ενηλικιωθούν, και ενδέχεται να οδηγήσουν σε εμφάνιση ψυχικών διαταραχών, άγχους και στρες, χαμηλής αυτοεκτίμησης και άλλων διαταραχών της συμπεριφοράς. Η σημαντική αυτή επίδραση στην ομαλή ανάπτυξη των παιδιών δεν μπορεί παρά να ωθήσει τους κρατικούς φορείς και την ίδια την κοινωνία στην αναζήτηση τρόπων πρόληψης και αντιμετώπισης της σεξουαλικής τους κακοποίησης, ειδικά στη σημερινή εποχή κυριαρχίας του διαδικτύου και ραγδαίας εξάπλωσης της παιδικής πορνογραφίας.

Επίσης, ειδικά μέριμνα απαιτείται για την αντιμετώπιση της δευτερογενούς θυματοποίησης, δηλαδή, της επαναθυματοποίησης του θύματος μίας εγκληματικής πράξης, η οποία οφείλεται στο συχνά μειωτικό τρόπο αντιμετώπισης των θυμάτων βίας είτε από την ποινική δικαιοσύνη και τους κρατικούς φορείς είτε από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την καθ' οιονδήποτε τρόπο δημοσιοποίηση της ταυτότητας ή των στοιχείων του θύματος. Η δευτερογενής θυματοποίηση συναντάται πολύ συχνά στην πράξη, με αποτέλεσμα το θύμα να στοχοποιείται, να δέχεται τον κοινωνικό στιγματισμό και αντί για ασφάλεια να βιώνει το φόβο. Συχνά, μάλιστα, η σύγχυση και η απογοήτευση τις οποίες βιώνει το θύμα έχουν ως αποτέλεσμα την απάθεια για περαιτέρω συμμετοχή στη διαδικασία απονομής Δικαιοσύνης. Οι επιπτώσεις του φαινομένου μπορεί να αποβούν καταστροφικές για την ψυχοσύνθεσή του, οδηγώντας μέχρι και στην αυτοκτονία (ενδεικτικά: απόφαση 1415/2013 Αρείου Πάγου).

Η αντιμετώπιση του φαινομένου απαιτεί το συνδυασμό ψυχολογικής, οικονομικής και νομικής υποστήριξης του θύματος καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Ένα νομικό «εργαλείο» το οποίο μπορεί να συμβάλει σε αυτήν την προσπάθεια είναι το άρθρο 352B του Ποινικού Κώδικα για την προστασία της ιδιωτικής ζωής του ανήλικου θύματος, με βάση το οποίο τιμωρείται η με οποιοδήποτε τρόπο δημοσιοποίηση περιστατικών τα οποία θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην αποκάλυψη της ταυτότητάς του. Έτσι, απαγορεύεται να δημοσιευθούν στοιχεία τα οποία συσχετίζονται με τη ζωή του ανήλικου θύματος, αποκλείοντας τη δυνατότητα αναγνώρισής του. Ανάλογη είναι και η στάση της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας σε περιπτώσεις αιτήσεων ακυρώσεως κατά αποφάσεων οι οποίες επέβαλαν κυρώσεις σε τηλεοπτικούς σταθμούς για παραβίαση των δικαιωμάτων ανηλίκων θυμάτων (ενδεικτικά: απόφαση 2899/2014 Συμβουλίου της Επικρατείας).

Μολονότι με τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα γίνεται μια έντονη προσπάθεια αντιμετώπισης των αξιόποινων πράξεων, αυτή δεν μπορεί να επέλθει μόνο με αυστηρότερες ποινές. Απαιτείται και η συνεργασία των κρατών λόγω του συχνά διασυνοριακού χαρακτήρα του εγκλήματος αλλά και η υπερκέρραση των δυσλειτουργιών και παθογενειών οι οποίες εμφανίζονται μέσα στο ελληνικό κράτος.

Στο «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Προστασία των Παιδιών από τη Σεξουαλική Κακοποίηση και Εκμετάλλευση 2022-2027» αποτυπώνονται σοβαρά ελλείμματα, από τα οποία αξίζει να αναφερθούν: α) οι υπερηρώσεις στην πρόληψη του φαινομένου και στις σχετικές με την παιδική προστασία υπηρεσίες, β) οι καθυστερήσεις στην εκδίκαση των υποθέσεων οι οποίες οδηγούν στη δευτερογενή θυματοποίηση των ανηλίκων, γ) οι ελλείψεις στα σύγχρονα πρωτόκολλα, στοιχεία και δεδομένα τα οποία συμβάλλουν στην έρευνα, δ) η έλλειψη ενιαίου τρόπου αντιμετώπισης περιστατικών, ε) η ελλιπής πληροφόρηση και εκπαίδευση του αρμόδιου προσωπικού για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου αλλά και του προσωπικού το οποίο έρχεται σε καθημερινή επαφή με τα παιδιά.

Πώς θα μπορούσε, λοιπόν, ένα παιδί να νιώσει ασφάλεια να καταγγείλει μία κακοποιητική πράξη, όταν το ίδιο το σύστημα είναι γεμάτο ελλείψεις, όταν πάσχουν οι θεσμοί και όταν παραβιάζονται βασικές αρχές όπως η απαγόρευση δημοσιοποίησης στοιχείων της ταυτότητας του θύματος; Αυτό δεν είναι μόνο κρατικό ζήτημα αλλά και κοινωνικό, κυρίως δε κοινωνικό! Ως κοινωνία οφείλουμε να παρέχουμε στα παιδιά την απαιτούμενη ασφάλεια και να τα διαφυλάσσουμε ώστε να έχουν μία ομαλή ανάπτυξη. Αλλιώς, εάν δεν τα ακούμε, εάν δε δίνουμε προσοχή στα σημάδια και στις αλλαγές στη συμπεριφορά τους, εάν δεν έχουμε δώσει έμφαση στην πρόληψη και στην ενημέρωση, γινόμαστε θύτες δεύτερου βαθμού. Και δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι το διαδίκτυο, εκτός από πολλά οφέλη, κρύβει και πολλούς κινδύνους, ειδικά για τους νεαρούς χρήστες. Σε μία εποχή κατά την οποία η τεχνολογία εξελίσσεται ταχύτατα, είναι δυνατόν οι θεσμοί και οι κρατικοί μηχανισμοί να παραμένουν στάσιμοι και η κοινωνία αδιάφορη;

DIKASTIRIO.COM

Liberté, égalité, fraternité... et le quarante-neuf trois!

Της Μαρίας Δουραμάνη

Το άρθρο 49.3 του γαλλικού Συντάγματος έχει προκαλέσει από τις αρχές του χρόνου εντονότατο αναβρασμό τόσο εντός αλλά και εκτός των συνόρων του «Εξαγώνου» ("L'Hexagone"), όπως ονομάζεται εναλλακτικά η Γαλλία. Μπορεί οι περισσότεροι να μη γνωρίζουν τι ακριβώς προβλέπει το άρθρο αυτό (στο κάτω κάτω, η πλειονότητα εξ ημών δε γνωρίζει πόσα και ποια άρθρα έχει το Σύνταγμα της δικής μας χώρας), όμως, δεν υπάρχει πολίτης σε ολόκληρη την υφήλιο ο οποίος δεν έχει έστω την παραμικρή ιδέα για την έκρυθμη κατάσταση η οποία επικρατεί αυτήν την περίοδο στη Γαλλία λόγω των ακατάπαυστων λαϊκών διαδηλώσεων σε ολόκληρη τη γαλλική επικράτεια.

Το άρθρο 49 του γαλλικού Συντάγματος ανήκει στο Κεφάλαιο το οποίο ρυθμίζει τις σχέσεις εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας και αφορά στην ευθύνη της κυβέρνησης έναντι του νομοθετικού σώματος. Σκοπός του, όταν εισήχθη στο γαλλικό Σύνταγμα, το 1958, ήταν η πρόληψη των συνεχών κυβερνητικών μεταβολών, οι οποίες μέχρι τότε είχαν ταλανίσει τη γαλλική πολιτική σκηνή, και η εγκαθίδρυση μιας σταθερής πολιτικής κατάστασης. Το σημείο το οποίο απασχολεί την επικαιρότητα των τελευταίων μηνών είναι η παράγραφος 3 του συγκεκριμένου άρθρου η οποία επιτρέπει στην κυβέρνηση να αναλάβει την ευθύνη (engagement de responsabilité) να ψηφίζει νόμους χωρίς την έγκριση της Εθνοσυνέλευσης (Κάτω Βουλή) και της Γερουσίας (Άνω Βουλή), εκτός εάν η νομοθετική εξουσία ασκήσει πρόταση μομφής (motion de censure). Ουσιαστικά, με την εκμετάλλυσή της δυνατότητας αυτής, η εκτελεστική εξουσία καθίσταται ικανή να παραβλέψει τη νομοθετική και να ασκήσει νομοθετικό έργο αποκλειστικά η ίδια, με μοναδικό «φόβητρο» ή απώτατο όριο δράσης της την πρόταση μομφής, η οποία μπορεί να αποτελέσει Συμπληγάδα Πέτρα για τους κυβερνώντες.

Η διάταξη αυτή έχει επικριθεί πολλάκις ως αντιδημοκρατική και αντίθετη στις αρχές ενός σύγχρονου κράτους Δικαίου, αφού αφήνει ελεύθερο το πεδίο στην κυβέρνηση να επιβάλλει ρυθμίσεις ίδια βουλήσει, χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τη λαϊκή «φωνή» και τους φραγμούς τους οποίους της θέτει το σύμπλεγμα των δύο οργάνων της νομοθετικής εξουσίας. Από την άλλη πλευρά, συνιστά και μια διέξοδο για την άσκηση του κυβερνητικού έργου, με δεδομένο ότι συχνά, ειδικά σε περιπτώσεις στις οποίες η κυβέρνηση δε διαθέτει την πλειοψηφία στην Εθνοσυνέλευση ή στη Γερουσία, το νομοθετικό σώμα θέτει -πλειστάκις και χωρίς δικαιολογία- ανυπέρβλητα εμπόδια στη Διοίκηση. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι το άρθρο 49.3 του γαλλικού Συντάγματος είναι επιδεικτικό στρέβλωσης, καθώς μπορεί ευκολότατα να χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά από τους έχοντες την εξουσία και, κατά συνέπεια, να ταρακουνηθεί συθέμελα το πολιτικό σκηνικό.

Θα μπορούσε να ειπωθεί πως το εν λόγω άρθρο είναι μια συνταγματική «ατομική βόμβα», καθώς από την εισαγωγή του στο γαλλικό Σύνταγμα, το 1958, έχει χρησιμοποιηθεί μόλις 100 φορές. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, η εν ενεργεία Γαλλίδα Πρωθυπουργός, Elisabeth Borne, είναι η δεύτερη Πρωθυπουργός η οποία έχει επικαλεστεί το άρθρο αυτό περισσότερες φορές, στο σύνολο 11. Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό της διακυβέρνησης του Emmanuel Macron, καθώς η Πρωθυπουργός του, μέσα σε ένα μόλις έτος από την ανάληψη του αξιώματός της, το Μάιο του 2022, έχει εκμεταλλευτεί τις διεξόδους τις οποίες της δίνει το άρθρο αυτό περίπου μία φορά κάθε μήνα του χρόνου! Η τακτική αυτή δεν είναι της αρεσκείας ούτε της αντιπολίτευσης αλλά ούτε και των Γάλλων πολιτών, με αποτέλεσμα σταδιακά να συσσωρεύεται όλο και περισσότερη οργή εναντίον των πολιτικών τις οποίες ακολουθεί ο εκλεγείς για δεύτερη φορά Πρόεδρος. Η ένταση κορυφώθηκε στις 16 Μαρτίου 2023, όταν ο Emmanuel Macron ενεργοποίησε το άρθρο 49.3 του γαλλικού Συντάγματος, ώστε να περάσει το σχέδιο νόμου του για την άνοδο του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης από τα 62 στα 64 έτη (το οποίο θα εφαρμοστεί για εκείνους οι οποίοι βγαίνουν στη σύνταξη από το 2027) και την υποχρέωση συμπλήρωσης 43 χρόνων εργασίας, ως προϋποθέσεις λήψης σύνταξης. Ήταν η σταγόνα η οποία ξεχείλισε το ποτήρι για το γαλλικό λαό, πόσω μάλλον εάν αναλογιστεί κανείς ότι ο Γάλλος Πρόεδρος επέλεξε αυτήν την ατραπό, παρά τις αντιδράσεις από το επιτελείο και τους συμβούλους του, την αντιπολίτευση και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, γιατί διέκρινε

ότι το σχέδιό του θα υιοθετείτο από τη Γερουσία (όπως και έγινε), αλλά θα απορριπτόταν από το πιο «λαϊκό» σώμα, την Εθνοσυνέλευση. Το αποτέλεσμα ήταν η κυβέρνηση να έρθει στην Εθνοσυνέλευση αντιμέτωπη με πρόταση μομφής τέσσερις μέρες μετά, στις 20 Μαρτίου 2023, από την οποία κατάφερε μετά βίας να βγει αλώβητη, καθώς απεργίφη με μόλις εννέα ψήφους διαφορά. Και μετά, το χάος...

Το συνταξιοδοτικό ζήτημα απασχολεί εδώ και χρόνια εντονότατα το γαλλικό λαό. Με δεδομένη τη μείωση του αριθμού των γεννήσεων σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, πρόβλημα το οποίο ταλανίζει και τη Γαλλία, αλλά και τη σταδιακή υποχώρηση του κοινωνικού κράτους, η αύξηση του ορίου ηλικίας για συνταξιοδότηση παρουσιάζεται ως η αποτελεσματικότερη λύση από τους κυβερνώντες. Η διαμάχη αυτή δεν είναι καινούρια, αφού το γαλλικό συνταξιοδοτικό σύστημα έχει περάσει ήδη εφτά μεταρρυθμίσεις από το 2000 μέχρι σήμερα, με την αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης από τα 60 στα 62 και, πλέον, στα 64 έτη. Και αυτό, γιατί η Γαλλία αποτελεί την εξαίρεση στην Ευρώπη, αφού λειτουργεί αποκλειστικά βάσει του διανεμητικού συστήματος (σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, στις οποίες γίνεται ένας συγκερασμός κρατικού και ιδιωτικού ασφαλιστικού συστήματος), με αποτέλεσμα τα έξοδα αυτά να εντάσσονται στις δημόσιες δαπάνες και να τις εκτινάσσουν στα ύψη. Μάλιστα, εάν συνυπολογίσει κάποιος και το διογκωμένο δημόσιο χρέος, το μεγαλύτερο στην Ευρώπη, η κατάσταση διαγράφεται απονικτική. Είναι, όμως, η λύση το να δουλεύουν οι Γάλλοι μέχρι τα 64 έτη;

Στις 19 Μαρτίου 2023, 400.000 Γάλλοι ξεχύθηκαν στους δρόμους του Παρισιού, διαμαρτυρόμενοι για την αποψίλωση των εργασιακών τους δικαιωμάτων. Σε κάθε γαλλική πόλη, από την πιο μικρή έως την πιο μεγάλη, έγιναν διαδηλώσεις ενάντια στη μεταρρύθμιση του Προέδρου και στην παντελή αδιαφορία του για τη λαϊκή βούληση. Οι διαδηλώσεις συνεχίζονται αμείωτες μέχρι σήμερα, δύο μήνες μετά, ιδίως επ' αφορμή της Εργατικής Πρωτομαγιάς, δείχνοντας πόσο αποφασισμένοι είναι οι Γάλλοι να πιέσουν τη Διοίκηση προκειμένου να πετύχουν το στόχο τους. Είναι χαρακτηριστικό τους, άλλωστε, αφού στη χώρα παραδοσιακά σημειώνονται μεγάλες απεργίες των υπαλλήλων των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς, ενώ οι πτήσεις προς Γαλλία συχνά έχουν καθυστερήσεις ή και ακυρώσεις, γιατί απεργούν και οι εναέριοι υπάλληλοι. Οι διαδηλώσεις αυτές έχουν, όμως, δώσει την ευκαιρία στην κεντρική εξουσία να δείξει πόσο αυταρχική μπορεί να γίνει. Η αστυνομική βία εξαιτίας αυτών έχει γιγαντωθεί, καθώς τα όργανα της τάξης χρησιμοποιούν ακραίες μεθόδους καταστολής, παραβιάζοντας τα δικαιώματα των διαδηλωτών, γεγονός το οποίο ανησυχεί και την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Επίσης, τα στοιχεία τα οποία τίθενται στη δημοσιότητα από την Αστυνομία σχετικά με τα νούμερα των διαδηλωτών διαφέρουν πάρα πολύ από αυτά τα οποία δημοσιεύουν τα συνδικάτα. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι στις 23 Μαρτίου 2023, ημέρα κατά την οποία κορυφώθηκαν οι διαμαρτυρίες, σύμφωνα με τα συνδικάτα, στο δρόμο βγήκαν 800.000 Γάλλοι, ενώ μόνο 119.000, σύμφωνα με την Αστυνομία. Το χάσμα είναι τεράστιο και αποδεικνύει ότι η κυβέρνηση όχι μόνο δεν έχει σκοπό να λάβει υπόψη της τη δυσανεμία του κοινού, αλλά και επιχειρεί να το «φιμώσει» και να παρουσιάζει ψευδή γεγονότα ως αληθή. Μέχρι τότε θα διαμαρτύρονται ακούραστα οι Γάλλοι; Κανείς δεν ξέρει.

“Est-ce que vous pensez que ça me fait plaisir de faire cette réforme?”, αναρωτιέται ο Emmanuel Macron σε τηλεοπτική εκπομπή σε σχέση με τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού. Πώς να αρέσει, όμως, και στο λαό η διαπίστωση ότι το κράτος του δεν τον προστατεύει, ότι τον θεωρεί αναλώσιμο, μία απλή φορολογική εισφορά ή μία πληγή του δημοσίου ταμείου; Στον καιρό της υποβάθμισης της κατάκτησης του κοινωνικού κράτους, όλα μετρώνται απλώς σε χρήματα και όχι σε δικαιώματα. Είναι χρέος μας, ακολουθώντας το παράδειγμα των Γάλλων, να διαμαρτυρόμαστε ενάντια σε κάθε προσπάθεια εκμετάλλευσης και καταπίεσής μας. Γιατί, δυστυχώς, η απάντηση στην ερώτηση του Γάλλου Προέδρου -και κάθε κυβερνώντος- είναι: “Oui, on en pense!”.

LET'S WIN THIS CASE

There is a fine line that separates
leaders from managers.

**MSc in
Business
for Lawyers**

A transformative learning experience that fosters leadership and teamwork competencies. Confront complex problems in the corporate environment and financial markets and learn to think and act as a business partner, relying on business and managerial insight. Get insider input on strategic objectives and benefit from the Business School's ties with the corporate world, thanks to the program's Advisory Board. Go ahead, learn the laws of business and futureproof your career.

#FUTUREPROOFLEADERS | ALBA

Alba Graduate Business School
The American College of Greece, 6-8 Xenias St., 115 28, Athens, GR
Tel.: +30 210 896 4531-8 | Email: info@alba.acg.edu | www.alba.acg.edu

Τεχνητή νοημοσύνη: Ευεργέτημα ή απειλή για την ανθρωπότητα;

Της Δάφνης Πολιτικού

Κάποτε, τα άρθρα ξεκινούσαν κάπως έτσι: «Τεχνητή νοημοσύνη: Πραγματικότητα ή ουτοπικό σενάριο». Τώρα, αυτό το σενάριο έπαψε να αποτελεί κατασκευάσμα των συγγραφέων επιστημονικής φαντασίας. Η τεχνητή νοημοσύνη έχει διεισδύσει στην καθημερινότητά μας και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι αυτής. Ουδείς μπορεί να αμφισβητήσει πόσο έχει αλλάξει η ζωή μας με αυτό το τεχνολογικό επίτευγμα -διότι περί επιτεύγματος πρόκειται-. Ενώ, όμως, η τεχνητή νοημοσύνη δεν αποτελεί πρόσφατη τεχνολογική εξέλιξη, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εσχάτως έχει βρεθεί στο επίκεντρο του παγκόσμιου forum με έναν τρόπο «επιθετικό», δηλαδή, έτσι, ακριβώς, και όπως εξελίσσεται...

Το ζήτημα της τεχνολογικής ανάπτυξης και δη της τεχνητής νοημοσύνης απασχολούσε από παλιά την επιστημονική κοινότητα και, στην πραγματικότητα, παλαιότερα από ό,τι πιστεύουμε. Ήδη, σε ένα απόσπασμα από τα «Πολιτικά» ο Αριστοτέλης προειδοποιεί ότι, εάν υπήρχαν αυτοματοποιημένες μηχανές και πλήκτρα τα οποία θα μπορούσαν να χτυπήσουν τη λύρα και να παίξουν μουσική μόνα τους, τότε δε θα χρειαζόνταν εργάτες, ενώ και ο Άγγλος οικονομολόγος John Maynard Keynes μιλούσε για τεχνολογική ανεργία ήδη από το 1930. Ο φόβος, όμως, γύρω από την τεχνητή νοημοσύνη και τις πιθανές επιπτώσεις της στην κοινωνία μας, ειδικά στον τομέα της εργασίας, υπήρχε από τη στιγμή γένεσης της ιδέας της τεχνητής νοημοσύνης. Όσοι, μάλιστα, εναντιώνονταν στα σενάρια ανάπτυξης και εξέλιξης της, χαρακτηρίζονταν ως οπισθοδρομικοί.

Τη δυσπιστία της μερίδας αυτής των ανθρώπων ήρθε να επιβεβαιώσει η ανοικτή επιστολή την οποία υπέγραψαν πάνω από 10.000 ηγέτες στον τομέα της τεχνολογίας με τίτλο: "Pause Giant AI Experiments: An Open Letter". Στην επιστολή αυτή, ζητείται η παύση των εργασιών για τουλάχιστον έξι μήνες, εφόσον το επίπεδο σχεδιασμού και διαχείρισης το οποίο απαιτείται για την ασφαλή ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης δε συναντάται. Υποστηρίζεται -όπως είναι λογικό- ότι τέτοια ισχυρά συστήματα θα πρέπει να συνεχίσουν να αναπτύσσονται μόνον όταν θα είμαστε βέβαιοι ότι τα αποτελέσματά τους θα είναι θετικά και οι κίνδυνοι διαχειρίσιμοι. Τέλος, προτείνεται η άμεση λήψη μέτρων προστασίας και η υιοθέτηση των ανάλογων πολιτικών προκειμένου να συνεχίσουν οι έρευνες και τα πειράματα.

Αυτό, όμως, το οποίο προκάλεσε την πραγματική έκπληξη, όσον αφορά στην προαναφερθείσα επιστολή, ήταν η ένθερμη υποστήριξή της από τον Elon Musk, ιδρυτή της καινοτόμας αυτοβιομηχανίας ηλεκτροκίνητων οχημάτων Tesla, ο οποίος γενικώς διακρίνεται για την τόλμη του να κάνει πράξη οτιδήποτε οραματίζεται με την αξιοζήλευτη δημιουργικότητά του. Ο εν λόγω επιχειρηματίας, τουλάχιστον μέχρι τώρα, ήταν γνωστός για την αντιδραστικότητά του απέναντι σε οποιονδήποτε περιορισμό και δη στην κρατική εποπτεία. Αρκεί να ανατρέξει κάποιος στη «διαμάχη» του με την Ομοσπονδιακή Διοίκηση Αεροπορίας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής αναφορικά με τις δραστηριότητες της εταιρίας του SpaceX. Παρά ταύτα, η αλλαγή στάσης του, τουλάχιστον ως προς την τεχνητή νοημοσύνη, εξηγείται από μια μακροσκελή συνέντευξη, στην οποία ο Elon Musk ανέφερε ότι η τεχνητή νοημοσύνη έχει τη δυνατότητα καταστροφής του πολιτισμού και ότι είναι απολύτως ικανή να αναλάβει τον έλεγχο, παίρνοντας αποφάσεις. Για τους λόγους αυτούς, ο ίδιος τασσόταν υπέρ της κρατικής εποπτείας και της άμεσης λήψης προστατευτικών μέτρων, καθώς, εάν συμβεί κάτι, μπορεί να είναι πολύ αργά και να μην έχουμε τη δυνατότητα να ανακτήσουμε τον έλεγχο εκ των υστέρων.

Στο ίδιο μήκος κύματος με τον Elon Musk κινείται και ο Geoffrey Hinton, φερόμενος και ως «νονός» της τεχνητής νοημοσύνης. Ενώ ήταν ένας από τους πρωτοπόρους οι οποίοι έθεσαν τα θεμέλια για τη δημιουργία της σημερινής τεχνητής νοημοσύνης, τώρα προειδοποιεί για τον κίνδυνο αυτής της ανεξέλεγκτης εξέλιξης. Ειδικότερα, αφού παραιτήθηκε από την εταιρία Google, ο Geoffrey Hinton δήλωσε κατά λέξη: «Παρηγορώ τον εαυτό μου με τη συνήθη δικαιολογία: Εάν δεν το είχα κάνει εγώ, κάποιος άλλος θα το είχε κάνει.». Και οι δύο, όμως, όπως και άλλοι ομοϊδεάτες τους, αποδίδουν αυτήν την πραγματικά ανεξέλεγκτη πορεία στον «αγώνα δρόμου» μεταξύ των εταιριών, με αποκορύφωμα τη δημιουργία του ChatGPT από την εταιρία OpenAI, μιας εφαρμογής η οποία έχει την ικανότητα να συνομιλεί με τους χρήστες της μέσω κειμένων και εικόνων, να δίνει πειστικές απαντήσεις σε ερωτήσεις, να παράγει αληθοφανείς διαλόγους, ακόμη και να συντάσσει κείμενα με επιχειρήματα και πηγές. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως τη στιγμή κατά την οποία το ChatGPT έγινε διαθέσιμο προς το κοινό, ο Elon Musk δημοσίευσε στο

Twitter το εξής: «Το ChatGPT είναι τρομακτικά καλό. Δεν είμαστε μακριά από την επικίνδυνη ισχυρή τεχνητή νοημοσύνη». Σε συνέντευξή του, μάλιστα, είχε κατηγορήσει τον Larry Page, έναν από τους συνιδρυτές της Google, ότι δεν είχε πάρει σοβαρά μέτρα για τους κινδύνους της τεχνητής νοημοσύνης εξαιτίας της αλαζονείας του να δημιουργήσει έναν «ψηφιακό θεό» το συντομότερο δυνατό.

Ο δημόσιος διάλογος ο οποίος έχει ανοίξει με αφορμή αυτές τις τελευταίες εξελίξεις έφερε στο προσκήνιο και τις συζητήσεις μεταξύ των κρατών για την ανάγκη ρύθμισης της τεχνητής νοημοσύνης. Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια το δίκαιο «κοπιάζει» να προλάβει τις τεχνολογικές εξελίξεις. Με άλλα λόγια, η έννομη τάξη έρχεται να θεσμοθετήσει, να προστατεύσει και να θέσει όρια συνήθως εκ των υστέρων. Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει, ήδη, ξεκινήσει διαβουλεύσεις για την υιοθέτηση μιας πρώτης ουσιαστικής συμφωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο για την τεχνητή νοημοσύνη. Στο ίδιο πλαίσιο, πραγματοποιήθηκε στις 30 Απριλίου 2023 και η συνάντηση των Υπουργών Ψηφιακής Τεχνολογίας των G7 στην πόλη Τακασάκι της Ιαπωνίας με σκοπό τη συζήτηση περί υιοθέτησης ενός Κανονισμού για την τεχνητή νοημοσύνη βασισμένου στους πιθανούς κινδύνους. Συγκεκριμένα, η Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Margrethe Vestager, πρότεινε νομοθετικά μέτρα για τη χρήση όλων των εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης, όπως είναι, για παράδειγμα, η «καταγραφή των υποχρεώσεων για όλες τις εικόνες οι οποίες παράγονται μέσω τεχνητής νοημοσύνης».

Παρ' όλα αυτά, κατά την υιοθέτηση ενός νομοθετικού πλαισίου θα πρέπει να τηρηθεί μια ισορροπία. Βεβαίως και πρέπει να τεθούν όρια στις δοκιμές και στα πειράματα τα οποία αφορούν στην τεχνητή νοημοσύνη, ενώ πρέπει να εγκαθιδρυθεί και ένα αρμόδιο όργανο το οποίο θα έχει την εποπτεία και θα λειτουργεί ως δικλίδας ασφαλείας σε πιθανές απειλές. Είναι απαραίτητο, όμως, να συμφωνηθεί ένα τέτοιο πλαίσιο το οποίο να μην περιορίζει υπέρμετρα την ανάπτυξη των τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης. Ας μην ξεχνάμε ότι πρόκειται για ευεργέτημα, γεγονός το οποίο αντιλαμβανόμαστε, εάν αναλογιστούμε την προσφορά της σε τομείς όπως η ιατρική, η εκπαίδευση και η πλοήγηση. Επίσης, εδώ και δέκα χρόνια, η τεχνητή νοημοσύνη συνιστά βασικό εργαλείο όσον αφορά στα οικονομικά, στη λειτουργία των κεφαλαιαγορών, στην ασφάλιση των περιουσιακών μας στοιχείων, στη στοχευμένη διαφήμιση και στην ενίσχυση των αποτελεσμάτων αναζήτησής μας στο διαδίκτυο.

Μέσα σε όλη αυτήν την αβεβαιότητα, το μόνο σίγουρο είναι ότι βρισκόμαστε σε ένα σημείο καμψής στο ταξίδι μας προς την ανακάλυψη νέων δυνατοτήτων για τη διαρκή πρόοδο της ανθρωπότητας. Πιστεύω πως η καλύτερη στάση την οποία μπορούμε να κρατήσουμε απέναντι σε αυτόν τον καταγισμό των πληροφοριών και των εξελίξεων είναι η λήψη προστατευτικών μέτρων και όχι η στροφή προς την τεχνοφοβία.

PAUSE GIANT AI EXPERIMENTS

AN OPEN LETTER

Η δικηγορία στην προκρούστεια κλίνη της τεχνητής νοημοσύνης...

Του Αντώνη Μιχαλόγωνα

Η συζήτηση για τη σχέση νομικής επιστήμης και τεχνητής νοημοσύνης δεν είναι κάτι καινούριο, αφού στις τεχνολογικά πιο ανεπτυγμένες χώρες διεξάγεται εδώ και δεκαετίες, αν και στην Ελλάδα βρίσκεται σε εμβρυϊκό ακόμα στάδιο.

Τα τελευταία χρόνια η συζήτηση αυτή ξαναφούντωσε. Οι βασικές αφορμές για αυτό υπήρξαν δύο:

α) οι οργανωμένες απόπειρες οι οποίες έλαβαν χώρα σε ορισμένα κράτη για τη διεξαγωγή δικών με ρομπότ στη θέση του δικαστή. Τα ρομπότ-δικαστές δέχονται τα πραγματικά δεδομένα τα οποία εισάγουν οι χρήστες τους με χρήση όρων-κλειδιών, αναζητούν τους εφαρμοστέους κανόνες δικαίου και προβαίνουν στην υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στους σχετικούς κανόνες.

β) Η εμφάνιση του ChatGPT. Πρόκειται για έναν αλγόριθμο ο οποίος έχει τη λειτουργία να κάνει διάλογο με το χρήστη, να δέχεται ερωτήματα και εντολές και να αναζητεί πληροφορίες από το διαδίκτυο και άλλες πηγές προκειμένου να απαντά και να συντάσσει κείμενα.

Στο παρόν άρθρο, δε θα αναφερθώ περαιτέρω στο θέμα των δικαστών-ρομπότ, καθώς οι σχετικές απόπειρες οι οποίες σημειώθηκαν στο εξωτερικό δε στέφθηκαν από επιτυχία. Έτσι, φαίνεται ότι για αρκετό καιρό ακόμα δε θα μας απασχολήσει το ζήτημα. Δε συμβαίνει, όμως, το ίδιο όσον αφορά στο ChatGPT και αντίστοιχες εφαρμογές, αφού έχει ήδη ξεκινήσει να προαναγγέλλεται ότι τα μέσα αυτά, μέσω της τεχνητής νοημοσύνης την οποία αξιοποιούν, σύντομα θα αντικαταστήσουν σε μεγάλο -αν όχι σε απόλυτο- βαθμό τους δικηγόρους, καθώς θα επιτελούν τις εργασίες οι οποίες τους αναλογούν, με πρώτη και κύρια τη νομική εκπροσώπηση των πολιτών ενώπιον των δικαστηρίων για την απονομή της Δικαιοσύνης.

Από την πλευρά του γράφοντος, πάντως, διευκρινίζεται ότι η συζήτηση αυτή για την αντικατάσταση των δικηγόρων θεωρείται παντελώς ανεδαφική και άνευ αντικειμένου για τους λόγους οι οποίοι θα εκτεθούν.

Εισαγωγικά, πρέπει να τονιστεί ότι το επάγγελμα του δικηγόρου, με διάφορες μορφές (δικολάβος, συνήγορος κ.ά.), υφίσταται συνεχώς και αδιαλείπτως από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Επισημαίνεται, λοιπόν, ότι, παρά τις θεμελιώδεις αλλαγές κοινωνικού τύπου ανά τους αιώνες, το επάγγελμα έχει επιβιώσει. Στην αρχική της μορφή, η δικηγορία δεν ήταν συνδεδεμένη με τις νομικές σπουδές, καθώς αφορούσε απλά στη δικαστική εκπροσώπηση των πολιτών, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ήταν μη γράμματισμένοι, από άτομα τα οποία διέθεταν μια οποιαδήποτε εκπαίδευση, έστω στοιχειώδη.

Όταν το δεδομένο αυτό άρχισε να αλλάζει και το μέσο επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού ανέβηκε, η εξέλιξη αυτή θα μπορούσε να σημάνει το τέλος της δικηγορίας. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δε συνέβη. Αντίθετα, η δικηγορία αναβαθμίστηκε και συνδέθηκε αμιγώς με τις νομικές σπουδές. Οι πολίτες πλέον εκπροσωπούνταν όχι λόγω της εν γένει γραμματισμένης τους, αλλά λόγω της έλλειψης νομικών γνώσεων.

Στην πορεία, με την εξέλιξη της τεχνολογίας, η νομική γνώση, τουλάχιστον η στοιχειώδης, έπαυσε να προϋποθέτει σε απόλυτο βαθμό τις νομικές σπουδές. Λιγότερο από έναν αιώνα πριν, η πρόσβαση στο νόμο για τους μη νομικούς πολίτες γινόταν μόνο μέσω της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως. Σήμερα, η νομική πληροφορία είναι άμεσα διαθέσιμη στον πολίτη μέσω του διαδικτύου και, μάλιστα, όχι μόνο με τη μορφή νομοθεσίας, αλλά και νομολογίας και αρθρογραφίας, ακόμα και νομικών ερευνών. Εν τούτοις, ούτε αυτή η εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση της δικηγορίας. Ο ρόλος του δικηγόρου παρέμεινε, καθώς η εμπειρία και η συνολική γνώση του δικαίου έναντι της αποσπασματικής γνώσης, την οποία δύναται να προσφέρει μια μηχανή αναζήτησης, παρέμειναν αναγκαίες.

Σήμερα, η εισαγωγή του ChatGPT φιλοδοξεί να προσδώσει στην τεχνολογία ακόμα ένα στοιχείο, το οποίο μέχρι τώρα δεν είχε καταστεί δυνατό, ήτοι, τη δυνατότητα αξιοποίησης και επεξεργασίας της νομικής πληροφορίας. Το ChatGPT υποτίθεται ότι δε βρίσκει απλά το νομικό κανόνα, την παραχθείσα νομολογία ή τις σχετικές απόψεις της θεωρίας, αλλά μπορεί και να συνδυάσει τα δεδομένα αυτά με τα πραγματικά δεδομένα της υπόθεσης και να φτιάξει ένα δικόγραφο ή οποιοδήποτε νομικό κείμενο, ακόμα και μια αγόρευση. Για ορισμένους, η προσθήκη του στοιχείου αυτού είναι το κρίσιμο συμπλήρωμα το οποίο έλειπε για να καταστεί δυνατή η αντικατάσταση του δικηγόρου από την τεχνητή νοημοσύνη.

Εδώ, όμως, τίθεται το ερώτημα: Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι η δυνατότητα της τεχνητής νοημοσύνης είναι απολύτως αντίστοιχη του μέσου δικηγόρου όσον αφορά στην επεξεργασία της νομικής πληροφορίας, αυτό είναι μόνο ένας δικηγόρος; Κάποιος ο οποίος ξέρει να συνδυάζει πραγματικά με νομικά δεδομένα και να τα παρουσιάζει στο δικαστήριο με τρόπο σύμφωνο με τους δικονομικούς κανόνες; Η απάντηση προφανώς είναι όχι. Ο δικηγόρος είναι κάτι πολύ περισσότερο από αυτό.

Θα δώσω μόνο ορισμένα παραδείγματα τα οποία χαρακτηρίζουν ένα δικηγόρο και δεν μπορεί να βρουν εφαρμογή στο πλαίσιο της τεχνητής νοημοσύνης:

A. Απόρρητο δικηγόρου-εντολέα.

Ό,τι λέγεται μεταξύ δικηγόρου και πελάτη είναι ιερό και απαραβίαστο. Ο δικηγόρος απαγορεύεται να το αποκαλύψει σε οποιονδήποτε χωρίς τη συναίνεση του εντολέως,

σχετική δε παραβίαση επισύρει πολύ σοβαρές συνέπειες. Σήμερα, ο δικηγόρος είναι ένα από τα ελάχιστα επαγγέλματα-λειτουργήματα ως προς τα οποία διατηρείται ακόμα μια τέτοια ρύθμιση εμπιστευτικότητας και μυστικότητας. Το ChatGPT και οποιαδήποτε άλλη μορφή τεχνητής νοημοσύνης εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να πετύχουν κάτι τέτοιο. Η συζήτηση μεταξύ χρήστη και αλγορίθμου δεν είναι μυστική, αντιθέτως δε, είναι δυνατό να παραβιαστεί και να διαρρεύσει το περιεχόμενό της, εφόσον κάποιος έχει τα απαιτούμενα τεχνικά μέσα.

B. Κώδικας δεοντολογίας.

Αυτό το σύνολο κανόνων, τυπικών και ατύπων, για τη συμπεριφορά των δικηγόρων απέναντι στους συναδέλφους τους, στους εντολές τους και στους εντολές των συναδέλφων τους ενέχει κεφαλαιώδη σημασία για το νομικό κόσμο. Ενδεικτικά, η υποχρέωση του δικηγόρου να μη συνομιλεί απευθείας με τον αντίδικο του εντολέα του, αλλά με το δικηγόρο του αντιδίκου, ή η υποχρέωση του δικηγόρου να διευκολύνει το δικηγόρο του αντιδίκου του και, κατ' επέκταση, τον ίδιο τον αντίδικο, για να μην ερμηδοικαστεί, εάν δεν μπορεί να παραστεί στο ακροατήριο, συνιστούν ρυθμίσεις διασφαλιστικές για τα συμφέροντα των εντολέων.

Γ. Καθήκον αληθείας.

Πρόσφατα διάβασα ότι το ChatGPT δέχθηκε εντολή από ένα χρήστη να παρακάμψει νομίμως τη δήλωση προστασίας «Δεν είμαι ρομπότ!» και για να το πετύχει αυτό, χωρίς να προβεί σε ψευδή δήλωση, επικοινωνήσει μέσω social media με τρίτο πρόσωπο, στο οποίο έδωσε 10 ευρώ, με χρήση διαδικτυακών μέσων πληρωμής, για να κάνει την πληρωμή αντί αυτού. Το κόλπο έπιασε! Δεν ξέρω κατά πόσον η ιστορία αυτή είναι αληθινή. Πάντως, θα μπορούσε να είναι και σίγουρα μπορεί να γίνει στο μέλλον. Το καθήκον αληθείας, το οποίο βαρύνει τους διαδίκους και τους δικηγόρους τους ενώπιον του δικαστηρίου, είναι ζωτικό για τη λειτουργία της Δικαιοσύνης. Προφανώς δεν ισχυρίζεται κανείς ότι ένας δικηγόρος θέτει με ειλικρίνεια ενώπιον του δικαστηρίου όλα τα θετικά και αρνητικά δεδομένα της υπόθεσής του, σαν να κάνει εξομολόγηση για λογαριασμό του εντολέως του. Ωστόσο, το καθήκον αληθείας απαγορεύει την προβολή ισχυρισμών καταφανώς ψευδών και αυτό αναπόφευκτα περιορίζει το εύρος κινήσεων.

Δ. Πειθαρχική ευθύνη δικηγόρου.

Ίσως πρόκειται για τη σημαντικότερη διαφορά, αφού από αυτήν εξαρτώνται όλες οι άλλες. Θα διερωτηθεί κανείς και δικαίως: Δηλαδή δεν έχουμε δει δικηγόρους να μην τηρούν τη δεοντολογία, να παραβιάζουν το καθήκον αληθείας και να μη σέβονται το απόρρητο; Εννοείται πως έχουμε δει. Η μεγάλη διαφορά, όμως, είναι ότι ο δικηγόρος ο οποίος υιοθετεί τέτοια συμπεριφορά, μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος με πειθαρχικές κυρώσεις, χωρίς να αποκλείονται και αστικές ή ποινικές, ιδίως μάλιστα εάν μια τέτοια συμπεριφορά εκδηλώνεται επανειλημμένα. Αντιθέτως, η τεχνητή νοημοσύνη δεν υπόκειται σε κάποιον έλεγχο, πειθαρχικό ή άλλου τύπου. Εφόσον, λοιπόν, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της, έχει φτάσει σε επίπεδο να σκέφτεται σαν άνθρωπος, δεν μπορεί να αποκλειστεί και το ενδεχόμενο να σκέφτεται με τρόπο αντίθετο προς τα ανωτέρω καθήκοντα.

Αυτοί είναι ορισμένοι μόνο από τους λόγους για τους οποίους η τεχνητή νοημοσύνη ουδέποτε θα μπορέσει να υποκαταστήσει τους δικηγόρους πλήρως. Όσο δεδομένο θεωρώ, όμως, ότι κάτι τέτοιο δε θα συμβεί, άλλο τόσο δεδομένο είναι ότι η τεχνητή νοημοσύνη θα αλλάξει δραστικά τις συνθήκες στο δικηγορικό επάγγελμα. Είναι βέβαιο ότι θα υπάρξουν συγκεκριμένες εργασίες οι οποίες σήμερα γίνονται από δικηγόρους και στο μέλλον θα καταλήξουν να γίνονται αποκλειστικά με εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης.

Συμβαίνει για πρώτη φορά μια τέτοια εξέλιξη; Σαφώς και όχι. Κάποτε μπορεί να θεωρείτο δικηγορική εργασία η αναζήτηση ενός νόμου στο Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, ενώ σήμερα γίνεται σε δύο λεπτά μέσω διαδικτύου από όλους. Κάποτε ακόμα και η σύνταξη ενός κειμένου χωρίς ορθογραφικά λάθη μπορεί να θεωρείτο δικηγορική εργασία.

Ωστόσο, παρά τον περιορισμό της δικηγορικής ύλης, η δικηγορία δεν εξαφανίστηκε. Αντιθέτως, η τεχνολογική εξέλιξη αξιοποιήθηκε από τους δικηγορικούς κύκλους προς όφελος του επαγγέλματός τους. Έτσι, έγινε ευκολότερη η αναζήτηση της νομικής πληροφορίας και δόθηκαν νέες δυνατότητες, όπως η ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφου. Όσοι, δηλαδή, προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα από την ανάπτυξη της κοινωνίας και της τεχνολογίας, έκαναν, εν τέλει, τη ζωή τους απλούστερη και τη δουλειά τους αποτελεσματικότερη.

Το βασικό συμπέρασμα του κειμένου είναι ότι η τεχνητή νοημοσύνη, όσο και αν αναπτυχθεί, ακόμα και αν φτάσει να λειτουργεί το ίδιο ή και καλύτερα από το ανθρώπινο μυαλό, δε θα μπορέσει να αντικαταστήσει πλήρως τη δικηγορία. Ο θεσμός του δικηγόρου είναι πολύ μεγαλύτερης σημασίας από έναν απλό επεξεργαστή νομικής πληροφορίας. Ενώ, όμως, δεν κινδυνεύει η δικηγορία συνολικά από την τεχνολογική εξέλιξη, δεν ισχύει το ίδιο για τους δικηγόρους εκείνους οι οποίοι αρνούνται να προσαρμοστούν και να την αξιοποιήσουν. Αυτοί κινδυνεύουν! Όχι από την ίδια την τεχνολογική εξέλιξη, αλλά από τους συναδέλφους τους οι οποίοι θα την εκμεταλλευτούν και δε θα την αντιμετωπίσουν εχθρικά.

Περί της χριστιανικής αναλύσεως του νόμου...

Μέρος Γ': Κατά Ματθαίον, 26:39!*

Του Αλέξανδρου Ράμμου**

«(...) παρελθέτω ἅπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.» (Κατά Ματθαίον, 26:39).

Εἶναι τραγωδία ἡ ἄρνηση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀποδεχθῆ τὴν τραγικὴ Φύση τοῦ. Μια Φύση που εἶναι σκληρὴ καὶ ἀδικη, μόνο γιατί δεν κάνει τα κατ'ἴρια του. Καὶ ἡ ἄρνηση δημιουργεῖ κράτη καὶ ἐκκλησίες, πλάνες καὶ ουτοπίες.

Αὐτὸ που οἱ ἄνθρωποι ονόμασαν «φυσικὸ δίκαιο» εἶναι τὸ ἴδιο τεχνητὸ, αυθαίρετο καὶ μὴ δίκαιο ὅπως κάθε νόμος. Ἀλλὰ ἡ Φύση ἔχει Δικαιοσύνη. Ἐπιτρέπει στὸν ἰσχυρὸ νὰ λιώνει τὸν ἀνίσχυρο, στὸν ἀνίσχυρο νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ καὶ στὸν ἄνθρωπο νὰ κάνει ἐπιλογές. Τὸ Φυσικὸ Δίκαιο εἶναι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἐλευθερία ἐπιλογῶν γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς τους. Γιὰ τὸ υπόλοιπο θὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία ἐπιλογῶν τῶν ἄλλων. Καὶ αὐτὸ δεν εἶναι ἀδικο. Ἡ Φύση ἔχει ὀρίσει ὡς φυσικὸ καὶ δίκαιο ἓνα βρέφος νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἐπιλογή ἐνὸς ἄλλου ἀνθρώπου νὰ τὸ κρατῆσει στὴ ζωὴ ἢ ἐναντὶ ἀνήμπορο πλικιωμένο νὰ ὑπόκειται στὴν ἐλεύθερη ἐπιλογή ἐνὸς ἄλλου που θὰ θελήσει νὰ τὸν γιαιοπορεύσει. Αὐτὸ εἶναι δίκαιο, γιατί τὸ ἔχει ὀρίσει ἡ Φύση τῆς οποίας ἡ γῆ -καὶ ἀκόμα περισσότερο οἱ ἄνθρωποι- δεν εἶναι παρά ἓνα μικρὸ σημεῖο. Καὶ ἡ Φύση, τὸ σύμπαν, ὁ κόσμος εἶναι τὸ μόνο φυσικὸ μέτρο που ἔχουμε γιὰ τὸ τι μπορούμε νὰ κάνουμε καὶ τι ὄχι. Ὅ,τι μπορούμε νὰ κάνουμε, φυσικὰ τὸ κάνουμε καὶ ὅ,τι δεν μπορούμε νὰ κάνουμε, φυσικὰ δεν τὸ κάνουμε. Δεν ὑπάρχει ἀδικία στὴ γᾶτα που σκοτώνει τὸ ποντίκι γιὰ νὰ περάσει τὴν ὥρα τῆς, στὸ μυρμηγκοφάγο που ρουφᾷ τὰ μυρμηγκία ἢ στὴ βασίλισσα που σκοτώνει τὸν κηφήνα. Ἐτσι, δίκαια δεν μπορούμε νὰ βγάλουμε φτερά καὶ νὰ πετάξουμε, δίκαια θὰ πνιγούμε, ἐάν βρεθούμε στὸ βυθὸ τῆς θάλασσας, δίκαια θὰ φτάσουμε στὸ Διάστημα, ἐάν φτάσουμε, δίκαια γεννάμε καὶ δίκαια θὰ ζήσουμε γιὰ πάντα, ἐάν τὰ καταφέρουμε. Κάθε σκέψη μας εἶναι δίκαιη καὶ κάθε πράξη μας ἐξίσου.

Ἡ ἐλευθερία ἐπιλογῆς φυσικῆς δυνατότητας εἶναι ἡ ολοκλήρωση τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸ δεν ἀπαγορεύει κάποιον υποτιθέμενο ἀπαράγραπτο δικαίωμα ζωῆς, ἐλευθερίας καὶ περιουσίας. Τὸ Φυσικὸ Δίκαιο δεν ἔχει δικαιώματα παρά μόνο δυνατότητες καὶ ἐπιλογές, τι θέλω καὶ μπορῶ καὶ τι δε θέλω καὶ δεν μπορῶ νὰ κάνω σε αὐτὸν τὸν κόσμο. Ὁ ἄνθρωπος δεν ἔχει κάποιο ἀναπαλλοτρίωτο δικαίωμα νὰ ἐπιβιώσει ὡς βρέφος στὴ ζούγκλα, γιατί ἀπλᾶ δεν μπορεῖ. Ἐπομένως, ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «Φυσικὸ Δίκαιο» με τὴ φυσικὴ τὸ ἔννοια, δηλαδή, με τὴν ἔννοια ἡ οποία υποδηλώνει τι μού ἔχει ἐπιτρέψει ἡ Φύση νὰ γίνεται καὶ τι ὄχι. Ἀρνούμεναι τὸν καταχρηστικὸ ὄρο «φυσικὸ δικαίωμα», γιατί τὸ δικαίωμα δεν ὑπάρχει παρά μόνο ὡς ἀνθρώπινη ἐπιπόνηση.

Καὶ ἐάν δεν ἔχει δικαίωμα στὴ ζούγκλα, γιατί νὰ ἔχει στὴν πόλη; Τὸ δικαίωμα ὡς ἀνθρώπινη κατασκευὴ ἐμφανίζεται μόνο σε ἐνταση παρξιακῆς σχέσης ἐνὸς ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄλλο ἀνθρώπο. Τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἀποκτᾶ τὸ περιεχόμενο τῆς αὐτορρύθμισης τῆς φυσικοδικαικῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐτσι, ἡ φυσικὴ ἐλευθερία του πιο δυνατὸ μπορεῖ νὰ ἐκφραστῆ με μίαν σειρά ἀπὸ δυνατότητες καὶ ἐπιλογές. Μπορεῖ, γιὰ παράδειγμα, ὁ πιο δυνατὸς νὰ σκοτώσει τὸν ἀδύνατο, ἔτσι ἀπλᾶ ἢ ἐν εἶδει θανατικῆς ποινῆς, ἢ νὰ τὸν βάλει νὰ δουλεύει γιὰ αὐτὸν ὡς σκλάβος ἢ νὰ τὸν χρεώνει φόρους, εἰσφορές, τέλη γιὰ ὅποια δραστηριότητα ἐπιθυμῆσει κατὰ καιροῦς.

Ἐτσι, ἡ σχέση δυο ἀνθρώπων, ἐφόσον δεν καταλήξει στὴν ἐκτέλεση τοῦ ἀδύνατου, δηλαδή, σε μίαν «ακραία» ἐπιλογή, θὰ βασίζεται σε ἐναντὶ αὐταποδεδεικτο αὐτοπεριορισμὸ τῆς φυσικῆς δυνατότητας τοῦ ἰσχυροῦ ἐναντὶ τοῦ ἀνίσχυρου, με τὴς ιδιότητες τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τοῦ ἀνίσχυρου νὰ δύνανται νὰ ἐναλλάσσονται. Αὐτὸς ὁ αὐτοπεριορισμὸς ἐγκαινιάζει τὴν ἠθική. ἠθική δεν εἶναι κάτι ἄλλο παρά μίαν προσπάθεια δικαιολόγησης τῆς αὐτοσυγκράτησής μας ἐναντὶ τῆς φυσικῆς μας ἐπιλογῆς καὶ ἐλευθερίας νὰ πράξουμε κατὰ τὸ «Φύσει δύνασθαι». Κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἠθική μόνο στὸ μέτρο που ἐκούσια καὶ συνειδητὰ ἐλέγχει τὴν ἐλευθερία του. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ δυνατὸς μπορεῖ νὰ περιορίζει τὴν ἐλευθερία του συνειδητὰ, γνωρίζοντας ὅτι ἓνας ἀδύναμος εἶναι εὐκόλος ἀντίπαλος, ἀλλὰ με πολλοὺς μαζί δε θὰ τὰ βγάλει πέρα. Ὁ ἀδύναμος με τὴ σειρά του περιορίζει τὴν ἐλευθερία του νὰ μαζέψει τοὺς φίλους του καὶ με τὴ δύναμη τῆς μάζας τους νὰ ἐξοντώσουν τὸ δυνατό. Ἡ ἠθική εἶναι οὐδέτερη ἀπὸ κάθε ἔννοια καλοῦ καὶ κακοῦ καὶ ἐμφυτη στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ βιολογικὴ του ἀνάγκη νὰ ἐπιζῆσει καὶ νὰ ἀναπαραχθῆ. Ὑπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτῆ, δεν ἐνδιᾶφεται τὴν ἠθική ἐάν ὁ δυνατὸς περιορίζει τὴν ἐλευθερία του ἀπὸ φόβο γιὰ τὴ ζωὴ του ἢ ὁ ἀδύνατος ἀπὸ συμφέρον γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἰσχυροῦ τροφολέκτη ἢ κυνηγοῦ.

Εάν ὅλα αὐτὰ λίγο πολὺ ἰσχύουν, τότε βλέπω κάθε ἄνθρωπο ὡς ἓνα ξεχωριστὸ καὶ μοναδικὸ σύστημα ἀξιών, ἀνάλογα με τὴς δυνατότητές του, τὰ «θέλω» του, τὸ συμφέρον του, τὰ ἰδανικά του, τὴν υγεία του, τὴν οἰκογένειά του καὶ ἄλλα, που μεταφράζεται σε μίαν συμβιβαστικὴ ἠθική συμπεριφορὰ στὸ περιβάλλον του. Οἱ ἄνθρωποι οἱ οποῖοι καταφέρνουν νὰ διαβιοῦν μαζί εἶναι σίγουρα φορεῖς διαφορετικῶν συστημάτων ἀξιών που μεταφράζονται σε μίαν συμβατὴ γιὰ τὴν κοινὴ τους ζωὴ ἠθική. Στὴν κατάσταση αὐτῆ, οἱ ἠθικὲς δε χρειάζονται νὰ ταυτίζονται ἢ νὰ μὴ συγκρούονται. Τὸ σύστημα ἀξιών ἐνὸς ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ ἀπορρίπτεται τὸ σύστημα ἀξιών ἐνὸς ἄλλου ὡς «ἀνήθικο», χωρὶς αὐτὸ νὰ καταλήγει σε ἐξόντωση, ἀπλᾶ γιατί, γιὰ παράδειγμα, μπορεῖ νὰ παραμῆνει ὡς

κοινὴ ἠθική συνισταμένη ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου, ἔστω ἀπὸ τὸ φόβο μὴ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἐπόμενος.

Οἱ ἐπιτυχημένες κοινὲς ἠθικὲς συνισταμένες τυποποιήθηκαν σε ἠθικὰ μοντέλα κοινῆς διαβίωσης καὶ δημιούργησαν τὴς κοινωνίες ὑπὸ τὴν κυριαρχία κυρίως τῶν θρησκευτῶν. Κοινωνίες εἶναι σύνολα μεμονωμένων ἀνθρώπων που ἐκούσια περιορίσαν τὴν ἐλευθερία τους, διατηρώντας συμβατῆς ἠθικῆς. Οἱ κοινωνίες μπορούσαν νὰ εἶναι κοινοβιακῆς, πολυγαμικῆς, ἐλευθεριακῆς, ποριτανικῆς, νομαδικῆς, κλειστῆς, ανοικτῆς καὶ ἄλλου τύπου. Πάντα, ὅμως, οἱ κοινωνίες βασίζονταν στὴν ἐλεύθερη ἀποδοχὴ ἀπὸ τὰ μέλη τους τῶν συμβατῶν ἠθικῶν, στὴ συνειδητὰ ἐπιλογή ἐνταξίας τῶν μελῶν τους σε αὐτῆς καὶ στὴν ἐλευθερία ἀποχώρησής τους ἀπὸ αὐτῆς.

Ἀντίθετα, οἱ ἀποτυχημένες ἠθικὲς συνισταμένες τυποποίησαν ἀντι-ἠθικὰ μοντέλα τὰ οποῖα ἔλαβαν τὴ μορφή οργανισμῶν με τὸ ὄνομα «κράτη» ὑπὸ τὴν κυριαρχία μίαν ἐκκλησιαστικῆς ἰδεολογίας βασιμῆς στὴν ἰσχύ. Τὰ «κράτη» εἶναι οργανισμοὶ τοὺς οποῖους καταλαμβάνουν, ὡς ξενιστῆς, ἐναλλασσόμενες ομάδες ἀνθρώπων που μετέρχονται ἀκραία βία γιὰ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν προσωπικὴ τους ἠθική, δηλαδή, τὰ προσωπικά τους «θέλω» τοὺς τρίτους ἐγκλωβισμένους. Εἶναι δε ἀντι-ἠθικὰ μοντέλα, ἀφενὸς γιατί οἱ οργανώσεις «κράτη» δεν ἀπαιτοῦν στὴν πραγματικότητα κάποιο περιορισμὸ τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων που ἀναλαμβάνουν τὴ διοίκησή τους, ἀφετέρου γιατί οἱ ἠθικοὶ στεροῦνται σε μεγάλο βαθμὸ τὴν ἠθική τους, δηλαδή τὴ δυνατότητα συνειδητῶν περιορισμῶν τῆς ἐλευθερίας τους. Ἡ ἴδια ἡ ἀνθρώπινη ὑπόστασή τους ἀναγνωρίζεται ὄχι σε σχέση με τὴ Φύση ἀλλὰ μόνο σε σχέση με τὴν ὀργάνωση «κράτος». Δεδομένου δε ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἠθική μόνο στὸ μέτρο που ἐκούσια, συνειδητὰ καὶ υπεύθυνα ἐλέγχει τὴ δική του ἐλευθερία ἐναντὶ τῶν ἄλλων, οἱ ὀργανώσεις «κράτη» αποτελοῦν ἐπιτυχημένες προσπάθειες ἀπὸ-ἠθικοποίησης καὶ ἠθικοῦ ἐκμαυλισμοῦ τῶν ἀνθρώπων, τόσο τῶν κυβερνῶντων ὡς καὶ τῶν ὑπηκόων.

Ἡ ἰδεολογία τῶν ὀργανισμῶν «κράτη» εἶναι ἐκκλησιαστικὴ. Ἀξιώνει τὴν πανταχοῦ καὶ διαρκὴ παρουσία τους στὴ Φύση, γήινη ἢ ἐξωγήινη, ὑλικὴ ἢ ἄυλη. Βασίζει τὴν ἐξουσία τους σε μίαν υποτιθέμενη ἠθική ἀποκάθαρση καὶ ἀνωτερότητα τῆς κρατικῆς ἐλίτ ἐναντὶ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, με τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν κάστα τῶν θνητῶν στὴν ἀνώτερη κάστα νὰ διεξάγεται τελετουργικὰ σε δημόσια πανηγυρικὴ διαδικασία, ἐν εἶδει χειροτονίας. Ἡ ἠθική ἀποκάθαρση καθιστᾶ τὰ μέλη τῆς κρατικῆς ἐλίτ ἐξ ὀρισμοῦ ἀγνά καὶ ἀνεύθυνα καὶ, γιὰ αὐτὸ, στὴν πράξη ἄμεμπτα. Τὰ δε μέλη αὐτὰ ἔχουν ἐξουσίες ζωῆς καὶ θανάτου καὶ βίαιης τιμωρίας τῶν ἀμαρτωλῶν τοῦ κρατικοῦ νόμου.

Οὐδέποτε στὸ παρελθόν ὑπῆρξε ἀνάλογο παράδειγμα θεοποίησης ἐνὸς ἀνθρώπου μηχανισμοῦ παραγωγῆς ἐπίγειων θεῶν που νὰ ἐξουσιάζει ὀλόκληρη τὴ γῆ, ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα με τόσο βίαιον τρόπο. Καὶ οὐδέποτε στὸ παρελθόν ἀποθέσαν τόσο σκλάβοι ἐκνηπιούμενοι τὸ δυνάστη τους, θυσιάζοντας τὴν ἐλευθερία τους μπροστὰ στὸ φόβο τῆς ἀναπόφευκτης τραγωδίας τους.

Θα ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν οἱ δειλοὶ ὅτι ὅ,τι τούς ἀπέμεινε στὴ Φύση εἶναι ἡ ἐλευθερία. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ που φοβούνται δε γλιτώνουν. Καὶ ἐάν ὁ θεὸς ἀδικᾶ ἔγινε ἄνθρωπος, γιατί αὐτὸ δεν ἴτανε στὴ Φύση Του, οὔτε καὶ Αὐτὸς ἀπὸ τὴ Φύση ἐγλίτωσε. Μοναχὰ ἡ ἐλευθερία Του Τὸ ἀπέμεινε καὶ Ἐκεينوῦ. Καὶ ἀν ἀκόμη καὶ ὁ θεὸς φρικτῶς ἀπέθανε, πόσο φαιδρὸ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐλπίζει ἢ νὰ φοβάται!

* Τὸ διήγημα παρατίθεται ἀκριβῶς ὅπως ἐστάλη.

** Ὁ κ. Αλέξανδρος Ράμμος εἶναι Ὑποψήφιος Διδάκτωρ τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α., Δικηγόρος καὶ ἐκπαιδευόμενος νομικὸς ψυχίατρος τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α..

Ὁ κ. Gregor Samsa ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Franz Kafka «Ἡ Μεταμόρφωση» (1915) εἶχε φυσικὸ δικαίωμα νὰ περιμένει ὅτι δε θὰ μεταμορφωθῆ σε ἐντομὸ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψη νὰ περιπέσει τὸ ἴδιον ἡ περίπτωση τοῦ ἴδιου παραβίαση τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου.

Προνόμια για Φοιτητές

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ πάντα δίπλα στους φοιτητές, παρέχει ένα σύνολο προνομίων, που τους δίνει τη δυνατότητα να αποκτήσουν την απαιτούμενη γνώση, προκειμένου να ανταποκριθούν στις αυξημένες επαγγελματικές απαιτήσεις του αύριο. Πιο συγκεκριμένα προσφέρεται:

έως **20%**

Ειδική έκπτωση στους
Φοιτητές, όλων των σχολών,
για όλα τα διά ζώσης
σεμινάρια
της ΝΟΜΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

30% έκπτωση

σε όλα
τα βιντεοσκοπημένα
σεμινάρια
της ΝΟΜΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

30% έκπτωση

σε όλες
τις εκδόσεις
της ΝΟΜΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ,
οι οποίες περιλαμβάνονται
στον ΕΥΔΟΞΟ

15% έκπτωση

έκπτωση στις συνδρομές
της Πλατφόρμας Νομικού
Περιεχομένου **Qualex**

| ΑΘΗΝΑ: Τ: 210 3678925 | Ε: edu@nb.org | www.nb.org

| ΘΕΣ/ΝΙΚΗ: Τ: 2310 545618 | Ε: nbthess@nb.org | ΠΑΤΡΑ: Τ: 2610 361600 | Ε: nbpatra@nb.org

ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟ DEREΕ

Έτσι προχωράς προς το μέλλον!

Συνδύασε τις σπουδές σου διαλέγοντας ανάμεσα σε 32 καινοτόμα ακαδημαϊκά προγράμματα και 58 minors που σου προσφέρει το Deree.

Αξιοποίησε τις ευκαιρίες για φοίτηση στο εξωτερικό, πρακτική άσκηση και σταδιοδρομία. Στήριξε τους στόχους σου με μία υποτροφία από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος.

BE #FUTUREPROOF AT DEREΕ.

www.acg.edu

